

Drucksache

Herrn

Dr. Al. Birkenmajer

Biblioteka Jagiellońska

Krakau

Polen

Abs. Lehmann

6894

II

6894/II

T. XVIII

Z

Za przyim. ę w poezji lud. często stawia się oddzielnie przed rzeczownikiem i przed odnoszącym się doń przymiotnikiem lub zaimkiem. Naśladują to niektórzy poeci, szczeg. Lenartowicz „Dalej chłopcy dalej z miną za dziewczyną za maliną" O. Kol. I. 408

2

Zaaferować st. cz. dkn. zaprzątnąć umysł jakąś aferą, ~~być w~~ postawić w kłopocie, niepewności z tego powodu „Skutki tej nafaszliwej akcji zamorskiej nie oddziałały wcale na warstwy ludowe. Tylko najbliżej interesowane sfery handlowe, są bardzo zaaferowane i naprzód obliczają przyszłe zyski." Prz. Tyg. 20. 288. „Ciągle jakieś miał interesa do sąsiedniego pokoju, wpadał więc niby to zaaferowany" A. Wilcz. Woły rob. 173. „Wiecznie zaaferowany, krzątający się, nie miał czasu do głębszych studjów prawniczych" A. Kraush. Tyg. Il. 4. 14. 68.

<u>Zaapellować</u> -<u>ał</u> -<u>luje</u> sł. cz. dk. odwołać się do wyższego sądu w razie przegranej. „Nim zaapellował, zawarliśmy z nim dobrowolną ugodę” J. I. Kraw. 59. 81.

3

Zabagniać cz. ndk. Zabagnić dk. bagnem napełnić, w bagno obrócić. „Roboty mają na celu asanacyę miasta, a mianowicie odwodnienie zabagnionych partyj." G. lwow. 1886. 191. 3. § fig. zaniedbać coś, w nieporządku puścić, pozwolić się czemu rujnować ze szkodą tegoż. „Tak jakoś nie wypada wyrywać się każdemu na własną rękę — sprawa się przez to zabagnia" A. Wilcz. Wiek 1882. 265. 2. tyt. „Dotąd żadnej o tegorocznym zjeździe przyrodników nie znajdujemy nigdzie wzmianki. Czy przypadkiem ta sprawa nie została zabagnioną?" Tydz. pol. 9. 633.

„Do wylewów i zabagnień poszczególnych równin tej rzeki, najwięcej się przykładają utrzymywane na niej jazy i młyny" W. Surow. O rzekach 34.

Zabałamucić się -ił -i sł. zaim. dkn. przepędzić czas na bałamuctwie, zapomnieć o konieczności powrotu skąd „No idź, a nie zabałamuć się w mieście" A. Wilcz. Fot. 1. 96.

Zabeczany -a -e przym. po którym znać, że bardzo beczał, płakał, szlochał, zapłakany. „Zabeczana, potargana w kącie mizerny..." Now. 1882. 36. Dod. 1.

przez omyłkę kartki z innego miejsca; ta powinna mieć nr 5

258[7]

Zabić się -ł -je st. zaim. dłu. - ż tłukąc się, bijąc z przeciwnościami i t.p. zajść gdzieś

„Kędyż pieście bywali? — zabiłem się aż na Czechy i na dwór króla Bolesława"

J. I. Kraszewski, Lubo. 1. 61.

Zabiegliwość -i v. Zapobiegliwość -i. bez l. mn. zabiegłość, zabieganie o interesa, dobro swoje, obrotność, gospodarność. „Niepowierna dusza, marzeniami wzbijająca się do tronu mieszała się w nim z zabiegliwością i skrzętnością chciwego dorobku szlachetki" J. Krasz. Sta war. I. 94. „Żołnierz doświadczony, lecz przytem gospodarz wyborny, umiejący łączyć zapobiegliwość z niepohamowaną zacnością.." Z. Kaczk. G. Lwow. 1887. 175. 2.

Zabiegliwy v. Zapobiegliwy-a-e, zabiegający, zabiegły, obrotny, przemyślny, gospodarny. „Gdy też blisko przeprowadzono szosę, podskoczyła arenda w górę, i niezmiernie zabiegliwy Wicuś wziął ją w dzierżawę" Pr. Kwart. 2.39.1. „We dworze zaś było gospodarstwo niezmiernie zabiegliwe" Id. Z Lit. woj. 2.194. „Był człowiek niezmiernie o grosz dbały, zabiegliwy" Id. Strze. 1878.53. „Był długo wysokim urzędnikiem, a dziś jest bardzo zabiegliwym gospodarzem" Id. Wiek 1878. 30. „Zapobiegliwszej niewiasty nie było w całej osadzie" Pr. Kwart. 72.55. „Nie miewał głodu u siebie, bo był zawsze zapobiegliwszym od innych" Z. Kwart. 5.118. „Żona jego była gospodarną, zapobiegliwą.." T.T. Jeż 1.223.

10
261

Zabijaka -i. m. ki -ów m. zabijacz, zabijak, człowiek gotów zawsze do bójki „Wyzwij go na rękę, ten zabijaka ci nie odmówi" H. Sienk. Og. i miec. 3. 291.

Zabliźniać -ał -a st. cz. ndkn. Zabliźnić -ił -i. dkn. goić ranę, wrzód fig. „Czas zaciera lub przynajmniej zabliźnia rany serca" Wiek 1883. 20. 3. § — się st. zaim. goić się, zamykać się (mówiąc o ranie). „Powoli zabliźniały się rany nieszczęśliwej miłości" H. Biegel. Dod. do Prz. Tyg. 1885. 1. 17.

Zabłąkać się -ał -a st. zaim. dkn. ∥ fig. o rzeczach nieżyw. znajdować się, być umieszczonym niewłaściwie, niespodzianie „Tu polna grusza rozsiadła się na miedzy, tam zabłąkała kępka brzeziny z dawnego lasu" A. Wilcz. Tyg. powsz. 1882. 211.

13
263

Żaborole - a. n. prow. „Brama była dosyć warowną, opatrzoną częstokołami i ostrem żaborolem" J.I. Krasz. Bo-Żmarło. 2. 87 „Mieli czas wysypać okopy, wystawić ostrokoły i żaborole" ib. 3. 216 „Właśnie tego dnia zarania, gdy u wrót kładziono żaborole" Id. Sta. Baśń 2. 192.

?/

264 [14]

Zabrzęczyć - czał - czy f. cz. dkn. (cf. Linde brzęczyć) wydać brzęk „Gdy węgier zabrzęczy w ostrogi" W. Pol 7. 178.

15
265

Zacacać-ał-a st. cz. dkn. zapieścić, rozpieścić
„Co za szkoda, że te białogłowy w największej części takie są próżne!... Goniące same za cackami, zacacały świat, i zrobiły to, że mężczyźni, dla dogodzenia pięknej połowie rodzaju ludzkiego, wolą być cacami, jak ludźmi"
T. T. Jeż 1. 390.

Zacháry -ego m. prow. imię męskie, Zacharjasz, zdrb. Zacharjaszek -szka m. „Ożenił się Zacharjaczek, uciekła mu na chojaczek" O. Kol. 1. 340. może dla rymu c zamiast s.

Zachciewajka – r. ż. jed. posp. wyrzut na skórze pochodzący z ostrości krwi (jakoby w skutek dobrowolnego lub przymusowego wstrzymywania się od stosunków płciowych)

18

Zachcianka -i. ż. nki -nek lm. pożądanie, życzenie, chętka, ochota na co „Przy biurku sobie hrabiostwa atramentem wypracowali... posługując zachciankom wszystkich z kolei systemów i ministrów" J.I. Kras. 2. 33. 10. „Stłumił ducha, odebrał odwagę, zabił wszelkie zachcianki swobody" B. Bol. Przed burzą 8 „Jemu się podobać - oto była nowa zachcianka ambitnej dziewczyny" St. Grudz. Echo 1878. 249. „Protestujemy przeciw takim zachciankom" Słowo 1882. 239. 3. Rozm. „Takie hrabiny mają często dziwne zachcianki" M. Bał. Pań. dziady 189. „Ma sutannę podszytą reformatorskiemi zachciankami" ib. 27.

19

267

Zacheuszki – rzecz. mn. pewien rodzaj świec kościelnych. „Kościół panien Wizytek obchodził wczoraj odpustowem nabożeństwem pamiątkę swej konsekracji, dopełnionej w trzecią niedzielę m. września 1761 r. Na ścianach świątyni, gorzały jak zwykle w dniu takiej uroczystości, świece zacheuszkami zwane" Echo 1878. 206, 3.

20

268

__Zachorować__ -__ał__ -__ruje__ cz. nij. dk. 3 fig. — na co, doznać nagle, zapragnąć czego, zająć się czem usilnie, wbić sobie w głowę: „Nie podobna wierzyć, żeby zachorował tak nagle na przyjaźń dla nas" Wiek 1887. 244. 2

Zachrapiać -ał -a st. cz. ndk. Zachrapić -ił -i dkn. prow. zagrabiać, zagarniać, drapać cf chrapka i dochrapać się „Trzynajmniej szlacheckich sumek nie zachrapia, i nie każe się o nie procesować" J. T. Kraw. 29. 24.

Zachrypnąć -ął -pnie st. nij. dok. ochrypnąć, dostać chrypki, ndk. kij. ochrapieć „Artysta był nieco zachrypnięty, ale pomimo to ślicznie odśpiewał partję Jontka" 9. nar. 1885. 199. 3.

Zachwycać -ał -a st. cz. ndkn. Zachwycić -ił -i dkn. ≈ wprawiać w zachwyt przez oczarowanie zmysłów, podobanie się, czarować. „Zachwycał grą swoją mistrzowską cały świat artystyczny." Tyg. powsz. 1882. 14. ≈ -się st. zaim. wpadać w zachwyt, rozkoszować się zmysłami „Amfiteatr Łazienkowski wypełniły ogromne tłumy publiczności, zachwycającej się uroczem widowiskiem" Wieb. 1887. 169. 3.

Zaciągać się -ał -a, sł. zaim. ndkn. Zaciągnąć się -gnął -gnie dkn. § w grach hazardowych mówi się o karcie, która przy ciągnieniu długo nie wychodzi. § „zaciągać się dymem tytoniowym" połykać dym i wypuszczać go po niejakim czasie ustami lub nosem: „Zarzekał że mu wszystko jedno, czy puszczać dym nosem czy ustami, i że niema w Warszawie człowieka, coby się tak zaciągał" H. Sienk. G. pol 1876. 5. „Wychylił kieliszek, następnie zaciągnąwszy się dymem, puścił nosem dwa jego ogromne strumienie" ib. „Podkomorzy uśmiechnął się i dymem z fajki zaciągnął" T. T. Jeż Z. 20. „Ukryta nieco za portyerą, siedziała dama z pudrowanemi włosami, zaciągająca się z cienkiego papierosa" M. Gawal. Obrazy 23. 180. „Przytknął cygaro do płomienia, zapalił je, i wsunąwszy je w usta, zaciągnął się wonnym dymem" T. J-Choin. Rola 6. 26.

Zacichać -ał -a st. cz. dk. uciszyć, przyciszyć, załagodzić, sprawić żeby coś nie nabrało rozgłosu lub nie pociągnęło za sobą złych następstw. „I w rządzie domowym matusię wyręcza, to każdą tam łaskę dwór cały zawdzięcza panience przedobrej, – bo wszystko zacicha." W. Pol 7. 226 „I zacichano sprawę choć krew biegła strugiem" ib. 3. 75.

272
26

Zaciekawiać -ał -a st. cz. ndkn. Zaciekawić -ił -i dkn. wzbudzać ciekawość „Tłucze, żytuje niby to mięso, nalewa wodę, do ognia stawia, i jeszcze bardziej ją zaciekawia" J. Chęc. Ks. zbiór. Wojc. 276. (1) „Staś wpadłszy w ten odmęt, mimowolnie rozweselić się, zapomnieć, zaciekawić musiał" J. I. Kras. 18. 37. „Mógł on każdego zaciekawić, bo nie wyglądał jak dziwak" Id. Lubo. 1. 95 „Jestem tak zaciekawiona, że całą noc spać nie będę." A. Wilcz. Fot. 1. 29. ~ -ić się st. zaim. ob. w. (1) „Rozeszliśmy się z pokojów, wszyscy zaciekawieni i niespokojni" J. I. Kras. 71. 106 „Lucia stała zaciekawiona, stary, list leżący na stole jej podał" Id. Wiek 1878. 47 „Na chwilę przybycie majora nieco ich ożywiło i zaciekawiło" B. Bol. Prud buzy 103. „Ulica pełną była ludu, zaciekawio-

nego, jakto zawsze bywa, uroczystością."
Kur. War. 1877. 168.

Zacierać - ał - a st.cz. ndkn. Zatrzeć - zatarł - zatrze dkn. § „zacierać ręce" trzeć ręką o rękę, oznaka ukontentowania, dobrego humoru „Przystąpił do mnie zaciera-jąc ręce i skarżąc" Ł. Karł. 2.164.

28

<u>Zacietrzewić</u> <u>się</u> zaim. dkn. żart. zająć się czem, za-
przątnąć się (tracąc z uwagi wszystko inne [do zbytku, wpaść w zapał]
na podobieństwo tokującego cietrzewia
„A najstarszy Pan Rejent był zacie-
trzewiony: jak raz zaczął, bez przerwy
rzecz swoją tokował" Ad. Mick. 3. 24.
„I partja przeciwna bardziej namiętna,
bardziej zacietrzewiona odczepuje już
czasem bardziej od bezwzględnego potę-
pienia faktu" G. nar. 1883. 17. 2.

<u>Zacietrzewienie</u> -a. n. żart. zaprzątnię-
cie się czem z wielkim zapałem, nie do-
zwalającym uważać na nic innego „Nie-
mogąc przerwać rozmowy, uderza kijem
w stół. — Ach! — Inaczej nie można było
przerwać takiego zacietrzewienia" Al.
hr. Fr. Kom. 4. 295.
„karetą wraz z wojewodą wewnątrz siedzą-
cym, prawie na rękach za bramę wynieśli,

cztery konie przednie odcięli, a otoczywszy ją, w cwał popędzili do zamku. - Kasztelańscy, już zacietrzewieni na dobre, puścili się w pogoń za nimi" Z. Kaczk. 1. 197. „Dawito go to, gdy się szwagier zacietrzewiał i pąsowiał z irytacji i przejedzenia" M. Gawal. Bluszcz 23. 324

29

273

<u>Zaciszno</u> przysł. cicho, spokojnie „Z podwórza wchodzącym wydaje się ciemno – ale jak zaciszno i bezpiecznie, i tanio!" J.J. Krasz. 72.102. „Nie pragnął lepiej... było mu tam dobrze i zaciszno" L. Kunic. Tyg. Il. 2.1.171.

Zacofać się -ał -a st. zaniedk. w znacz. moral. cofnąć się wstecz pod jakimkolwiek względem zamiast iść z postępem „Powiada, że się na wsi zacofała w ubraniu okropnie" D. Bol. Dz. Sev. 29.

Zacofany -a -e. wsteczny w znacz. moral. nie idący z postępem, mający zastarzałe pojęcia, nie wiedzący co się dzieje w świecie „Rób jak chcesz; mogą ci się moje pojęcia wydać zacofane, dziwaczne, ~~Gawal~~ przesadne – nie wchodzę w to. Oświadczam tylko, że... ożenisz się z panią Morelli, albo znać się przestaniemy..." M. Gawal. Bluszcz 22. 395.

Zaczadzieć -ał -eje st. nij. dkn. czadem się zadusić, od czadu ponieść szkodę na zdrowiu

Zaczadzać -ał -a st. cz. ndkn. Zaczadzić -ił -i dkn. czadem zaduszać, odurzać „Zbytek i miękkość dobijają nas wyziewami, które, jak zapach kwiatów, usypiają, durzą, zaczadzają i morzą." J. I. Kras. 1. 35. „Śmierć nastąpiła skutkiem zaczadzenia od gazów" Dz. pol. 1888. 20. 2.

Zaczmielić -ił -i st. cz. dkn. prow. zaprzątnąć, zabałamucić, stosując do umysłu, głowy „Szuka po swej zaczmielonej głowie, żali jeszcze czego nie zapomniał" Ż. Kaszb. 1. 54.

Zadnieprze - a. n. kraj za Dnieprem rz. leżący, zadnieprski. „Inne życie jak u nas na Zadnieprzu" H. Sienk. Og. i mie. 3. 212.

34

278

Zadomowić się - ił - i st. zaim. dłn. zasiedzieć się w domu, oddać się wyłącznie domowi „Z ciebie opalony gospodarz, szlachcic trzeźwości! zardzewiałeś bracie, zadomowić się musiałeś, zapracować!" J.I. Kras. 1. 21. „Do ziemianki zabierał się jakoś nie sporo i mówiono sobie nawzajem komentarze do znanego zadomowienia się pana Franciszka" St. Grudz. Echo 1878. 255. „Umówili wojewodzinie że syn nazbyt się rozpieszcza siedzeniem i zadomowieniem, że go na ciężarniejsze kierunki trochę hartować należy" J.I. Kras. 101. 64. „Chłopiec dojrzalszy jest, niż nie jeden starsz zadomowiony szlachcic" J.I. Stawar. 1. 38. „Stanęło mu na myśli, że niedzielny wieczór zwykł był poświęcać żonie i dziecku, że Ania może

zdziwił się taką zmianą w jego zadomowionem życiu" Hcy. G. lwow. 1887. 132. 2.

35

279

Zadowolnić -ił -i st. cz. dkn. v. Zadowolić, Zadawalać -ał -a v. Zadawalniać ndkn. uczynić zadosyć woli, według woli czyjej, sprawić komu ukontentowanie ξ – się st. zaim. poprzestać na czem nie żądając więcej „Musimy się zadawalniać słuchaniem naszych słowików domorostych" Wiek 1886. 42. 3 Zadawalający v. Zadawalniający -a -e, dostateczny, pomyślny, czyniący zadość Zadowolniony v. Zadowolony -a -e, kontent „Pomimo takiej niepewności, uważają dziś w Madrycie sytuację za zadawalniającą, dlatego, iż ostatnie rokowania z Francją usunęły obawę konfliktu z tem mocarstwem." Wiek 1887. 235. 1. „Że wieści o dymisji (ministra spraw zagranicznych) powstają zwykle wtedy, gdy położenie przybierać się zdaje poważniejszy charakter, możnaby zatem wnosić, że i dziś, sytuacja przedstawia się znowu w świetle mniej zadawalniającem" ib. 290. 1.

„Najdost. Pani nie potrzebuje leżeć w łóżku, ale nie może wychodzić z pokoju, a stan Jej zdrowia w ogóle jest zadowalający" G. Lwow. 1888. 3. 4. „Z San Remo nadchodzą ciągle zadowalające relacye o stanie zdrowia cesarzewicza niemieckiego" ib. 7. 5.

„Niezadowolnił ich (bigotów) czysty chrześcianizm, jeno szukają przysmaczków, i korzennych zaprawy w ekstrawagancjach katolickich" Elp. Mło. i Sta. 2. 62.

36

280

Zadrażniać -ał -a st. n. ndk. Zadraźnić -ił -i dk.
ę - nię st. zaim. podrażniać się z kim,
w drażliwem postawić się względem kogo
położeniu. „Pomagiwszy od krewnych zadraźniłem się ze wszystkiemi" J. I. Kras.
75. 23.

37

281

Zaducha - y. ż. prow. Galic. zaduch, ciężkie, nieczyste powietrze „Dla zaduchy, która przytłumiła powietrze w ciasnych jego izdebkach, kazał się być wynieść pod lipy" Ż. Kaczk. I. 70.

38

282

Zadumić -ił -i cz. z. dok. zadziwić, w zdumienie wprawić „Na koniu, co lotem sokoły zadumi.. bój zacząć myśliwy" Ad. Mick. 2. 152.

Zadurzyć się zaim. dkn. — w kim, zakochać się powierzchownie, mieć głowę zawróconą kim „Gdyby był w stanie, byłby się zakochał, lecz uczynił co mógł... zadurzył się" JIKrasz. 15. 139 „Patrząc na nią, nie domyśliłby się nikt, czyja córka... co dziwnego, że się chłopiec zadurzył" B. Bol. Przed burzą 126. „Nowennę odprawiła na tę intencyę, ażeby się w niej zadurzył" JI. Krasz. Słowo 1882. 209. 1. „Szlachcic ów zadurzony we mnie na zabój" Z. Mił. Groch. wian. 151. cf. zaszłapać. „Bywaliśmy jeśli nie zakochani, to zadurzeni" M. Gawal. Bluszcz 22. 349.

Zadychać się -ał -a cz. zaim. dkn. posp. zam. zadyszyć się: Zadychany zam. zadyszany „W tém słyszę strzał, a wkrótce potém moje goście zadychane wypadają krzycząc: niedźwiedź!" A. hr. Fr. Dz. II. 190. „Blady, zadychany żyd wbiega na dziedziniec i odbrany już krzyczy:..." ib. 207.

41
285

Zadyscyplinować ~~się~~ -uje st. ~~zaim.~~ cz. dzn. dyscypliną życia pozbawić — się st. zaim. „Idź do klasztoru, zadyscyplinuj się i zamórz głodem, niech cię tam kanonizują nawet, ale co do mnie, znać cię nie chcę.” Bł. Dyk. Ost. Sejm. 1. 61.

42

286

Zadzierliwy-a-e, łatwo zadzierający się „Jaki u twej szkapy róg kruchy i zadzierliwy" J.I. Kras. 5. 20.

Zadzierzysty -a -e, czupurny, lubiący z każdym zadzierać. „Kontuszowy szlachetka, chłopak mały lecz zadzierzysty, powstając od stołu i niby niechcący poprawiając swój wylot, tak go za siebie zarzucił, że za sobą siedzącego eleganta trafił w samo ciemię napudrowanej peruki" Z. Kaczk. 1. 333. „Był mały, włosów płowych i mlekowatej twarzy, ale okrutnie zadzierzysty, wielkiej odwagi i burzliwej fantazyi" ib.

44

288

Zadzierzawić -ił -i [illegible] zdkn. [illegible] przen. żart. „Ucho moje na całe pomedobiedzie zadzierzawiło" An. wi. 1.130.

45

Zagadkowy -a -e, wo przysł., pełen zagadek, okoliczności niezrozumiałych, dwuznaczny. „Panna Paulina uśmiechnęła się zagadkowo" Haj. G. Lwow. 1887. 131. „Brwi jej się ściągnęły; na ustach igrał zagadkowy uśmiech" Tar ib. 169.

46

289

Zagajenie-a. n. nia nn. Zagajnik-a. m. ki. nn.
części lasu zagajona, zagaj, zagaisko, zapust
„W drugiem polu przy zagajeniu sosnowem
zagonów 20" (1665 r.) ks. Fabryki. Rys hist. Dobka 181

<u>Zagalopować się</u> -<u>ał</u> -<u>puje</u> cz. zaim. dkn. zapędzić się w czem zanadto. „Sprawa skończy się zapewne przed kratkami sądowemi; obie strony albowiem nieco się zagalopowały." Wiek 1878. 263. „Panna X., która zanadto zagalopowała się w latach, oczekiwała nadaremnie na zesłanie anioła stróża, w postaci męża" Kur. War. 1878. 204. „Taki akt skruchy niezwykłej wypływał z wewnętrznego przekonania, że się trochę zagalopował. Niby stary wziął na kieł i wypędził" Haj. G. lwow. 1886. 264. „Hrabina bojąc się, aby pan Piotr w rozmowie nie zagalopował się, wstała, podała mu rękę i przeszła z nim na werendę" Sewer Bluszcz 23. 12.

„Zagalopowawszy się raz, nie mogę już rejterować" A. Wilcz. Woły rob. 24 „Żeby tylko ten Romuś nie zagalopował ~~się~~ mi się zanadto; to żaden interes dla nas" M. Gawal. Bluszcz. 23. 244.

Zagałuszyć - ył - y st. cz. dkn. posp. pozbawić przytomności, zmysłów, zagłuszyć silnem uderzeniem.

Zaganiacz -a. m. cze -ów i y mn. § tak w Kuj. i w ogóle w prowincyach król. kongr. graniczących z Prusami nazywają tych co skupują trzodę chlewną i zaganiają ją za granicę, wieprzarz cf. wieprzownik, zgonnik.

Zaganka -i ż. nki -nek mn. § prow. Kuj. zaganianie pługiem t.j. wyorywanie przez pług idący naprzód bruzd, podług których wyorywane być mają zagony pod siew ozimy.

Zagapiać się -ał -a st. zaim. ndkn. Zagapić się -ił -i dkn. ciągi gapia, zapatrywać się w co bezmyślnie - zapominać się w roztargnieniu „Podczas kiedy córeczki zagapiają się za niedźwiedziem, mamunia im perswaduje: że nie przystoi córkom szlacheckim oglądać się za tak pospolitą komedyą" Z. Krzyż. 1. 56. „Janek musiał stanąć żeby się choć trochę przypatrzeć. Niepodobna się było nie zagapić, bo takiego widoku w życiu jeszcze nie spotkał." Z. Krasz. 55. 22.

Zagartywać -ał -a -tuje sł. cz. ndkn. cz. III. prow. zagarniać, zagarnywać „Gospodarnoi jej zależała na zagartywaniu dla siebie wszystkiego, co tylko jakiemukolwiek prawem jej należało się, albo należeć się mogło." T. T. Jeż 1. 92.

Zagawronić się -ił -i cz. zaim. dok. zagapić się na co, zapatrzeć się gawroniąc. „Zagawronił się, chcąc zrozumieć co mu mówiono, a jegomość w pludrakach znikł z oczów." J. I. Krasz. 55. 28.

Zaglądnąć -gł-dnie st. cz. dok. używane w Galicji, zam. powsz. przyjętego zajrzeć „Widziałem wyraźnie, bom dobrze zaglądnął i dziurką od klucza i szparami i którędy tylko mogłem" Z. Kaczk. 1. 133

Zaglądnąć -ął -dnie st. cz. dkn. prow. Galic. zam. zajrzeć „Nie jeden… zaglądnął do maniewki" A. hr. Fr. Dieta 11. 2. „Czasem tylko udało się jakiej ciekawej główce zaglądnąć przez uchylone drzwi…" ib. 174.

Zatuszować cz. dkn. tuszem powlec, zamalować, fig. zatrzeć ~~...~~; „Oczywiście jest to wszystko pisane dla tego, aby zatuszować wrażenie, wywołane tem odkryciem" G. nar. 1883. 19. 1. „Jedne dzienniki milczały - drugie probowały nieśmiało obrony p. ministra, niektóre dały wyraz niezadowolenia lub nawet oburzenia, kiedy pisma radykalne starały się całą sprawę zatuszować" Czas 1886. 182. 1.

Złoszczęsny -a -e, rusyc. złoszczastnyj, w znacz. niefortunny, nieudały, nieszczęsny „Za chwilę potem złoszczęsni współzawodnicy zerwali się... o czem ze sobą mówili? — czytelnik niech się domyśli" T. T. Jeż 4. 179.

Zagniewać się -ał -a cz. zaim. dkn. § fig. mówi się o morzu: „morze zagniewało się" wzburzyło się „Morze poruszało się zagniewane i wzdęte" B. Bol. Tut. 1. 233. „Wszystkie oczy zwrócone były ku wspaniałemu widokowi zagniewanego morza, które olbrzymim głosem swój zły humor objawiało ziemi" J. Korzen. 1. 449.

58

294

Zagon -a. m. 3) fig. zawód rolniczy, praca koło uprawy roli „Po staremu trzymali się oni zagona, i innego sposobu do życia nie widząc, uprawiali kawałek roli, cierpiąc dotkliwy często niedostatek" J. I. Krasz. 58. 77.

59

295

Zagonowiec - wca m. wcy - ów mn. szlachcic zagonowy. „Dom ich otwierał się i dla takich jak my zagonowców" Fl. Kraw. 71. 39.

Zagonowy - a - e: „szlachta zagonowa" drobna szlachta, na jednym zagonie siedząca(:) parafjanki. „Skromna i więcej zagonowa niż wielkoświatowa Stasia" Ż. Kawk. 5. 64. (:) „Było tam różnego hultajstwa nie mało, była wszystka szlachta drobniejsza i ichmość zagonowi ze wszystkich zaścianków" ib. 1. 203. „Wiele było ludzi pięknych i koni jak trzeba; ale też i hołoty nabiegło nie mało, osobliwie też owych zagonowych, których lada kubkiem i do piechtaby zwabił" ib. 2. 342.

60

Zagorzalstwo – a. n. bez l. mn. zagorzałość, zapalczywość, zapamiętałość „Wadzono się o drobnostki z zagorzalstwem niesłychanem" B. Bol. Trud burzy 26.

Zagórski-a-ie, za górami przebywający, z za gór, zdaleka przybywający. „Choć przyjście najłaskawsze, jest mis parę, parę Dzbanów, zostawionych jeszcze zawsze dla „Zagórskich panów" W. Pol 9. 60 t. j. dla niespodzianych gości fig. wymarzony, wyczekiwany. „Już ona tam nie marzy o żadnym Zagórskim panu, a ten, o którym myśli, może być jej mężem" J. Zachar. Op. par. 50.

zawalić

Zagracić -ił -i st. cz. dkn. gratami zapełnić „Przez zagracony salonik trudno się było przecisnąć" JJ. Kwarz. 33. 69. „Pokój był zapylony, zagracony" Js. Zło i bło. 3. 21.

Zagranica -y. ż. bez l. mn. obce kraje „Dla nich z tytułów, w które stroi zagranica, najchlubniejszym był zawsze polskiego szlachcica" A. hr. Fr. Kom. 1. 28 „O wiele my niżej jesteśmy pod tym względem od zagranicy" M. Bał. Klory 12. 214. „Przez cały ciąg obiadu rozmowa była o zagranicy, bo gdzież on nie bywał i jakiego kraju nie zna?" B. Bol. Dz. Sev. 158 „Czy oni powariowali z tą zagranicą!" J. Korzen. 11. 43. „Pamiętaj że to nie zagranica. Tam omnibusy są dla publiczności, a tutaj przeciwnie" Prz. Tyg. 1874. 236. „Przyznać trzeba, że zagranica jest od nas mądrzejsza, bo zabiera od nas za bezcen wszystko co dobre, a my w zamian bierzemy od niej za grube pieniądze tylko same głupstwa" Kur. Świąt. 1877. 47. 2.

297 64

Zagroda -y. ż. dy - gród mm. Znaczen. siedziba w ogóle, gniazdo „Kiedy już kilkoletnią podróżą strudzony w miłe swoje nareszcie powróciłem strony, kiedy już ostygł zapał tej radości czystej, którą nas poi widok zagrody ojczystej, doznałem w krótkim czasie, że..." A. hr. Fr. Kom. I. 70.

Zagrodowy -a -e, od zagrody, mieszkający w prostej zagrodzie. „Stosunki z drobną zagrodową szlachtą" JI. Kraszewski 71. 39 „Była ubogą jak ona szlachcianką zagrodową" ib. 73. 112.

65

298

Zagumienko -a. n. -nka -nek -um. miejsce za gumnami „Dziś w nocy objadę po zagumienkach" W. Pol 1 Pach. Petur. 12. „Wzdłuż zagumienek lub dróg wysadzanych drzewami zbierają się roje wróbli" ib. 7. 274.

66

299

Zagwarzyć się -ył -y st. zaim. dkn. zagadać się, zagawędzić się „Nie sądźcie, moi czytelnicy mili, żem się zagwarzył i Bóg wie co gwarzę" W. Syrok. Gaw. 4. 43.

67

300

Zahartować -ał -tuje st. a. dkn. Zahartowywać -ał -a ndkn. § prow. obciążyć długami, obdłużyć „Niczem było zahartować majętności ojczyste, aby opłacić ludzi, których się swoim sumptem wiodło na wojnę." JI. Krasz. 2. 201. „Jeszcze to łaska pana Boga jeśli swoje wyratuję, bo wszystko zahartowałem pomagając grafowi" ib. 75. 72. „Reszta majętności znacznie też zahartowana była przez podczaszynę" ib. 38. 130 „Dobra ma ogromne, choć zahartowane, weźmie się i interesa podkuruje" ib. 140

68

301

Zahasać się -ał -a st. zaim. dkn. zanadto hasać, zhasać się „Jeździec zadyszały, konik się zahasał" Ad. Mick. 1. 89.

69

302

Zaiwytować się. s. zaim. wytrwając się zamęczyć

„Jeżeli tak dalej pójdzie, to się przyjdzie na śmierć już zaiwytować" Wł. Zag. Sam. star. par. 19

Zajazd -u. m. dym. = dom zajezdny, gdzie się zajeżdża. „Hotel ten, był to jeden z najlichszych zajazdów miasta" J.I.Kras. 72. 98. „W hotelu, zwyczajnie jak w zajeździe, różnych ludzi pełno" ib. 113.

<u>Zajadać</u> <u>się</u>-<u>ał</u>-<u>a</u> sł. zaim. ndkn. ż -czem, jeść co do przesytu, bez umiarkowania. „Takie smaczne dawali raki, że zajadał się niemi.” Dl.

72

5

Zająć się -ął -jmie st. zaim. dkn. ż -kim, poczuć skłonność do osoby innej płci „Od dwóch lat zaledwie rozwinięta, jeszcze prawie dziecko, biedna Ewunia nim się mocno zajęła" J. Korzen. 1. 396. „Przekonałem się, jak silnie byłem zajęty, jak wiele mi potrzeba było pracy nad sobą, aby pokonać rodzące się uczucie" ib. 440 „Baron na serjo zajęty Zosią" Elp. Mło. i Stary 2. 115.

Jeżeli chodzi o porządek alfabetyczny ob. w tem miejscu nr 258–303

73

Zajączek -czka. m. § Bzik, ćwiek w głowie. „Podkomorzemu się wydawało, że szlachcic, jeżeli nie z gorączką, to z zajączkiem w głowie przyszedł i wyplata koszałki opałki" T. T. Jeż. 2. 20. „Pan Erazm miał maleńkiego zajączka w głowie; zajączek zależał na tem, że się mało udzielał" ib. 325. „Z powodu przegranej sprawy dostał zajączków w głowie — każdego łapał i opowiadał mu ostatni swój proces" W. Gomul. 1. 78. „Przy charakterze łagodnym jednak miewał on i swoje napady, a przy książkowym rozumie tak nierozumne wybryki, iż to ludziom dało powód do okrzyczenia go bzikowatym szaleńcem, a nawet zajączki posiadającym" Z. Kaczk. 2. 6.

7 74

Zajmać cz. ndk. 5 ~~śpiesz~~ prow. lud. kuj. Krak. śpiesznie jechać; pędzić „zajmać na koniu" = pędzić na koniu „zajmaj!" = jedź ~~od~~ ostro „tęgo zajmać, ino koła podskakiwały." „Zajmaj dziewczyno wołki do wody" O. Kolb. 6. 106.

Zajśdź - zaszedł - zajdzie st. nij. dku. § lud zam. zaj-
dzie, mówi: „zańdzie," a w tr. rozkaz. zam.
~~wyjdź~~ zajdź, „zańdzij." „Zańdzij słońce,
wzeńdzi miesiąc i gwiazdy wokoło;
wyńdzi, wyńdzi kochaneczko, przemów
do mnie słowo" O. Kol. 4. 23.

Załalisty-a-e ζ u ludu fig. niewyszły, zapchany

„U wdowy chleb gotowy serce załaliste, u panny chleba niema ale serce czyste" O. Kol. 1. 333.

8 77

Zakamarek -rka m. rki -ów mn. prow. kącik zakątek w mieszkaniu ukryty, drzwa, izdebka, komórka. „Dowiadywali się o stanie wały, szopy i wszystkie zakamarki starej rodzinnej siedziby" J. Krasz. Bolesław. 1. 186. „Górki bilardowe, kawiarnie, piwiarnie i inne nie dające się wymieniać miejskie zakamarki" Echo 1879. 43.

78

9

Zakaz – u. m. z prow. rusyc. zamówienie, obstalowanie, obstalunek, używa się tylko w wyrażeniu „na zakaz" na zamówienie i t. d. „Córki, jakby je kto na zakaz urobił, tak dziejsze były jedna od drugiej" T. T. Jeż 1. 114.

79

10

Zakazany -a -e ≈ nieużywany, niepraktykowany, śmieszny, dziwaczny. „Dodowski, Dodowicz, wszystko jedno, zawsze zakazane nazwisko” J.A.Fr. Kom. 1. 201. „To zakazane porównanie musiało naturalnie przyjść do głowy temu niezdarze tak samo, jak mu przychodziły epitety niestosowne, śmieszne metafory i dzikie peryody, w których wyrazy warczą na siebie, znalazłszy się najniespodzianiej przy sobie” Rola 5. 307.

<u>Zakazić</u> -ił -i st. cz. dkn. skazą zarazić, skazić, psuć ʒ cz. ndk. na: <u>Zakażać</u> -<u>ał</u> -<u>a</u>

81

Zakołtkować się -ał -kuje st. zaim. dkn. Stanąć kołkiem, niby kołek „Oczy w słup stoją, usta zsiniały, język zakołtkował się w gębie" Z. kazn. 1. 239. § st. cz. „Chciałem coś przemówić i już otworzyłem był usta ku temu, ale mi tak język zakołtkowało, że ani rusz." ib. 2. 95.

Zakomunikować -ał -kuje st. cz. dk. okazać, zaprodukować, udzielić, podać do wiadomości „Nie wydałbym się z tem, gdyby nie konieczność zakomunikowania panu listu tego" J.I. Krasz. Wiek 1878. 51.

Zakonkludować cz. dk. § wyprowadzić ostateczny wniosek, zamknąć dyskusję wyrzeczeniem swojego zdania „Prasa ostatecznie zakonkludowała, że jeszcze nie pora traktować o przymierze" Dzien. pol. 1886. 197. 1.

Zakonowy -a -e, od zakonu, zakonów, zakonny, właściwy zakonowi. „Stowarzyszenie cywilne, braci miłosierdzia, "bonifra-trów i szarytek bez zakonowej reguły i sukienki.." Quis Dlunor 23. 226.

13[85]

Zakonserwować -ał -wuje st. cz. dkn. przez konserwację zachować w dobrym stanie „Włos siwiejący, przy dobrze zakonserwowanej cerze, upiększa ją i odświeża" Wiek 1887. 161. 4.

Zakrakać -ał -a st. cz. dkn. krakaniem t. j. ciągłem strofowaniem zagłuszyć, ośmieszyć „Majster popędliwy, to i niezaraz zdzieli, majstrowa rozzłości się, to i poprawi, i tak zakrakali chłopaka, że się z nim dogadać nie można" A. Święt. Now. 1878 140.

Zakrakać cz. nij. dkn. zakrakuje, zacznie krakać § cz. cz. — kogo, krakaniem zagłuszyć, uciszyć, zwalczyć „Głowa do góry i naprzód!... tylko co ci z tego?... prędzej, czy później, zakraczą cię. Im większym będziesz, tem ci prędzej podpiłują nogi.” M. Gawal. Dłusz 1886 323.

14 88

Zakulisowy -a -e teatr. za kulisami będący, odbywający się, przen. pokątny, tajemny, w pośpiechu końce zdala od obcych oczu dziejący się. „Ta sprzeczka dziennikarska zajmowała właśnie dla tego, że odsłaniała zakulisową sprawę tych, których uważano jako rzeczywistych przedstawicieli opinii" Czas 1877. 74. „Odpędzała ją do kuchni, do komina, do posług zakulisowych, które zwiastują, że już twarzyczka nie ma dla nikogo uroku" 77. Kwarc. 72. 115. „Przynosili z sobą nie zawsze wesołe nowiny miejskie i zakulisowe" ib. 39. 55. „Dzieci w ten sposób uczono kłamać od kolebki, bo ile razy wygadały się niepotrzebnie z jaką biedą zakulisową, stawiono je potem na pokutę" ib. 58. 81.

89

15

Zakutać -at -a st. cz. dk. zawinąć, osłonić, pooow- zakapturzyć, źródłosł. kuta, ob. „Stoi przed nim zakutana w ciepłą i grubą salopę" A. Wilcz. Woły rob. 161. cf. okutać

Zakwaterować się -at -ruję st. zaim. dkn. zająć gdzie mieszkanie, umieścić się gdzieś „Niechaj dwór idzie przodem i niech się zakwateruje gdzie może, a my zostaniemy na chwilę" Z. Kaczk. 1. 124.

Zalać cz. dkn. zalewać cont. § „zalewać robaka” żart. zalewać gardło, pić, głównie stosuje się do gorzałki „Żołnierze zachodzili na zalanie robaka do bliższych szynkowni” Zbiór pam. do hist. powst. 28.

17 92

Żalcek - cka m. cki-ów um. miejsc. Warsz. bułka z solą z pośledniego ciasta, rodzaj placka, w użyciu u niż. klasy Kur. War. 1872. 113.

Zalecanki – ncb. mn. ż. zalecanie się do panny, umizgi, staranie się o rękę, zaloty „Wasze zalecanki do dziewki nic nie pomogą;... powstrzymaliście się... ja za was zalecać się będę" T. T. Jeż I. 179

18 94

Zalibocki -a -ie prow. nazwa pewnego gatunku tytoniu „Palę jakiś tytoń który tu (na Polesiu) nazywają Zalibockim (Zabijackim raczej)" J.I. Krasz. 13.29 „Palił zalibocki tytoń z piankowej fajki" ib. 17.64.

95

19

Zalotniczek - czka. m. czki - ów mn. zdrob. zalotnik
„A witajże zalotniczku mój najmilszy" O. Kol 1. 233.

20 96

Zaludniać -ał -a sł. cz. ndk. Zaludnić -ił -i dk.
i -się zaim.
3 fig. zapełniać żyjącemi stworzeniami, mianowicie ludźmi „Już powietrze zaludnia się ptastwem gwarliwem" Jt. Kraw. 75. 7. „Samotność mnie nie przestrasza, bo ją potrafię zaludnić myślami, pracą, nadziejami"" ib. 71. 137. „Urządziłem niewielką sadzawkę, którą dziwnie pięknemi zaludniłem rybkami" Z. Kaczk. 2. 375.

97

21

__Załapać__ -__ał__ -__pie__ st. cz. dkn. podchwycić, przyłapać, sztukę złapać „Zygmunt załapany do murarka, był murarkiem” Wł. Sab. Kw. z Sum. 57.

98

22

<u>Załechtać</u> - <u>ał</u> - <u>chce</u> st. cz. dkn. zacząć łechtać „Wtem modra fala, pryśnąwszy z brzegu, zlekka mu stopy załechce" Ad. Mick. 3.18

§ łechtaniem zmóc „załechtać na śmierć"

99

23

Załzawiony-a-e, o oczach, wzroku, łzy mający, przez łzy patrzący „Patrzyła nań załzawionemi oczyma" W. Morzk. Męż. i żony 7

Zamarcie - a. n. bez l. mn. rzecz. słowa zamrzeć przen. odrętwienie, nieczułość, zmartwiałość" „Dłuższy pobyt w stolicy rozbudził go z tego umierzego zamarcia" Z. Kaczk. 5. 35

Zamaskować -ał -kuje st. cz. dkn. ❘ ukryć, zataić, przedstawić umyślnie w innej formie, w innym świetle „Jak żyję takiej baraniny jaką on urządzał nie jadłem – to było coś specjalnego. – Może to nie była baranina, ale zamaskowana sarna?” I. Kraków. 76. 19.

Zamaszyście przysł. zamaszysto, z zamachem
„Kapela książęca nie ciekawa ale huczna,
oderwała się zamaszyście" Tyg. powsz. 1882. 2.

103

24

<u>Zamążpójście</u>-a. ż. <u>ścia</u>-pójść mn. (cf. Linde pod wyr. pójść) wydanie się za mąż kobiety „Nie jużci też, Górka... zamążpójście na myśl nie przychodzi?" J.I. Kras. Lubo 2. 73. „Im bliżej to zamążpójście - tem mi się wydaje straszniejsze" B. Bol. Dz. Sev. 157 „Ja ci się wydziwić nie mogę, że mając taką egzystencyę szczęśliwą, swobodną, chcesz choćby pomyśleć o zamążpójściu" B. (Dr. Sev.) G. nar. 1875. 232 „Sam ojciec nasunął jej na myśl zamążpójście. - Jeżeli się kto trafi - odrzekła" J.I. Jer 2. 327. „Takie zamążpójście Antosi byłoby świetne w opinii parafialnej" J. Zarzar. Dzies. lit. 2. 690 „Dwa jej zamążpójścia prędkiej na rachunek dziwactwa policzyć było można" J.I. Kras. 72. 186.

<u>Zamiar</u> - u. m. w zw. „na zamiar" = na zakład, na zapas, nad potrzebę [ponad miarę] np. „na zamiar zostawić zboża" t.j. żeby mieć na zapas gdyby zbrakło. Ziemia Łęczyc. Rybki.

Zamiejscowy-a-e, niemiejscowy, nie tutejszy, gdzie indziej znajdujący się, przebywający. „W dramacie rozpoczynają się gościnne występy artystów zamiejscowych." Quis Słowo 23. 155.

Zamiejski-a-ie, poza miastem znajdujący się cf. zarogatkowy „Spacery zamiejskie są dla warszawian ulubioną przyjemnością podczas dni pogodnych" Qui Bluszcz 23. 156.

107
26

Zamietny-a-e, od zamieci śnieżnej „Często jeszcze nawidzają zamietne burze ziemię na wiosennem porównaniu dnia z nocą" W. Pol 7. 257.

108
27

Zamknąć się -ął -knie st. zaim. dkn. ş — w sobie,

~~Zam~~ nie udzielać się ludziom, nie wywnętrzać się, żyć samotnie zdala od ludzi, nie mając z nimi stosunków

Zamknięcie się nie wydawanie się ze sposobem myślenia, z zamiarami

„Można było wnosić z tego milczenia i zamknięcia się, że ludzie ci należeli do stronników przejednania i powrotu pod angielskie rządy z pewnemi ustępstwami z ich strony" B. Bol. Tut. 1. 241

Zamknięty w sobie, milczący, nie udzielający się, nie wywnętrzający się

„Coś surowego, dzikiego patrzało z oczów tych ludzi twardych, milczących, obojętnych na pozór, zamkniętych w sobie" ib. 240. „Zamknięty w sobie nic nie mówił, zawistnem tylko okiem spoglądał na nich" J. Dziewcz. 1.27.

Zamorzec -rca. m. rcy -ów mn. za morzem mieszkający, zamorszczyk, zamorzanin
„Wróżko wiosniana (jaskółko), azaż na zwiady sama tak puszczasz się przodem? czyś od zamorców? lub od gromady co zimowała pod lodem?" JD. Zales. 4.12.

<u>Zawroczy</u> -y ż. <u>cze</u> -y. mn. zawrok, zawroka, zawrocze fig. „ "My tak żyć chcieli! a żyli w zawroczy!'" Z. Kraśn. 2. 399.

111

29

Zamurować się -ał -ruje cz. zaim. dkn. fig. odosobnić się, zasklepić w znacz. moral. „Kiedy więzy skuły ciało, kto się w ciele zamurował, o! temuby wypadało, by dzielną myślą polował" Ed. Wasil. Soc. 330

112
30

Zanegować -ał -guje st. cz. dkn. Łac. negare (ob. Linde negować) zaprzeczyć. „Żeby to miała być jedyna droga, ośmielę się zanegować stanowisko" Z. Kaczk. 4. 91.

113
31

Zaniepokoić -ił -i st. cz. dk. wzbudzić niepokój, nabawić niespokojności § -się st. zaim. doświadczyć niespokojności, doznać obawy i niepokoju o co „Usłyszawszy że z cyrkułu przyjechał komisarz z asystencyą wojskową, zaniepokoiła się w wysokim stopniu." J. Rog. Wiek 1886. 269.

114

32

Zanieść - zaniósł - zaniesie sł. cz. dok. Zanosić -szę ndk. 3 - co czem, pokryć zasypawszy, naniósłszy czego „Na miejscach, które dziś piaskiem zaniosło, gdzie car i trzcina zawarta..” Ad. Mick. 1. 10.

Zanieść się - niósł - niesie cz. zaim. dkn. Zanosić się - ił - i ndkn. ż absol. albo od czego „zanosić się od płaczu, śmiechu" odchodzić prawie od przytomności, tchu nie módz złapać „płacze, aż się zanosi." „Pan sędzia go wita, ale on się od śmiechu aż prawie zanosi" W. Pol 3. 154.

33 [116]

Zawiewieruszać -ył -y sł. cz. dkn. prow. posp. zam. zawieruszać, zapodziać gdzieś

34 117

Zanik - r. m. bez l. mn. zanikanie, więdnienie, niszczenie

Zanoska – i. ż. ški – sieknm. prow. kij · zatyczka u jarzma na woły O. Kol. 3. 88 w Galicyi u rusinów zanyska.

Zaobłapiać -ał -a st. cz. dkn. *obsc.* zanadto obłapiając pozbawić kobietę zdrowia lub życia § -się st. zaim. przez niepowściągliwość w obłapianiu stracić zdrowie lub życie.

Zaofiarować -ał -ruje st. cz. dk. - wystąpić z gotowością zrobienia jakiejś ofiary, daru, podarować „Dorożnik zaofiarował dlań swój kantorek, kapitan lusterko, ksiądz obraz Chrystusa Pana" J.I. Krasz. 73.99 „Gotowa siebie zaofiarować dla ocalenia dwu żywotów" J.I. Kr. Zmartw. 1.122.

<u>Zaopiekować</u> <u>się</u> ś. zaim. cz. dk. z 6tm przyp. — kim, wziąć pod swoją opiekę. „Chcieli się mną zaopiekować, ale z wrodzoną dumą nie przyjęła dobrodziejstwa..." J. I. Kras. 46. 64 „Nie mogłem tak porzucić kobiety nieszczęśliwej, wśród obcych; honor kazał mi się nią zaopiekować." D. Dol. Tam. Pan. 252. „Zaopiekował się zgubionym Pietrkiem i pozostawił go z litości przy sobie" M. Gawal. Obrazy 1886. 380.

122

Zaopinjować -ał -juje sł. cz. dkn. wydać opinję, wyrzec swoje zdanie. „Lekarz zaopinjował, że pani R. zagraża obłąkanie" Wiek 1883. 20. 3.

Zaoszczędzić -ił -i st. cz. dkn. przez oszczędne używanie zachować „Co się zaoszczędzi, umieszczał tak, żeby przepaść nie mogło" Wł. Tab. Kw. Sum. 6 „Zaoszczędzona resztka żywota i siły, w ostatniej walce i poświęceniu, zużyła się do kropli" J. I. Krasz. 35. 109. „Mam grosz zaoszczędzony, proszę cię, weź go do kobiety" ib. 46. 62. „Umiała grać rolę kobiety czułej, potrzebującej kochać a dotąd nigdy nie kochanej, mającej zaoszczędzone w głębi serca nieprzebrane źródło affektów" Id. Wyb. pism Zaręcz. 266.

124
39

Zapadły-a-e ś. prow. mówiąc o kraju, okolicy, w kącie odludnym leżący, na końcu świata, poza światem „Wieś którą otrzymał w spadku, leżała w głębokiem, zapadłem Polesiu" J. Urasz. Bluszcz 19.20.

125

40

Zapamiętać -ał -a st. uż. dkn. § spamiętać, sięgać pamięcią, zachować w pamięci „Jak zapamiętam, chodziłem bosaka, w szarej koszulinie" J. J. Kras. 31. 78. „Szło o ten pierwszy wypadek, jakiego ludzie nie zapamiętali, o jakim nikt nigdy nie słyszał" Id. Sta wav. 1. 44. „Obróciła to w żart, ale sobie zapamiętała." B. Bol. Dz. Sev. 81. „Odszukiwałem wieczorem na niebie konstelacje zapamiętane z mapy wszechświata" J. Lam Gl. do post. 1. 27 § — się st. zaim. dkn. Zapamiętywać się -ał -a ndkn § prow. kij. wściec się, mówiąc o człowieku, dostać wodowstrętu cf. u Lind. zabywać się, ze znakiem ? ob. Gustawicza Podania, przesądy i t. d. 2. 98 i K. W. Wójc. Zaw. dom. 2. 280

Zapanować cz. dkn. nad czem, wziąść górę, ~~od-~~ stanąć wyżej nad co lub kogo, zawładnąć „Panowie rządzący się silną męską wolą, potraficie zapanować nad sobą" A. Wilcz. Fot. społ. 1. 87. „Twarz Seweryna pobladła, a w oczach mimo całego usiłowania w zapanowaniu nad sobą, łza się pokazała" ib. „Wyglądał śmierci, jako przejścia do życia doskonalszego, w którem prawda i sprawiedliwość zapanują nad przewrotnością i ciemnotą" H. Struve Syst. II. 3. 6. 350. (1) ~~ȥ cz. dkn.~~ ȥ nieos. „W sali zapanowało milczenie" J. I. Kras. Sta Wars. 3. 73. „W głowie starego zapanował chaos" T. T. Jeż 2. 25. „Przy śniadaniu inny zupełnie humor zapanował w towarzystwie" A. Wilcz. Fot. społ. 1. 237. „Przez czas jakiś zapanowało milczenie, które pierwszy wojewoda przerwał" P. J. Dyk. Ort. Sejm. 1. 102. „Kurtyna się podniosła; wśród widzów zapanowała cisza..." Sewer G. Lwow. 1887. 95. „W pokoju zapanowało milczenie" Haj. ib. 170.

(1) „Zapanował nad nieprzyjemnem wrażeniem, jakie na nim zrobiła niepoczesna postać przybyłego" M. Bał. Pam. Sieciedy 210

127
42

Zapapierzyć -ył -y st. cz. dkn. papierami zarzucić, papierzyskami zarzucić „Były tam jeszcze pod oknami dwa stoliki, również zapapierzone jak króluje na środku biurko" Kaj. G. Lwow. 1887. III.

43 128

Zapaplać -ał -a st. cz. dkn. paplaniem zagadać, zagłuszyć. „Będę się starała ojca rozerwać, byleś się go obawiać przestała. Zobaczysz — zabawię go, zapaplam... rozerwę, mówię ci" B. Bol. Nad mod. Dun. 72.

Zapaśdź v. Zapaść -adł -adnie st. wyj. dkn. z imsł. „zapadły" i „zapadnięty". „Czerwone jej, pełne ognia oczy, jeszcze zdawały się większe w zapadłych powiekach" J.I. Krasz. 75.62.

Zapaśnik-a. m., cy-ków mn. 3 pog. współzawodnik na jakiemkolwiek polu „Gdy stół sprzątnięto, rozłożono się kilka zielonych szranek, na które wystąpili z całą nadzieją zwycięstwa djabełkowi zapaśnicy" J. Korzen. 1. 89 t. j. grający w djabełka

<u>Zaparzek</u> - rzecz. m. zdrb. zapach przyjemny, ~~po~~ wzbudzający apetyt. „Zdawał się z lubością smakosz wciągać zaparzek drażniący jego powonienie" M. Gawal. Bluszcz 22. 371.

132

45

Zapędny-a-e, zapędliwy, łatwy do zapędów
„Byli to ludzie niżsi umysłowie,
a tem samem umiarkowańsi i nie
tak zapędni" M. Glinw. Mus. 13.

46 133

Zapiec - a. m. prow. kuj. zapiecek, miejsce pomiędzy piecem a ścianą np. mówią „pełniutki zapiec drzewa nakładli." wcale w innych przypadkach nie słyszałem.

134

47

Zapieczętować -ał -tuje st. cz. dk. § fig. „zapieczętowany" zamknięty w sobie, tajemniczy, ukrywający coś wewnątrz siebie i nieudzielający tego nikomu. „Są ludzie... których ostoniona twarz, ominione spojrzenie, zapieczętowane usta... zwiastują grób pełen szczątków, pełen pomroków ciemnych" J.I. Kras. 2.16.30 „Dziwili mu się ludzie, zaglądali do tej zamkniętej piersi czując w niej tajemnicę, mężczyźni i kobiety — pozostała ~~zamknięta~~ zapieczętowaną i milczącą." B. Sev. i szka

135

48

Zapisik – u. m. ki. nm. zdrob. od zapis, mały zapis czyli legat w testamencie „ Zostawił nam liche jakiś zapisik" J.J. Kraszew. 72. 47.

<u>Zapity</u> -a, -e, pijany, nieprzytomny skutkiem długiej pijatyki „Rozbestwiona i zapita hałastra" J. Dziewczk. 2. 283.

Zapłakać się -ał -cze st. zaim. dk. Zapłakiwać się -ał -kuje ndk. przez ciągły płacz ulec, ponieść szkodę na zdrowiu i t. p. „Niegodziwy oszukiwał mnie ze wszystkiemi rękawiczniczkami, aktorkami... nie wiem tam kim... i miałam się zapłakiwać cnotliwie! to było nad siły” B. Bol. Nad mod. Dom. 239.

138

57

Zapłonić się, zarumienić się, o Zapłonąć się st.-rz. wybuchnąć płomieniem, liter. i poet. „Na twarz wystąpiły mu silne rumieńce... Antosia także zapłoniła się" M. Dał. pam. dziady 147.

Zapłynąć -ął -nie st. nij. dkn. Zapływać -ał -a ndk. z - czem, fig. „Rozsta i ślad jéj nocą zapłynął" S. Goszcz. 1. 165 t. j. noc, ciemność go pokryła, niewidzialnym się stał.

Zapływać się -ał -a st. zaim. dkn. załgać się, zapędzić się zanadto w łgarstwach „Jak się myśliwy zapływa to niema końca" Spiew. wiejs. 71.

Zapoiny - im. mn. prow. wyr. „Bieda żeś literat, to i tego nie pojmiesz. Są to zapoiny psa, konia i człowieka, co pierwszy za-jąca złapał, dotarł i odharapował"
Spisz. wierz. 70.

Zapojąć - ął - jęcie sb. cz. dkn. prow. Kuj. pojąć, wziąć np. „zapojął ją w małżeństwo”

Zapole - a, n. sąsiek w stodole. Zapolnica - y ż. błąg, zagrodzenie pomiędzy sąsiekiem a klepiskiem. Lubelskie i Podlasie. Łowicz i Ryki. (w sł. wileń. samowicko błędnie)

Zapomnieć -ał -i f. cz. dkn. Się w mowie lud. spotyka się Zapomnąć: „A kiedy odjeżdżasz to mi powiedz stale, czy się mam spodziewać, czy zapomnąć wcale?" Sandomierz. O. Kol. 2.136.

Zapotrzebować -ał -buje st. cz. dk. § zażądać, zamówić, znaleźć się w konieczności potrzebowania „W ostatnich czasach sklepy pana Bala zapotrzebowały pomocników, bo handel znacznie się powiększył" J. I. Kracz. 46. 41.

Zapotrzebowanie -a. n. -nia -wań mn. żądanie w skutek zachodzącej potrzeby, zamówienie „Pierwszorzędna z naszych fabryk krajowych otrzymała poważne zapotrzebowanie na dostawę własnego wyrobu szyn kolejowych" Now. niedz. 1877. 13. „Zapotrzebowanie wełny zagranicą jest duże" Wiek 1887. 128. 3. „Powybijanych szyb mnóstwo... szklarze od rana do nocy uwijają się i nastarczyć nie mogą zapotrzebowaniom." Kur. Warsz. 23. 155.

Zapoznać -ał -a st. cz. dok. Zapoznawać -ał -naje ndk. § nie poznać się na wartości, nie ocenić, nie chcieć znać, ignorować, lekceważyć „Artysta amator, śpiewak, zapoznana wielkość basowa, któremu intryga pewnej koterji nie pozwala dostać się na deski teatralne" A. Wilcz. Woły rob. 74. „Aspiracyj narodowych i uczuć narodu nie powinien zapoznawać nikt, kto dobre przysługi oddać krajowi zamierza" Wiek 1887. 177. 1.

146
58

Zapożyczać st. cz. ndkn. Zapożyczyć dkn. ≈ fig. brać niekoniecznie jako dług, z obowiązkiem zwrotu, lecz (o ile nie tycze się pieniędzy) rzeczy: czerpać z cudzego źródła, naśladować „Jeżeli mamy zapożyczać z repertuaru nowszego sztuki dla naszej sceny, to w każdym razie brać je trzeba z repertuaru tych scen, które zostały wierne szlachetniejszym celom sztuki." Echo 1877. 39. 1. Zety. „Stało się wówczas zwyczajem zapożyczanie zarysów z tkliwych romansów francuskich" Dr Ant. J. O. pow. hist. 1. 306. ≈ -się st. zaim. „Dość dowcipny, zapożyczał się w koncepta cudze, aby ich mieć więcej" J.I. Kras. 58. 42.

Zaprôbować -ał -buje st. cz. dkn. poprôbować, spróbować „Dniem przed św. Marcinem, sąsiedzi zjeżdżali się w celu zaprôbowania szczęścia, na wilki, na lisy, na zające zwierzęta" T. T. Jeż 2. 4.

Zapromienić -ił -i st. nij. dkn. ukazać się jako promień albo w promieniach. „Czasem, czasem zza obłoku zapromieni drugiej twarz" D. Magn. Dzie. I. 4.

149

61

Zaprotestować -ał -stuje st. cz. dkn. założyć protest, oświadczyć się przeciwko czemu, sprzeciwić się „Karol nie zaprotestował wcale przeciw wyborowi placu na pojedynek, chociaż mu się zdawał osobliwszy." J. I. Kras. 73. 159. „Chciał mu naprzód poduszkę podłożyć, ale starościc, rad był kozepkiego jeszcze udawać i zaprotestował" Tyd. wiek 1878. 53.

150
62

Zaprowadzić się - dzili - dzą st. zaim. dkn. - pójść dokąd w parę lub kilka osób. „Zaprowadziliśmy się z nimi do domku jednego mieszczanina aż za kościół" Z. Kaczk. 1. 206.

151

Zaprzepaścić -ił -i sł. cz. dk. zatracić, stracić, jak w przepaść rzucić, na stracenie, na przepadłe dać, na marne puścić „Nigdy się nie zgrał, ani fortuny nie zaprzepaścił" J. Zachar. Bus. lit. 2.691. „Stracił jedenaście tysięcy z sukcesyi po stryju i nikt nigdy nie wiedział, gdzie on te pieniądze zaprzepaścił" Haj. G. lwow. 1887. 172. „Powydawawszy starsze córki z zapewnieniem im pewnej niepodległości osobistej i bytowej, nie chciał najmłodszej i najukochańszej zaprzedać — jak wyrażał się — w poddaństwo, zaprzepaścić." T. T. Jeż 1.159 „Zaprzepaścił akcyą sztuki przez swoją grę." S. Krzem. Blaw 18.159. ǁ — się sł. zaim. przepaść, zginąć bez wieści „Zaprzepaścił się gdzieś, jak kamień w wodę, że ani słychu o nim, ani wieści." Kl. Jun. Wiek 1887. 216.

Zaprzęganie - a. n. bez l. mn. czynność słowa zaprzęgać „Poralij tam, z zaprzęganiem, niech się jeszcze wstrzyma" A. hr. Fr. Kom. 2. 16.

153
63

Żapuścić -ił -i st. cz. dkn. Żapuszczać -ał -a. ndkn.

§ zapuścić podłogę, domyśl. masą do froterowania „Zapuszczono podłogę, wymyto okna." M. Bał. pam. Niedz. 44.

154
64

Zaraz przysł. § u ludu powsz. „zara." „Starsza siostra usłyszała, i do szwagra wyrzekła zara" O. Kol. 1. 182 od Węgrowa Siedleckie „Wojciechowa! zawołała pani z pokoju. — Zara, zara, duchem lecę." Kl. Jun. Wiek 1886. 200. 1. § intens. Zaraziutenko, a prow. lud. Kuj. Zaraściutko

„Zara ją pani lepiej obaczy" Kaj. G. Lwow. 1885. 237. 1.

155
65

Zarekomendować cz. dkn. z fr. kogo komu, przedstawić, zalecić, polecić

— się. zaim. dkn. przedstawić się „Mógł przecież widząc dwie młode i ładne panienki, zsiąść z konia, zarekomendować się i poprowadzić rozmowę" J.J. Uwar 15. 20.

156

Zarobnik -a. m. cy- ków mn. wynajmujący się do roboty za zapłatę dzienną „Zarobnik zatrudniony w kamieniołomie został urwiskiem przysypany" G. nar. 1885. 17. 2.

Zarogatkowy -a -e, za rogatkami miasta znajdujący się, zamiejski. „Mniemałem, że przy niedzieli, spotkam na tych targach żywioł zarogatkowy, wiejski, reprezentowany licznie" Echo 1878. 179.

66 158

Zarost -u. m. -ty mn. włosy na głowie i twarzy u mężczyzny „Zajęty był układaniem resztek zarostu, na trochę wyłysiałej głowie" J. I. Kraszewski Wiek 1878. 21. „Miał zarost trochę rudawy" J. Zachar. Bis. lit. 2. 660. „Chłopczyna mówię szesnastoletni, o twarzy bladej i bez zarostu" J. Rog. Wiek 1886. 207.

Zarostek -stku m. -stki -ów mn. prow. zarośle „W prawo tóż gęsty zarostek" Ad. Mick. 1. 35. „W górę przez zarostek, w prawo ponad rzeczkę." ib. (podobnie A. E. Od.) 87.

150

67

Zarwan-a-e v o ξ „Zarwan djabłu" to samo co: bierz go djabli! pal go djabli!" u ludu w powsz. użyciu, najpospolitszy wymawiają Zarwon lub Zarwun, a w rodz. żeń. Zarna zam. zarwana „Zarna djabłu" Ź. Pauli 41. Tenże objaśnia: „tyle co Zniech ję djabli biorą" i wyprowadza od wyrazu żyr, żar, co znaczył dawniej ofiarę bogom dawaną" ib.

Zarwanica - y, ż. targowisko pełne hałasu, zakrzętu, nieładu „Tęskne melodje kataryniek i zawodzących czule bab i dziadów, malownicze postacie przekupek owoców i pierników rozkładających swe łakocie po chodnikach, romantyczna „zarwanica" urządzona w podwórzach naszych domów!" Al. Niew. Echo 1878. 223. 3.

Zaryglować -ał -gluje st. cz. dkn. Zaryglowywać -ał -glowuje ndkn. na rygiel zamknąć, zaworzeć, zaprzeć, zasunąć „Północ już być musiała.. w karczmie zaryglowywano wrota..” J.I. Krasz. 72. 26.

162

70

Zarysować się -ał -suje st. zaim. dkn. Zarysowywać się -ał -a v. zarysowuje ndkn. przedstawić się w rysach, konturach „Świat, ludzie, wszystko mi się teraz jaśniej zarysowuje w oczach" J. I. Krasz. 71. 128.

163

71

<u>Zarzutka</u> -i. ż. <u>-tki</u> -tek mn. płaszczyk, okrywka, to co się zarzuca na zwyczajne suknie przy wyjściu z domu „Okryło Belcię atłasową białą zarzutką z puszkiem wokoło" M. Bał. pam. Dziady 132.

164

Zasadniczy-a-e, fundamentalny, będący zasadą, podstawą. „Zasadniczą potęgą jego ducha, była głęboka uczuciowość" Ad. Bełcik. Przew. nauk. i lit. 15. 409. „Umiejętności te.. przyczyniają się do wykształcenia w dziecku trzech zasadniczych potęg duchowych, uczucia, myśli i wyobraźni" Kur. War. 1872. 101. 1.

Zaścianek - nku. m. Ki mn. prow. lit. wieś osiadła przez drobną szlachtę(1) „Słynie szeroko w Litwie Dobrzyński zaścianek męstwem swoich szlachciców, pięknością szlachcianek" Ad. Mick. 3.163. „Szlachty owoż gęściej przybywało z okolicznych zaścianków" ib. 170. (1) „Nazywają w Litwie Okolicą lub Zaściankiem osadę szlachecką, dla różnicy od włościańskich wsi, czyli siół: osad wiejskich" ib. 332. „Żony brali z wielkich domów i zaścianków jak im się podobało" J. I. Kraszewski 71. 39 „Gdy do rodzinnego powrócił zaścianku, stanął od razu na czele braci szlachty" J. Dzierżk. 8. 18. „W najmniejszym zaścianku i w największym dworze, znalazłeś jego książkę." W. Pol ~~Senty.~~ 3. 56 (1.)

Zaściankowy - a - e. z zaścianka pochodzący „zaściankowa szlachta" ǁ ogólniej z partykularza, z małego świata, obskurny „W takim zaściankowym światku,

literat z profesji byłby dziwolągiem."
Gord. Tyg. Il. 3. 7. 14 „Zaściankowi polity-
cy, w młodym wieku nie odznaczają się
niczem... dopiero ku schyłkowi życia czło-
wiek-gąpienica przemienia się w pasożyta-
polityka" B. Prus To i owo 24. „Większa poło-
wa ludności jest polską, a druga, mało co
mniejsza, jest ruską. Między temi obydwie-
ma narodowościami są tarcia, tak w spra-
wach zaściankowego znaczenia, jak też
i w rzeczach głównych, stanowiących o
rzeczach wzajemnych" Z. Kaczk. Tob. Nier. 32.

(1) „Było tam różnego hultajstwa nie mało,
była wszystka szlachta drobniejsza i ich-
mości zagonowi ze wszystkich zaścianków"
Z. Kaczk. 1. 203.

166

72

Zaściankowość - i. z. życie zaściankowe i wszystkie jego cechy, nieznajomość szerszych widnokręgów, ciasnota pojęć i ograniczoność w zapatrywaniu się na rzeczy. „Ciąży na tej myśli zaściankowość i takie ograniczenie zdolności patrzenia, że wzrok nie ogarnia już przestrzeni szerszych, gdzieby widział przedmioty w świetle prawdziwem" M. Jln. Dluwo 22. 387.

Zaściżka – ż. pkzw. kawałek wstążki, tasiemki, sznurka służący do zasiągnięcia, „Matka ustroiła go w kosznulkę z zaściżką" Ł. S. Seł. 2. 17. „Pięknie mereżona koszulka, zawiązana czerwoną zaściżką" ib. 1. 117.

Zasiebny -a -e, prow. którego się ma za sobą „A bronią czynić uczył pan Maruszka: więc sprawą naoczną, więc sprawą zasiebną.." W. Pol 1 Pach. hetm. 62 t. j. rąbiąc za siebie, gdy nieprzyjaciel na karku.

Zasiekiwać się -ał -a st. zaim. ndk. obwarowywać się zasiekami „Kto mógł w lasy się wynosił przed wojskiem, i całe osady się zasiekiwały ze stadami na uroczyskach po puszczach" J. I. Kraszewski Syn. Król. 1. 176.

170

75

<u>Zasię</u> wykrz. § nie ruszaj! § przysł. ~~pom~~. posp.
wara, nie do tego. „Dotychczas żyd wy-
zyskiwał ten miękki, poczciwy ogół
polski materjalnie, ale od interwencjo-
nalnych było mu, jak to mówię, zasię."
Rola 4. 302. „He! he! — rzekną oni — będziemy
dziś w nocy bić na wojewodę. — A zasię! —
krzyknie zaraz pan skarbnik. A zasię
gałgany! gdzie panowie się biją, tam chło-
pu i zaglądać nie wolno" Ż. Kaszk. 1. 201.

Zaskorupić -ił -i st. cz. dkn. Zaskorupić się st. zaim. i Zaskorupieć -ał -eje st. nij. dkn ż fig. „Piękne były historyczne tradycje, ale tylko jednej kasty, zaskorupione w formie arystokratycznej" Wł. Spas. Wiz. Pol (~~Bibl. [illegible] 108~~ jako posła) 33.

76 172

Z

Zaskórze – a. n. ž w chlebie źle wypieczonym miejsce pod skórką próżne „Oj i mnie się chlebek zdarzył, po zaskórzu kotek łaził i do koła się wykręcał skórki ogniem nie trącał" O. Kol. 1. 344.

173

Zasłuchać się, st. zam. wsłuchać się w co tak, że na co innego nie zwraca się uwagi: „Zasłuchany, nie słyszał, co do niego mówię".

174
77

Zasłuchiwać się -ał -chuje st. zaim. ndkn. zatapiać się w słuchaniu „Zasłuchiwałem się w te pieśni, w których tęsknocie tyle wesela" J. T. Kwarz. 71. 17.

175
78

Zaśmiewać się

Zasraniec -ńca m. -ńce i ńcy -ców mn. ż chłystek, lichy cłowiek. Zaśraj -a m. -je -ców mn.

Zasrany -a -e imsł. słowa zasrać; jako przymiotnik lichy, podły, niewiele wart; stosuje się nie tylko do ludzi, ale i do rzecy np. „Co to tam warte takie zasrane gospodarstwo.”

Zastać -ał -stoję st. nij. dkn. prow. – za kogo, odpowiedzieć, poręczyć, poświęcić się. „Jam go od śmierci wyrwała dwa razy, jam wykochała to serce bez miary, i ja krwią moją za niego zastoję." W. Pol 3 Powieść 132. „Bo to dziecko moje, ja za to dziecko krwią moją zastoję" ib. 143.

81 178

Zastawa -y -ż. wy- staw uu. § wszystko co służy do zastawienia i ozdoby stołu przy uczcie, obiedzie i t. p. „Stoły ogromne połyskiwały cudowną zastawą, kryształami, porcelaną, srebrami" J. I. Krasz. Tyg. Il. 3.5.6.

Zastój - u. m. bez l. mn. ustanie ruchu, stagnacja, znieruchomienie, ospałość w biegu jakichkolwiek interesów, handlu, rzemiosł i t. p. „Giełda była w tygodniu ubiegłym obrazem zastoju i ospałości" Now. Wiedz. 1877. 13. „Nie w jednych zwartą fabrykach żelaza jest ten zastój i stagnacja martwa, daje się ona uczuć w całem życiu Niemiec" J. I. Krasz. Wiek 1877. 146 „Jakiż powód tego zastoju, który w obecnych czasach coraz więcej się nazwaćby należało?" Wiek 1878. 64 Kron. lit. „Kupcy nie pamiętają takiego zastoju w interesach i takiego braku kupujących" Słowo 1883. 13. 2. „Korzystając z chwili wytchnienia jaką daje mu zastój w akcji dyplomatycznej, usiłuje rząd turecki oczyścić prowincje z rozbójników.." Wiek 1887. 226. 1.

Zastolny -a -e, za stołem siedzący. „Przysłuchaj-
my się rozmowie zastolnych biesia-
dników" T. T. Jeż 1. 213.

Zastrzęgnąć st. cz. dkn. uwięznąć, utkwić „Bladł, zdawało się że zemdleje i padnie, słowa zastrzęgły mu w gardle" J.I. Kracz. 38. 70. „Wkrótce konie się zasapały, spienity, wóz stanął i zastrzęgł w błocie" J. Kacz. 2. 270.

Zastrzykiwać -ał -kuje st. cz. częst. Zastrzyknąć -ął -nie dk. jedn. med. wstrzykiwać za skórę „Czy nie zastrzyknięto dziś pani morfiny? – Owszem, zastrzykiwałam przed paru godzinami" M. Bał. Pani. dziady 239.

183
83

Zastygnąć - stygł - stygnie st. nij. dkn. ◊ „miejsce po nim zastygło" = już dawno go tu niema, dawno stąd wyszedł. „A gdzież tamten pan jest? śpi jeszcze? – O! gdzież tam panie! już i miejsce po nim zastygło. – Jakto! odjechał? – Odjechał, panie" Z. Kaczk. 2. 273.

184

Zaświerzbieć -ał -i w. nij. dkn. nieos. zacząć świerzbieć, zaswędzić „A teraz... (nadstawia rękę) ręczniaki. — Zaświerzbiały dłonie?" A. hr. Fr. Dzieła 8. 48.

185
84

Zasygnować -ał -nuje zł. cz. dkn. w sygnaturkę zadzwonić „Kanonik na ławce siedzący, czekał rychło na mszę świętą zasygnują" J.I. Krasz. 71. 139

186

85

<u>Zasyp</u>-u. m. py-ów mn. usyp, nasyp, miejsce zasypane gruzem, kamieniami i t. p. „W gruz rozsypane, tylko ówdzie kupą kamieni, indziej zasypem sterczały." Bj Dyk. Ort. lejm. 1. 3.

187 86

Zasypać cz. dkn. Zasypywać cz. ndk. ~ fig. „Lekarze zasypywani bywają przez pacjentów pytaniami, jakie mają pić wody" J. Lam. G. Lwow. 1886. 175. 1. - ~ — Się zaim. dkn. w jęz. przewoźników i łobuzów nadwiślań. znaczy dostać się do aresztu w skutek nieoględnych zeznań Kur. War. 1872. 113. — zaś w języku aktorów „zasypać się" znaczy: zbajać się skutkiem niemnienia roli. cf. zryć

188

87

<u>Zaszachować</u> -<u>ał</u> -<u>chuje</u> sł. cz. dkn. w grze szachowej dać szach królowi lub królowej || przen. postawić kogo w położeniu trudnem, bez wyjścia. „Jak kłaczek śniegu toczący się po pochyłości gór zamienia się w lawinę, tak i ów nałóg, wciskający się w stosunki, w końcu zaszachował nieostrożnego właściciela tej wady charakteru" Prz. Tyg. 1883. 73.

Zaszaleć sŏ. nij. dkn. v. Zaszaleć się -ał -eję zaim. dkn. zapędzić się w szaleństwo, szał „Miłością swoją obałamuciła mi serce, obietnicami głowę, żem się zaszalał, zatumanił, żem wszystko, cały świat stracił z przed oczu" Z. kaczk. 2. 286.

Zaszargać -ał -a st. cz. dkn. ż fig. - majątek, obciążyć długami, nadwerężyć „Majątek, powiem ci otwarcie, trochę zaszargał na tym urzędzie honorowym" A. Wilcz. Fot. 1. 48 ż - się st. zaim. szarganiem się zawalać fig. wlezć w interesa, długi „Ten i ów dla miłości własnej zaszargał się, wyprzedał, wychrzta po nim ziemię kupił" J. Krasz. 90. 17.

<u>Zaszczepka</u> – i. ż. <u>ki</u> lm. § najprostsze zamknięcie drzwi, rodzaj klamki z kawałka drzewna którym się takowe zapierają tylko „Drzwi od ganku zamknięto zaszczepkami, i kołkiem zaszczepki przetknięto” Ad. Mick. 3. 4.

Zaszczepnąć się -ął -pnie st. zaim. dk. zamknąć się na zaszczepkę, zaszczepiwszy drzwi „Wbiegła do izby i zaszczepnęła się ze środka" J. I. Krasz. Wieś 1878. 54.

193

Zaszeptać -ał -pce st. cz. dkn. Zaszeptywać -ał -a ndkn. zawsze szeptać „O głośni braciszkowie! dzwon smutny zaszeptał – dziękujcie Plebanowi, że mię w piasek wdeptał" Ad. Mick. 1. 258.

194

89

Zaszeregować -ał -guje st. cz. dkn. wcielić w szeregi, zwerbować. „Zaszeregowany do naszego obozu, stał się obrońcą prawych zasad" J.I. Krasz. 2.33.28.

195

90

Zarzłapać -ał -pie st. ij. dkn. prow. zakochać się, zadurzyć się, zaplątać w miłość „Zarzłapał — powiada się o koniu w postronkó splątanym i o człowieku zakochanym" T. T. Jeż Now. 1878. 3. „Gadajcie co chcecie — ja się na tem znam, pan Aleksander zarzłapał!" J. T. Kraszewski 71. 79 „Zbytnio tego szerepetkę ośmielasz... biedaczysko gotów zarzłapać." ib. 73. 42.

196

Zatabaczyć – ył – y. st. cz. dkn. tabaką powalać, zabrukać. „Jenerał wszedł, wlokąc za sobą chustkę zatabaczoną." B. Bol. Pud burzą 130. „Trzymał w ręce chustkę zatabaczoną niebieską i tabakierkę." Z. Kaczk. 2. 163.

Zatarg-u. m. gi-ów lm. przest. zatarga. ż. (Za Lud. było przeciwnie) zajście, spór „Zatarg się z tego wywiązał żywy i z obu stron uparty" J. I. Krasz. Dw. Zmartw. 3. 111.

91 198

Zatasować -ał -uje st. cz. dkn. § zatarasować

„Drzwi mieb zamkną wrzędzie. Jest tam kto?... hej!... dokoła zamknąć, zatasować; hej, liberya moja! nie ma co żartować." A. hr. Fr. Kom. 1. 42.

199

92

Zatestamencić -ił -i sł. cz. dkn. testamentem zapisać „Pani Kozakiewiczowej, której nieboszczyk pismem zatestamencił wieczne utrzymanie" A. kr. Tr. Drieta 6. 7.

200

93

Zatoka – i. ż. § prow. „iść na zatokę" = na odwłokę, zwłokę, byle zbyć i t. p. „Ale coś tu dziś wszystko idzie na zatokę... ta- ce jakoś nie gęste... w zdrowiach widzę zwłokę.." A. hr. Fr. Dziela 8. 30.

Zatonąć -ął -nie st. nij. dok. 3 fig. „Gdym mimowolnie ścisnął jéj dłonie, oczy jéj zatonęły głęboko w moich" J. Korzen. 1. 448

<u>Zatrudnienie</u> - a. n. bez l. mn. czynność słowa: zatrudnić się z l. mn. <u>nia</u> - dnień, robota, praca, zajęcie, to co ma kto do roboty „Po skończeniu prawa wystawam się o jakiś urzędzik, jakieś zatrudnienie" Elp. Mło. i Stary 101.

203

Zatrzepać -ał -pie st. cz. dkn. § zatrzepotać. „Lub na jeziorze ptak skrzydłem zatrzepie" A. Kr. Tr. Ojcz. nawa 9. nar. 1876.

204

95

Zatrzęsienie – a. n. bl. rzn. [pisp.] moc czego, wielka ilość, mnogość. „Co roku bywa tu obfitość kantaryd, co mówię obfitość! zatrzęsienie!" Kl. Jun. Wiek 1886. 196. 1. „Dawniej kandydatów na zięciów była moc, zatrzęsienie! – a dziś, polować trzeba na nich" Id. ib. 197. 1. „Koniec karnawału amatorom tańca dał istne zatrzęsienie balów publicznych i prywatnych zabaw." Wiek 1887. 42. 3. „Zajechało przed karczmę z dziesięć fur, a na nich stoły, stołki, bety różne i statki – a żydów, żydówek i bachorów małych zatrzęsienie." Kl. Jun. Wiek 1887. 224. „Architektów niemieckiej narodowości mamy zatrzęsienie, ruskich nas zaledwie kilku" Wiek 1888. 13. 2.

96 205

<u>Zatybrze</u> a. n. kraj za Tybrem rzeką, w Rzymie część miasta za Tybrem. „Na zatybrzu, około Watykanu dosyć było cicho" J. I. Krasz. Dw. Zmarłw. 3. 154.

206

97

Zatykać -ała, st. cz. ndk. (Zatknąć -ął -knie dk.)

§ jest także ndk. słowa dk. zatyczyć: tykami obstawiać, oznaczać „Zimowe posiewy zaczęły się wznosić, jarzyna się obsiewała, łąki już zatykać miano"

J. I. Kras. 73. 109.

98 207

Zauchylić -ił -i st. cz. dk. nieco uchylić „Z drugiego pokoju widać było z zauchylonych podwojów bladą twarz Ewusi" D. Pol. Tut. 1.88.

= zza uchylonych

Zaufały-a-e, posiadający ufność czyją, któremu można zaufać. „Pośrednikiem tu był najzaufalszym i prawą ręką Kłobocki, doświadczony, bo używany już niegdyś przez Komisyę edukacyjną do lustracyi szkół." Lud. Dzbic. Ch. ad. Wilu. 10.

209

<u>Zauważać</u> i <u>Zauważyć</u> cz. dkn. zrobić spostrzeżenie, zwrócić uwagę na co. „Nie trzeba żyć bardzo długo, aby zauważać, jak znaczne dzieją się w obyczajach, niemal z dniem każdym odmiany" K. Krasz. Echo 1877. 286. „O ile mogłem zauważać, umiałeś waćpan wreszcie dosyć się królowi podobać" J.I.Krasz. Z 7 let. woj. 1.46. „Zauważyłem w rozmowach z tutejszymi literatami, że ich postępowanie galicyjskiej prasy niecierpliwi i oburza." Czas 1877. 74 „Panna Teresa zauważyła jednego wieczoru, że przybywam smutniejszy" Z. Mell. Gromwian. 14. || „zauważyć" odezwać się z uwagą „Mamy jakiegoś gościa. Ale któżby to mógł być taki? – Ktoś z daleka, – zauważyła Stasia" Z. Kork. 5.99. „Ale bo i pan narzeczony blady dziś. – zauważyła pani Bełbaczowa" M. Bałucki. Echo 1878. 22 (Mar. Poln.)

210

100

Zawadjacko przysł. z zawadjactwem, tak jak zwykli robić zawadjacy. „Szedł chwiejący się i zawadjacko gestykulujący pijak" El. Orz. Romanowa 15.

211
101

Zawadny -a -e, zawadzający, na zawadzie będący „Nie naprzykrzył się gospodarstwu, starając się być jak najmniej zawadnym" J. I. Kras. 73. 60. „W towarzystwach, do których się wciskał, nie był zawadnym, gdyż umiał zręcznie zrobić z siebie co było potrzeba" B. Bol. Nad niedw. Dun. 29.

Zawadny -a -e zawadzający, na zawadzie; przeszkodzie będący. „Widząc się zawadnym, ścisnął go za rękę i kazał sobie podać karetę. Dopiero po jego odjeździe zwolnił się podczaszyc obejrzeć mieszkanie." J. I. Kras. 39. 54.

213
102

Zawartość -i, ż. to co znajduje się w czem zawartem, treść. „Olej stanowi tylko mniejszą połowę zawartości orzecha palmowego; pozostaje jeszcze jądro..” Tyg. powsz. 1881. 64.

214
103

Zawarunkowa-ć-ł-kuje st. cz. dok. zastrzedz warunkiem „Sumę wniosła do kasy gminnej zawarunkowawszy użycie procentów na wsparcie dla najbiedniejszych izraelitów" Now. 1882. 275. 1. „Nie wchodząc w tej mowie w kwestję przywrócenia Polski z ogólnego stanowiska, zapatruje się na tę kwestję kanclerz ze stanowiska zawarunkowanego oderwaniem od Prus ziem zamieszkałych przez ludność polską." Kur. 1887. 234. 2.

Zawiązka -i. ż. zki - zek mn. zawiązanie i co do zawięzywania służy, wiązadło. „Mam jeszcze z bladych włosów zawiązkę..."
Ad. Mick. I. 72.

105 216

Zawiertka - i. ż. -tki - tek mn. § prow. wicherek, zakrętka, supeł zawiązany z zboża, na gusła. „Czarownica nasyłała płaksy na dzieci, kręciła zawiertki w zbożu" Z. T. Urasz. 17. 53.

217

106

Zawiesisty-a-e ꝭ posp. o człow. zamaszysty, rubaszny. „Artysta jako zawiesisty facetus był wyborny tak co do gry, jak i co do śpiewu” G. nar. 1885. 199. 3.

<u>Zawijać</u> cz. ndkn. — § żart. zajadać, pałaszować, pucować „Zawijasz cynadry z melanżem, aż ci się uszy trzęsą" Kur. Świąt. 1883. 4. 4.

219

108

Zawisać -ał -a sł. nij. ndkn. zawieszonym lub obwieszonym być. „Baron z usty wszerz rozciągniętemi, jak gdyby ze skabistej rozpadliny dymu. Fala poziomo w pół izby zawisa, i nad głowami jako obłok się kołysa" Ad. Mick. 1. 257.

220

109

Zawlec - zawlokł - zawlecze st. cz. dkn. Zawlekać -ał -a v. Zawłóczyć -ył -y ndkn. ż sprowadzić zarazę, chorobę, zwyczaj jakiś i t.p. przez komunikowanie się. „Odkąd moda francuzka zawleczoną została i do nas, próżno to gadać o takich rzeczach" Z. Kaszt. I. 156.

221

110

Zawodzić -ił -i st. cz. ndkn. ∫ głosem wyciągać śpiew, piosnkę. „Były dnie, że zawodziła godzinki tak, że ją aż we wsi od kapliczki słyszano" J. I. Kras. 72. 68. „Dziewki smutnie zawodziły na pół rozdrzemanym głosem nad kołowrotkami" J. Dzierzk. 1. 18. „Jakiś człowiek przyjechał z końmi, zawodząc półgłosem piosnkę" H. Sienk. G. pol. 1876. 6. „Z torbaniem zawieszonym na zielonej szarfie, zawodziła śpiew długi, który był improwizacją poetyczną" J. Gord. kank. 25. ∫ lamentować, narzekać, biadać głosem śpiewającym, jak jest zwyczajem u rusinów („Narzekają w ten sposób poetyczny i śpiewny, co z każdego lamentu wiejskiego czyni liryczną pieśń boleści. U nich każde żywsze uczucie tak jakoś naturalnie, mimowolnie w jękn w śpiew przechodzi, że widziwz zdumiony jak pieśń

i poezja na ziemi powstały... Zrodziła ją naprzód boleść i pierwsza musiała być krwawym płaczem, bo nic tak duszy nie podnosi jak cierpienie" J. I. Kras. 21. 130) „Zawodzili na pogrzebie, a gdy pochowali, zapili, powszedy mali, także zapomnieli o nim" J. I. Kras. 17. 61 „Za trumną stare kobiety, tuląc twarze w fartuchy zawodziły smutnym płaczem" ib. 85. „Za trumną jego niewielu szło kolegów, i tylko matka biedna zawodziła głośno za synem" H. Sienk. G. pol. 1876. 5 „Przy utęsknione żony i matki, w pałacu, równo jak w progu chatki, krwawo zawodzą" S. Grusz. Zagr. wsi. 126. „Rzuciła się na ciało męża i zaczęła je ściskać i całować po rękach i zawodzić..." Z. Kaczk. 2. 249. „Maryna nie odstępowała syna. Szła obok niego, płacząc, zawodząc głośno i trzymając się jego świty. Gdy go wsadzano na sanie, nie chciała go się puścić." T. T. Jeż 1. 162.

Zawód - u. m. dy-ów nm. § wyrażenie „robić co na kilka zawodów" t. j. kilka razy wracając do czynności, znanem jest tylko w Galicyi cf. rata „Książę głównodowodzący na dwa zawody bawi już przez długi czas w Krakowie" St. Koźm. G. lwow. 1885. 231. 2. Tej. „Stwierdza ona na kilka zawodów u małżonków Mojżesza i Gitli" Śledz. Sąd. w Rzeszowie G. nar. 1882. 283. 2. (1) § zatrudnienie, profesya, rzemiosło, jakiemu się kto oddaje „W budowniczym zawodzie największym jego majstersztykiem był gołębnik" T. T. Poi 1. 58.

(1) „Onego czasu Pan Stecewicz był dyrektorem, guwernerem zaś Pan Piaseczko, na drugi zawód w domu naszym" A. hr. Fr. Dz. 11. 161. „Badany w tym kierunku kilkoma zawodami, każdym razem stanowczo i z naciskiem temu przeczy" Śledz. w spr. Kubiszów. N. Ref. 89. 20. 2.

223

Zawój - u. m. jé - ów mn. ꝫ fig. coś kolwiek mającego kształt zawicia głowy, szczególniej stosując do kwiatów „ Ni zawoje tulipana, ni lilijowe sukienki.." Ad. Mick. 1. 4. „ Jej twarz, jak róży bladej zawoje.." ib. 17.

224

Zawsze przyst. [?] używa się często szczególniej w potocznej mowie w znaczeniu [powiemy to]: bądź co bądź, jakkolwiek bądź, w każdym razie np. „możeby wydać córkę za niego.. zawsze jego matka była z domu hrabiną" – „nie to, żebym się bał, ale zawsze!." (~~Jest tu wyrzutnia?~~ „No tak, łaskawy panie – zgadzam się z tobą najzupełniej... wszystko to święta prawda – ale widzisz pan.. jednak zawsze.. – To „jednak zawsze" oznaczałoby tu zupełne zanegowanie wszystkiego, cokolwiekbyśmy w swojej kwestyi powiedzieli jeszcze temu panu." Prz. Tyg. 9.125 „No tak panie! – ja wiem co to jest uczciwość i słyszałem dużo o tej [illegible], ale zawsze, jednak... kiedy wspomnę sobie, jak dużo dokoła mnie ludzi, sławiąc ją tylko językiem, przeklinają w duszy że doprowadziła ich do ruiny; gdy wspomnę sobie ile świat przebacza temu co ma już grosz i zebrał go, w stosunku do tego co go zbiera dopiero a nie ma go jeszcze; – bierze mnie ochota popróbować też szczęścia i na innem polu... przez podejście też trochę, przez lichwę... coś podobnego. – Brzydkie wyrazy! brzydkie rzeczy! – ale zawsze!"... ib.

„Do sprawy z jednym, to mniejsza; ale jak kupą na mnie uderzą? – Przecie to szlachta, a nie żadne szewcy ani kowale, którzy kupą biją na pojedynka. – Ha! to prawda! ale zawsze źle, – myślę sobie." Z. Kaczk. 1. 246.

112 225

Zawtórować -ał, -ruje st. cz. dkn. zawtórzyć, przywtórzyć, wtórując przyświadczyć, „Ksiądz u grobu staruszki, rozszlochał się głosem wielkim; temu płaczowi zawtórowało ze dwa tysiące ludzi przepełniającego cmentarz" JJKrasz. 73. 215.

226

113

Zawyrokować -ał -kuje st. cz. dkn. wydać wyrok, wyrzec stanowcze zdanie o czem „Łatwość z jaką się salonowego i lekkiej literatury języka wyuczył Magnus, była powodem zawyrokowania o jego genjuszu" J.I.Krasz. 100. 36.

Zawziątek -tku m. tki -ów mn. ℨ bez l. mn. pop. zawziętość, zaciętość przeciwko komu „Obaj stali jak dwa posągi z kamienia wykute, patrząc sobie w oczy, wrakże bez nienawiści i zawziątku" Bj. Byk. Ost. sejm. 1. 136.

Zawziątka -i. ż. zn. zawziętość przeciwko komu „mieć na kogo zawziątkę" t. j. złość o co.

Zazieleniéć -ał -eje st. zaim. dkn. zacząć się zielenić, „Już trawka zazieleniała nad ciepłemi źródliskami" J. T. Uwan. 75. 7.

__Zaziemski__ -a -ie, po za ziemią znajdujący się, nadziemski „I śpiewająca ta kraina zaziemskie chóry przypomina" T. Lenart. Ks. zbior-wojc. 47.

zaszkodzić

Zaziewać -ał -a się cz. zaim. dkn. zadać sobie śmierć przez zbyt długie ziewanie (używa się w znacz. żartobl.) „Z nudów... można się na śmierć zaziewać" Qui Bluz. 23. 242

116 230

117 231

Zaznaczać -ał -a st. cz. ndkn. Zaznaczyć -ył -y. dkn. oznaczać, zakreślać z wskazywaniem z pewnym naciskiem „W tej chwili cała uwaga zwrócona jest na wybory w Bulgarji. Wiadomości te nadchodzące zaznaczają nader silną działalność ze strony opozycji" Wiek 1887. 226. 1.

Zaznać -ał -a st. cz. dkn. Zaznawać -ał -aje ndkn.

ʒ znać niegdyś, bardzo dawno, pamiętać to co się znało przed laty„ Z podań ustnych osób, które zaznały jeszcze osobiście Księcia Biskupa, pokazuje się, że..." Ks. Jabczyński. Rys hist. m. Dolska 193.

233

Zazwyczaj przst. zwykle, zwyczajnie „Zazwyczaj pełnił obowiązki odźwiernego w swoim domu" A. Wilcz. Woty rob. 217.

234

118

Zażegnać -ał -a st. cz. dkn. Zażegnywać -ał -a ndkn. ⁊ fig. odwrócić niebezpieczeństwo, złe, jakiemibądź sposobami. „A już ziemia Sanocka stała tylko sama, i nie jedną musiała zażegnywać chmurę, gdy niezgodzie domowej rozwarta się brama" W. Pol 3. 151.

235

119

Zażenowač-ał-nuje str. cz. dkn. - kogo, zawstydzić, zakłopotać, zaambarasować. „Przysunęła się tak blisko do niego, że był zażenowany" A. Wilcz. Szkut. 1882. Dod. 215. „Po pewnej przerwie, w której, w której wszyscy zdawali się zażenowani, pani Włodzimierzowa zaczęła mówić o gospodarstwie, co zwykle czynią wielkie panie nasze, gdy się znajdują w domu szlacheckim" J. Korzen. 1. 201.

Zażynki - nck mn. zam. dożynki, czy też istotnie jaka uroczystość przy rozpoczęciu żniw? „U nas i wieczorynki, z całej wsi chłopcy, dziewki, najweselsze zażynki, najhuczniejsze dosiewki" Al. Mick. 1. 31.

237

121

Zażywać -ał -a st. cz. ndk. 3 użyte absol. bez rzecz. znaczy: zażywać tabakę „(Obraca się nagle do Erazma i wyciąga palce po tabakę). Za pozwoleniem! — Erazm. Bardzo przepraszam, nie zażywam." J. Korzen. 10. 54.

Zażywić -ił -i st. cz. dan. = ożywić „Gotowe w uściech umierającej pieszczoty, oczy błękitnym zażywię kolorem" J. Szym. Pisma 27.

Zażywność - i. ż. bez l. mn. umiarkowana otyłość, będąca skutkiem prawidłowego odżywiania i dowodząca dobrego stanu zdrowia, normalna siła żywotna. „Dziecko do lat dziesięciu rozumnie prowadzone, karmione racyonalnie, nie znużone, jak starsi po nocach, używające dość ruchu i świeżego powietrza bez krępujących je sukien eleganckich, już nabierze pewnej zażywności, która mu potem przy trudach szkolnych z pomocą przychodzi" M. Iln. Blusz 23. 202.

238a
1.
123

Ząb-zęba i zębu, Ząbek-bka — ξ fig. „ząb czasu" siła, moc, działanie czasu „Oblicze jego nosiło piętno umysłu, oznaczającego się go ząb czasu wyszczerbić nie potrafi" J. I. Krasz. Na cm. nauk. 9. „Rączka jej i nóżka uderzały kształtami pełnemi i utoczonemi, ale nie dotknięte-mi jeszcze zębem czasu" Id. 1. 70 „Nie zostawię, jest kunsztownie zrestaurowaną i wyemaliowaną, tak że ząb czasu nadwerężyć jej już nie jest w stanie" D. Bol. Nad modr. Dun. 219 „Ukryj się (kwiatku), niech cię zgubi szronu ząbek" Ad. Mick. 1. 3.(1.) ξ „mieć ząb do kogo" mieć urazę, mieć na pieńku „Regent jak się o tem dowiedział, w krzyk, a już miał do mnie ząb" J. I. Krasz. 19. 41(1.) — ξ „zęby mieć na sprzedanie", „wyszczerzać zęby do kogo" (oppos. u Ld. „na kogo") śmiać się, chichotać, zaczepiać w sposób zalotny „Posadzili koło niej tego gbura z wiecznistym uśmiechem, który wciąż do niej zęby wyszczerzał i chichotał" J. I. Krasz. 90. 68.

(1.) „Ko' ko' ty tęskny wiesz za co mam ząb do ciebie, nie potrzeba mówić długo" J. I. Krasz. 5. 54.

§ „ząbki się przecierają" = zaczynać szro-nować, stając się wymownym „Jestem jednak w stanie poznać, że jego wiek z moim wcale niestosowny. — Jak się ząbki przecierają, ktoby się spodziewał... wiek niestosowny... Młodzik jaki, trzpiot, byłby Waćpannie dogodniejszym" Al. Fred. 1. 166. — § „ząbek czosnku" § „zęby na czem zjeść" = naprawtykować się czego, mieć w długiej praktyce „Stary wódz, co na kozackich wojnach zęby zjadł" Ty. Krak. Illustr. 1886. 262 (u Ld. niedostatecznie i bez przykł.)

(1.) „Kościół ten, drażnięty zębem czasu, przez proboszcza obecnego został odnowiony" Wiek 1886. 192. 3. „Na gmachu ratuszowym ma się odbyć gruntowna reperacya uszkodzonych zębem czasu dachów" ib. 1887. 167. 4.

§ „zęby zaciąć" = zmilczeć, przestać mówić, odpowiadać „Desperował on bardzo i dużo się zmienił; były chwile, w których łzy tylko ocierał, w innych wzdychał... Aż nareszcie zęby zaciął i niby tak zobojętniał i zmartwiał.." Z. Kaczk. 1, 150.

~~Muszy~~

124 242.

(Ząb) „Mury stare.. już od wielu wieków stoją i dzielnie bronią się niszczącym zębom czasu" Kł. Jun. wiek 1888. 7.

125 241

Zbajać się -ał -je st. zaim. posp. głupstwo, niedorzeczność niechcący powiedzieć, wyrwać się ni w pięć ni w dziewięć, wygadać się z czem nieprzemyślanem. „Bodaj żym się znowu nie zbajał” ~~Tyg. Il.~~ J. Narz. Tyg. Il. 2. 6. 114.

Zberez-zi. ż. prow. „Nie chowajcież mi go przy świętym kościele boby się cieszyli moi przyjaciele, a chowajcie mi go przy małej zberezi, kto ta przyjdzie lub przyjedzie: żołnierz ci tu leży" Opatowskie. O. Kol. 1. 268. ?

243
127

Zbereżeństwo, a, n. pOrp. nieprzyzwoite żartowanie, figlowanie nieskromne, dokazywanie bezwstydne

Zbereźnik, a, m. dopuszczający się zbereżeństwa, psotnik, dokazywacz, bezwstydnik „Pamiętam starego jak był kawalerem, cóż to był za zbereźnik! żadnej dziewczynie nie dał przejść spokojnie, to uszczypnął, to pocałował, to uścisnął" JKWdowiec. 9. rar. 284. 1. „No, Kamilciu, ja uciekam, bo z tym zbereźnikiem człek życia nie pewny" K. Zal. art. 264. 63.

Zbéry-ów mn. Zbérki-ów mn. prow. miejsca nierówne, kamieniste, przepaściste, wertepy „Po takich zbérach jeździć niebezpiecznie" Krakowskie W. Kosiń. Mater. do prow. 1.55. Toż w Łęczyc. Gostyn. miejsca niedostępne i t.p. „chować się po zbérach."

Zbezsilnić - il - i. st. cz. dkn. bezsilnym uczynić, obezwładnić „Narody konające lub zbezsilnione wytwarzają zwykle bigotów i niedowiarków" Elp. Mło. i Sta. 2. 60.

Zbiegowisko-a. n. ska-wisk mn. znaczne zebranie się ludu, tłumna schadzka „Zbliżając się, choćbyś nie wiedział, że to wielkie miasto przysuwa się, poznasz po okolicy, że tam za lasami jest zbiegowisko ludzi" JI. Krasz. 72. 84. „Haiti (wyspa) jest zbiegowiskiem wszelkiego rodzaju wyrzutków społeczeństwa" Blusz. 23. 238.

<u>Zbieraj</u>-<u>grosz</u>-a. m. <u>-sze</u> mn. sknera, zbierający pieniądze „Jeżeli jej przyjdzie los podzielić z jakim prozaicznym zbieraj-groszem, nie wyżyje pewno" J. Krasz. 18. 92.

248

131

Zbieranina -y. ż. ny -nin mn. § rzeczy zbierane zewsząd, różnorodne, nie pasujące, nie stosujące się do siebie, wybiórki § o ludziach, wojsku i t. p. werbowani, ściągani z rozmaitych miejsc, bez wyboru, nie stanowiący jednolitej i karnej gromady. „Odmówił przyjęcia dowództwa nad jazdą, która się z dwóch pułków zbieraniny awanturniczej składała" B. Bol. Tut. 1. 280. § prawo zbierania suchych gałęzi w lesie. „Z chłopami zrobił ugodę o zwolnienie zbieraniny i dał im sztuk lasu takiego, że ha!" A. Wilcz. Tyg. powsz. 1882. 339.

249

Zbliżenie - a. n. właściwie - się; zawarcie bliższych stosunków między osobami przedtem mało sobie znanemi lub obojętnemi dla siebie „Rozmowa się ożywiła, atmosfera się rozcieplita i nastąpiło pozfalsze zbliżenie" M. Dąb. pam. dziadz 141.

250

132

czy-y mn.
Zbocz-y. ż. v. Zbocze-a. n. cza-ów mn. ubocz, stok, spadzistość góry „Nie wiedział już naprawdę, gdzie się znajduje... widział tylko, że wychodził na jakieś zbocze kamieniste, gdzieniegdzie złomami głazów najeżone." Pal. Turczyn. G. Lwów. 1887. 40. „Dopóki szło zboczą, to dobrze za spadem, gdy przyszło do Wierchu, koń staje." W. bol 7. 211 „Kuropatwy w trwożliwem stadku pod obrotą zboczę przypadły" ib. 239 „Ptactwo szuka miedz, krzakami porosłych zboczy" ib. 280. „Ponad Bystrzycą, która teraz ze zboczy wąskim burzliwym potokiem spadała, spieszące się w dolinę" Pal. Turczyn. G. nav. 1885. 46. 1. „Dziki potok pędzący na dół świerkowem zboczem" ib. „Spojrzał, a tu pod nim krzakowane zbocze, a w głębi przepaść" ib.

257
133

Zbójczyni -i ż. nie -czyń nm. ǀ zam. zabójczyni, która zabiła „Potem cała skrwawiona nięła zbójczyni żona, bierz..." A. Mick. 1. 55.

Zbójnik -a m. -cy -ków nm. zdrob. Zbójniczek -czka m. -czkowie -ów nm. prow. Tatry rozbójnik „Uchodził za bardzo porządnego parobka, a był zbójnikiem" kościelisko O. Kol. 1. 279. „Janku, Janku, tęgiś zbójnik" ib. „Franek przystał do zbójników" Jul. Chodor. Tyg. powsz. 1882. 71. „Wydam ja cię Janiczkowi hej walnemu zbójniczkowi" O. Kol. 1. 279.

<u>Zbroica</u> -y, ż. <u>ce</u> -ic mn. poet. zam. zbroja „Pierwszy miał jechać w zupełnej zbroicy jaką zwykł Niemiec przywdziewać na boje" Ad. Mick. 2. 4.

134 253

Zbrondyny. l.mn. „Podajże mi chłopcze te moje zbrondyny niechże podaruję swej mamce jedynej" O. Kol. 1. 62. ?

Zbrykać się -ał -a sł. ~~zwykł.~~ dkn. o koniach: wziąć na kieł, rozbrykać się, rozhukać się, (bryknąwszy popędzić „Konie mi się zbrykały i pogruchotały wozik" Z. Kaszk. 1. 293.

255

Zbudować -ał -duje st. cz. dkn. 4 - kogo, w znacz. uwal. wywrzeć dobre wrażenie, dać dobry przykład „Wojsko, obozy nie zbudowały mnie. Nawykłem do większego porządku, ładu, jednostajności..." D. Bol. Tul. 1. 273.

256

135

Zbudować -ał -duje st. cz. dkn. § o człowieku lub zwierzęciu: „dobrze lub źle zbudowany” = mający ~~złą~~ dobrą lub złą budowę ciała „Są to kobiety zdrowe, silnie zbudowane” Słowo 28. 238.

257

136

Zbuk-a m. ki-ów mn. jaje zepsute, śmierdzące, na pół zalężone.

137 258

Zbydlęcenie – a. n. bez l. mn. stan człowieka, który stał się podobnym do bydlęcia, zatrata wszystkich moralnych cech człowieczeństwa „Idzie tu o masy, którym w przygodni bakałarze naukę niewiary, beznadziejności i zbydlęcenia, wykładają słowem i czynem" Rola 5. 301.

259

138

Zbylić -it -i st. cz. dok. prow. wspomnieć, przypomnieć, napomknąć, używa się tylko z przeczeniem „ani zbyli o tem" = ani pomyśli, ani wspomni, ani napomknie. „Od imiest. był st. być: „Obiecał a teraz ani nie zbyli" A. Krasnowol. Język lud. pol. w Chełmińskiem Alb. młodz. 312.

Słyszałem: „ani zbili"

260

139

Żbyrkać -ał -a prow. rp. „Będę chodził po kiermaszach jako sarna po szałasach; będę zbyrkał kluczykami jako sarna rożyczkami; będę skakał wedle karabli jako sarna bez potoki" O. Kol. 1. 246 Tatry ? cf. L. Zejszner pieś. podhalan. 121.

Zbytek - tku m. § „zbytki" mn. żarty, figle, dokazywanie, szczególniej mówiąc o dzieciach; także rozpasanie, nieprzyzwoitości obrażające moralność. § przysłowiowo: „na zbytki" = na żart, na śmiech „nie ukradł, tylko wziął i schował na zbytki." W.

141 262

Zczyścić -ił -i st. cz. dkn. oczyścić, wyczyścić „Podsyp zapał, a żywo zczyść parnogiem krzesiwo.." Ad. Mick. I. 75

Zdala, Zdaleka przsł. z pewnej odległości, w pewnem oddaleniu, opodal „I śledzi oczyma zdala" Ad. Mick. I. 24. „Wrócił się, czekał zdaleka, za gęstym usiadłszy krzakiem" ib.

142 254

Zdarny -a -e, nie przest. zręczny, zgrabny, podatny „I łowim ptaszki sokołami zdarnie" W. Pol I Orch. hetm. 70 „Bo jeśli odnowie potrzeba już psiarnię to pewno powiernik uczyni to zdarnie" ib. 7. 209.

Zdążać -ał -a st. cz. ndkon. zdążać do celu albo za kim, starać się zajść ś prow. zam. zdużać, wydoływać, módz, czuć się na siłach „Żonisko chore, ja nie zdążam, córka nie wydoła, trzeba gdzie indziej kąta szukać" Z. T. Kwart. Wisł. 1878. 6.

266
144

Zdechlak-a. m. -ki-ów. mn. zdrob. Zdechlaczek-czka. m. -czki-ów. mn. młody człowiek zniewieściały, elegancik z nadużyczonem zdrowiem (wzięte z franc. creve, petit-creve). „Są to istotnie zdechlaki, pomimo że nie jeden z nich i rumiano wygląda i puszy się, jakby w rzeczy samej życie w nim było" T.T. Jeż G. nar. 1878. 70. „Z rąk mamy, z pod tkliwej jej opieki, wyszedł zdechlakiem skończonym — rozmiłowanym w sobie" ib. 73. „Pan Valmoreau, były lew albo raczej zdechlak, bo tak ich teraz nazywają" W. Szym. Tyg. Il. 2.2.94. „Pokazało się, że jeden parafianin potrafi dać radę trzem zdechlakom warszawskim" Echo 1877. 201. 4. „Mleko na wąsach, a żółtko w dzióbku... zwyczajne sobie... zdechlaki..." Kur. Świąt. 1874. 36. 3. „Na bogatych zdechlaczków polują kokotki, starając się udawać naiwne, figlarne" Mucha 1871. 5.

Zdeptać -at -pce v. -pcze st. cz. dkn. posp. żart. klątwa: „niech cię kawki zdepczą,” niech cię gęsi zadnią nogą kopnie, to samo, co: niechże cię nie znam; wyraz więcej podziwu niż złośliwości lub niechęci „Oj! śliczna była Andzia, niech ją kawka zdepcze” Kl. Jun. Ananas 1887. 43.

268

145

Zdymać

Zdejmać cz. ndkn. tę przestarzałą (Lii.) formę zamiast zdejmować, zachowuje lud po dziś dzień „Ej zdejmaj Kasiuleńku ten złoty pierścienie. Nie na tom go kładła, byś go zdejmać miała" pod Warsz. O. Kolb. Lud I. Pieśni 33. (·)

Pozdejmać cz. dkn. pozdejmować „Ujął ci ją Jasio za te białe ręce, pozdejmał, pościągał te złote pierścienie" ib. 34. tamże (x)

(·) „Zdymaj że Kasiuku te francuskie stroje" ib. 58 od Torunia „

(x) „Pozdejmał jej z palców złociste pierścieńce" ib. 83 od Siedlec

„A zdejmajże Kasiu te nowe trzewiki" ib 303. wielunickie

Zdejmywać cz.tl. zdejmować lud. „Ona go zdejmuje nie zdejmywający" ib.

146 [269]

Zderzak -a. m. ki-ów mn. bufor, przyrząd mający kształt wielkich rozmiarów guzika, w które zaopatrzone są wagony na drogach żelaz. dla miarkowania siły uderzenia i odporności przy ich wzajemnem potrącaniu się. „Wskoczywszy pomiędzy wagony będące w ruchu celem ich sprzężenia, pochwycony został przez zderzaki i zgnieciony" G. nar. 1885. 223. 2.

Zdjęcie -a. n. bez l. mn. czynność słowa zdjąć ś; 2. z l. mnogą -cia - zdjęć, rysunek (wprost z natury uczyniony z osoby, przedmiotu, plan miejscowości w terenie sposób wykonany „Geologiczne zdjęcia kraju naszego prowadzone będą dalej bieżącego lata przez c. k. naczelnego geologa... Główny punkt programu robót na ten rok stanowi sprawdzenie zdjęć dotąd dokonanych" G. lw. 1888. 121. 4

Zdłużyć -ył -y st. cz. dkn. dowol. odłużyć, długami obciążyć „Próżne staranie, by się na wiosce utrzymać małej... ojciec ją w ważnej zdłużył potrzebie" S. Grusz. Zagł. wsi 2.

148 272

Zdogonić -ił -i st. cz. dkn. prow. Kij. dogonić usil-nie goniąc, sforsować gonitwę.

273

149

Zdrachnąć - ął - chnie st. nij. dkn. prow. wzdrygnąć się, żachnąć się, doznać wstrętnego uczucia sf. wzdrachnąć się „Patrzę a tu leży, garść kłaków, były zbite — zastanowiłem się — rzuciłem nogą, widziałem taśiemkę, „zdrachnąłem,” myślałem że to kołtun, „oj będzie gościec””

Śledz. sąd. w Rzeszowie 9. nov. 1882. 285. 3.

274

150

Zdradzać -ił, -cz. § okazywać mimowoli, wydawać się z czemś „Sama pani, zdradza charakter wcale nie łagodny" B. Bol. Hybr. 63. „Ludność afgańska zdradza wyraźne niezadowolenie z rządów samego emira" G. lw. 1885. 156. 3. „Zagadł językiem łamanym nieco, co zdradzało w nim wytrawionego wojaka, lub rotopnika" J. Dzierż. 8. 395.

Zdreda -y. ż. i Zdredzić -ił -i, prow. zam. zdrada i zdradzić „Ty się kasiu zdredy nie bój" O. Kol. 1. 244. cf przeredzić

151 275

Zdrajczyni -i. ż. nie-czyni mn. v. Zdrajczyna, kobieta która zdradziła „Więcej aniżeli potrzebował słyszeć, aniżeli żądał, wykurowany zupełnie z swojej szalonej miłości, nie gniewając się nawet na zdrajczynię, ale postanowiwszy uroczyście pomścić się nad nią" J. I. Krasz. 2. 16. 90.

Zdrajda -y. m. prow. zam. zdrajca, zdradzca „Kasimierzka płynie a brzega się chwyta, a Zarzecnik zdrajda rybki jej odpycha" O. Kol. 1. 62 „Zarzeczka zdrajdę w sto koni ścigają" ib. cf przewodni

152 276

Zdroiczek -czka. m. zdrob. zdrój, zdroik „wrzucił ci ją wrzucił w zdroiczek głęboczki" O. Kolb. ~~Lud~~ I ~~Pieśni~~ 50. „I póty dzieciątko nosiła, aż je w ten zdroiczek puściła" ib. 157.

Zdrowaś, pierwszy wyraz Pozdrowienia Anielskiego, używa się substantive, zam. Zdrowaś Marja „Potem: Ojczenasz, i Zdrowaś, i Wierzę, Dziesięcioro, i koronki." Ad. Mick. 1.26 § „Zdrowaś Maryja" u ludu powszechnie na określenie wielkiej choroby, padaczki; nie chcąc wymówić jej nazwy, mówią: „chory na tę chorobę, Zdrowaś Maryja." Zdrowaśka -i ż. -śki -siek mn. posp. Zdrowaś Marja, modlitwa „Półgłosem odmówił Zdrowaśkę" Jl. Kwar. Wiek 1878. 5 „Dokończył najprzód Zdrowaśki, przeżegnał się i drzwi otworzył" ib. 39 „O Jezu miłosierny! tak to panie! a co pan Zdrowasiek na waszą zmówił intencję." Id. Z 7 let. woj. 2.169 „Po cichu dziękowała Bogu, a że inaczej nie umiała, odmawiała, jak zwykła była w wielkich razach, Zdrowaśkę" D. Bol. Pod burzą 58. „Ledwie trzy zdrowaśki wymówić można było, gdy się

ozwały jakieś stąpania" J. Dzierżk. 8. 21 „Wew płynęła strugą – nie minęła i Zdrowaśka, a rzęzić już przestał." Jul. Chodor. Tyg. powsz. 1882. 71. „Ojczenasz, końca mu nie masz, Zdrowaśki (pozbyły) do kaśki, Dziesięcioro przeleciało bez jezioro" przyst. lud. na tych co niepoważnie lub z roztargnieniem pacierz mówią. „Gram tylko na zdrowaśki... chuda fara" A. Wilcz. Woły rob. 172 t.j. nie na pieniądze tylko na odmawianie zdrowasiek za przegraną „To mszy, odmawiając jeszcze po drodze zdrowaśki, wracał do domu na śniadanie" M. Dał. pań. sądy 139.

154 278

Zdrówczko -a. n. Zdrowieczko -a. n. zdrb. zdrowie żart. i pouf. „Jakże zdrówczko szanownego prokuratora?" M. Bał. Kłosy 12. 301. „Ale zdrowieczko widzę dobre" J. I. Krasz. 90. 98. „Kochany pan sędzia wygląda doskonale, zdrowieczko widocznie służy" Kl. Jun. Wiek 1886. 204. „No, i jakże tam, cóż tam? Zdrowieczko jak widzę służy; pyszczko rumiane jak jabłuszko" Wł. Zag. Wiek 1888. 19.

Zdrowotność – t. z. stan zdrowia w jakim znajduje się ludność kraju, miasta i t. p. „Zdrowotność miasta o tyle się poprawiła, iż oddział szpitalny dla chorób ogólnych został zniesiony" Now. 1882. 147. 3. „Zdrowotność w mieście, sądząc z wykazu wolnych łóżek w szpitalach, poprawiło się znacznie" ib. 149. 3. § „Fiziolog i hygienista z uśmiechem zadowolenia spojrzą na ten rachunek, popierający ich argumenta i nawoływania do podniesienia zdrowotności naszego ogółu" Quis Slowo 23. 226. „Wywożenie śmieci i odpadków z miasta na wskazaną przez magistrat miejscowość na brzegu Wisły, nie powinnoby mieć miejsca, ze względu na zdrowotność miasta" G. war. 1885. 125. 3.

156 280

1

Zdrowotny -a -e, tyczący się stanu zdrowia, zdrowotności. „Organizm człowieka składa się z pierwiastków organicznego i nieorganicznego pochodzenia, których wzajemny stosunek utrzymuje rozrost jego i stan zdrowotny w normalnym stanie" Dr. J. Starkm. Słownik 23. 142. „Byłoby dobrodziejstwem dla ludzkości, gdyby każdy nowobudujący się dom miał dobre urządzenia wentylacyjne. Wartość zdrowotna mieszkań podniosłaby się w skutek tego znakomicie" Kur. Codz. 88. 241. 2.

157[281]

Zdrzało - a. n. gw. zwierciadło. lud. Szlązk. Bib. war. 1849. 3. 348 cf. przejrzadło

Ździebdziątko -a. n. Ździebdziuchno -a. n. posp. zdrb. ździebłko, trawczynka, kruszyna. „Ja u nich stoję, codzień go widuję, myśli pani majstrowa że ja go co najmniejszej rzeczy znam! ani ździebdziątka" B. Bol. Przedburzą 21.

283
159

Ździebłko, Ździebełko-a. n. – ś posp. przysłówkowo – trochę, troszeczkę Ździebluśko adv. „kogo kocham ździebluśko a to mu dam jabłuszko, kogo kocham troszeczkę a to mu dam gruszeczkę" O. Kolb. Kuj. 2. 215.

Zdziecinnienie – a. n. bez l. mn. popadnięcie w stan podobny do dzieciństwa „Wyzyskiwał obłąkanie i zdziecinnienie Starościny” J. I. Krasz. Strzecha 1878. 53.

Zdzielić -ił -i st. cz. dkn. posp. zwalić, kropnąć, uderzyć mocno „Służy w terminie u szewca. Majster popędliwy, to i niewraz zdzieli" A. Święt. Now. 1878. 140. „Żadnego znieważenia, procz wielmożnego sądu, nie było, ja go ino w papę zdzieliłem" Mucha 1878. 8.

Zdzisław-a. m. zdrb. i spieszcz. Zdziś-sia. m. imię męzkie, słowiańskie cf. zdziać „Z młodym Zdzisiem poznałem się na naukach będąc razem" Ił. Warsz. Wieb 1878. 29. „Ten nasz Zdzisław złe zamysły knowa" A. hr. Fr. Dzieła 7. 253.

161 287

Zdziwiać się -ał -a st. zaim. ndkn. - nad kim, wydziwiać nad kim, drwinki z kogo stroić, brać kogo na zęby „Już ja go zgromię, pokażę ja jemu, kędy drapać owsianego wałkowica, sieję-ci ja owies, jak go mój ojciec siewał, ale zdziwiać się nie dam nad moim rodem nikomu, choćby też siewał i same dukaty." Z. Karsk. 2. 20. „Nikt mu wprawdzie nie dokucza, nikt się nad nim nie zdziwia, nikt z niego nie szydzi, ale też nikt do niego ani słowa nie mówi" ib. 66.

Žbierać -ał -a st. cz. ndkn. § przejmować, przenikać „Gdy myślał o tem, żal go zbierał niezmierny” Z. Kaczk. 5. 83. brał go żal od st. brać

289

162

Zegiermistrz - a. m. prow. z niem. Seigermeister, zam. zegarmistrz „W jednem miescie zegiermistrz był" Prusy O. Kol. 1. 235.

Zemgleć -ał -eje st. nij. dkn. w niżnej klasie i u ludu powsz. zam. zemdleć. „Kasia listy wzięła listów nie czytała, co porźiała na podpisy padła i zemgłała" O. Kol. 1. 268.

Zemła, Zemełka pewnie zam. bułka, daje się słyszeć na Szlązku Bib. war. 1849. 3. 347 i 348. oraz niekiedy w Kuj. Bl.

<u>Zenit</u>-u. m. bez l. mn. „W astronomii punkt wierzchołkowy nieba nad głowami naszemi, z arab. samt, właśc. droga prosta, a potem zenit punkt przeciwległy nadyrowi; od tegoż samego wyrazu z poprzedzającym przedimkiem as-samt pochodzi inny termin azimut, azymut poziomotuk" A. Muchl. Źródł. 145. „Mnie gwiazda wspomnień zabłysła z zenitu" M. Pawlik. Sam. Pieśni 21. § posp. „do zenitu, u zenitu" najwyższy stopień wytężenia, wyniesienia. „Byliśmy wszyscy pijani co się nazywa; wesołość nasza doszła do zenitu" H. Siemk. G. pol. 1876. 5. „Szczęście panny Klary i nadzieje pana Augusta dochodziły do zenitu" J. Korzen. 1. 59.

Zenobja - rz. ż. imię kobiece „Podobno pan Remigiusz miał widoki na pannę Zenobię" J. Korzen. I. 181

Zenon-a. m. imię męskie „Poznajomię czytelnika z panem Zenonem" T. T. Jeż 1. 132.

Zenonowa-ej. ż. żona Zenona „Handzia znalazła w pani Zenonowej prawdziwego anioła stróża i opiekunkę" ib. 193.

Zefir-a m. Zefirek-rka m. zdrbn. — § pospolite miano psa pokojowego

Zefiryn-a m. imię męskie Zefirek-rka, Zefirynek-nka m. zdrbn. „Poznałem kolegę mojego szkolnego pana Zefiryna (nazywaliśmy go Zefirkiem)" JBl. Dziwol. 245.

Zefiryna-y ż. imię kobiece Zefirynka-i Zefiryńcia-i ż. zdrbn. „Akurat temu będzie lat siedemnaście, jakieśmy się z Zefiryńcią pobrali" Wł. Zag. Pam. star. par. 17.

163 296

Zelga - i. ż. bez l. mn. - prow. odwilż po mrozach

Zelżeć - ał - eje st. nij. dk. mówiąc o stanie powietrza, łagodniejszym się stać „Mróz zelżał" albo nieco sobie „po tych mrozach jakoś zelżało" cieplej, znośniej się zrobiło.

164 297

Żyrkać

Żerkać -ał -a st. cz. ndkn. Żerknąć -ął -knie dkn. rus.

zyzem, z pod oka patrzeć, [illegible] spoglądać ukradkiem. „Co chwila zerka z podełba na swego towarzysza i radby zawiązać jakąś rozmowę ponfug" Wal. Łoz. Czar. Matw. 109. „Coś straszniej jakoś łakomie zerkasz na Kasię, jakbyś ją chciał połknąć" A. Wien. Nad Wisłą 58. „Jak go zobaczyli, ino po sobie zerknę-li" J. I. Krasz. Tyg. Il. 2. 5. 314. „Już od czasu do czasu zerknął na dziewczynę, a tu trza było w szkole studjować łaci-nę" Kl. Jun. Ananas 1887. 42. „Żyrkał si-wem i pełnem chytrości okiem" J. Ko-rzen. 1. 16. „Gdy zerknie oczyma czarne-mi jak tarki, to choćbyś w trumnie le-żał, to cię przejdą ciarki" Kl. Jun. Ananas 1887. 43.

Zero -a. n. Zera -zer lm. nul, w arytmetyce cyfra sama przez się nic nie znacząca. „Integralny rachunek niewiele się przyda, zero od zera – zero, pożyczam od żyda." W. Syrok. Gaw. 4. 99. || człowiek bez żadnego znaczenia, wartości, wpływu, nie mający własnego zdania, którego rachuje się za nic „Znam ich dawno. Sama pani piękna, jeszcze i miła, on sam – zupełnie zero, w gruncie nawet, nie zły człowiek" J. I. Krasz. Wiek 1878. 50 „Chcę wam opowiedzieć historję, która będzie miała bohaterami zera, a jednakże przeczytacie ją z ciekawością." J. A. Miniew. Tyg. Il. 1. 46.

165 299

Zerwanie -a. n. nia-wań mn. domyśla się tu z. stosunków, rozbrat, „Zachowuj przyjaźń Wacława… zbyt nagłe zerwanie może skazówką dla świata zostanie…" A. hr. Fr. Kom. 2. 60.

166 300

Zerznąć cz. dkn. — § trzyw. wybić, ozwierzyć
„Powiedziałem, że jak raz jeszcze przyjdzie
z woreczkiem po zboże, to ją zerznę — aż fe"
Śledz. sąd. w Rzeszowie 9. nov. 1882. 285. 3.
§ trzyw. w znacz. moral. zawstydzić, skrytykować § — się st. zaim. spić się jak bela, jak nie
boskie stworzenie cf. urznąć się, narznąć się
Zerznięty-a-e, spity, skuty, urznięty, schlany
„Znów powracasz do domu zerznięty" Kur.
Świąt. 1871. 67. 1.

301 167

Zestroić -ił -i cz. ok. dkn. ustroić, ubrać, wystroić „Ledwie ósma wybiła, mój kompan wchodzi zestrojony" Spusc. mieszcz. 101.

302

168

Zestrzelać-ał-a ndkn.

Zestrzelić-ił-i sł. cz. dkn. skupić w jednym kierunku, w jeden wspólny punkt skierować „Zestrzelmy myśli w jedno ognisko, w jedno ognisko duchy" Ad. Mick. 1. 154

Zestrzelać-ał-a sł. cz. dkn. myśl. postrzelić „Zestrzelałem kuropatwy. Sarna poszła zestrzelana."

303

169

Zerzczekać -ał -a st. cz. dkn. (od rzczekać = łgać) zełgać „A pedziałeś że mnie weźmiesz jeno żytko z pola zerżniesz, a tyś zerżnął i pomiąchał mnie sierocie świat zamiąchał, a tyś pożął i owiesek, zerzczekałeś jako piesek" O. Kol. 1. 351.

Zeszyt -u. m. -ty -ów mn. - seksternu, kajet, kilka arkuszy (pisma lub druku) zszytych razem. „Wydobył z pliku papierów spory zeszyt.” A. Wilcz. Sot. I. 201.

Ześrodkować -ał -kuje rz. cz. dkn. Ześrodkowywać -ał -a ndkn. skoncentrować, ściągnąć do jednego punktu jako do środka § -się rz. zaim. „W niem (w tem mieście) ześrodkowywała się wszelka rzecz publiczna, wszelki ruch i handel całego powiatu" Ż. Kaczk. 2. 213. „Była owiana urokiem, który przemawiał z całej jej postaci — wisiał na różanych usteczkach, siedział w błękitnych, jak niebo, oczach: igrał na jagodach, ześrodkowując się w dołkach, które jej na policzkach uśmiech formował" T. T. Jeż 1. 115. „Serce bohaterki nawet napełniała miłość, albo raczej pragnienie miłości, silne ale jeszcze nie nazwane, nie ześrodkowane na jakiś wyraźny przedmiot" ib. 118.

306

170

Zewnątrz przysł. lub przyim. ż używa się także w znaczeniu rzeczownika nieodm., świat zewnętrzny, znajdujący się po za domem, po za miejscem przebywania „Porta do słów na mrąż z zakonnicami, ale wysłała o tem tylko, czy też ją kto odwiedzi i przyniesie wieść jakąś z zewnątrz" Zł. kwarz. Tyg. powsz. 1882. 162. (1)

Zewnętrzny -a -e ż powierzchowny, tyczący się powierzchowności „Dykcya dla kobiety, której repertuar nie pozwala uciekać się do zewnętrznej charakterystyki, jest jedynym instrumentem, z którego wydobyć musi wszystkie motywa psychologiczne przedstawianych postaci" Wł. Bogusł. Tyg. powsz. 1882. 76 t. j. do zmienienia fizyognomji przez środki materyalne, malowanie się, przebranie, i t. p.

(1) „Porta wprawdzie wysłała notę z wiadomemi propozycjami, lecz i o jej chęci do czynnej akcji wątpić wolno dopóty, do-

póki zzewnątrz nie nastąpi inicjatywa" Wiek 1887. 226. 1.

Zewnętrzność - i. ż. § pozór zewnętrzny czegoś, wygląd, powierzchowność" „Są tacy ludzie, takie fizjonomje, z których wnioskować można, że nie umieją, nie mogą być w życiu czem innem jak podnóżkiem. Zewnętrzność pana Hilarego miała to piętno" Elp. Mto. i Sta. 2. 69. „Pozór, zewnętrzność, ceremonja - to istota bigoterji, wydawać się pobożnym - to cel życia bigotów" ib. 60.

307

171

Zeznać się -ał -a st. zaim. prow. lud. wyznać tajemnicę, przyznać się do czego, wygadać się z sekretu „Za dziewięć dni pódzieś w to miejsce ~~~~ pod te jodłę, to będzieś tu miał pieniądze, ale żebyś sie nikomu nie zeznał, bo jak sie zeznas, to umrzes" wieś Zawada pow. nowosądecki Karol Mátyás G. lw. 88. 145. 2. „Połozyli się spać, tak ona go okropnie trapi, że ona nikomu nie powie, nikomu się nie zezna — a on jej mówi — Idź ty głupia, dzieby ja ci się zeznał, ty nie musisz wiedzieć o tem" ib. ~~Tak~~ „Jak się jej zeznał o wszystkiem, tak drugiego dnia nie dożył, umarł zaraz" ib.

Zezować § fig. „Odsunięty na bok, zaledwie rozpoczęty, a już fatalnie pokreślony referat, z sennym wyrzutem zezował ku welinowej karteczce niedyskretnie wyłaniającej się z pod olbrzymiego prezesa papier" A. Urb. S. nar. 1885. 137. 1.

3.09

172

Zezwać -ał -zwie sł. cz. dkn. z praw. lud. wyzwać, zwymyślać, zbesztać

310

173

Zębowaty-a-e, zębaty, zębiasty, z zębami
„Młyn kleknął i wrzeciona zębowate wwinął" Ad. Mick. 3. 210.

Zębodłub – a. m. [wykałaczka] § „Na każdym talerzu kładziono po kilka drewienek bukszpanowych cienko zastruganych do wykłówania zębów... Te drewienka wolno było każdemu zabierać do swego sztućca, czyli jak go nazywano zębodłuba; drewienka zaś same nazywano iglicami, z podobieństwa do takiego narzędzia" Z opisu zwycz. i obycz. z. Augusta III Jędrz. Kitowicza. Przykłady i wzory z najcelniejszych poetów i prozaików polskich etc p. K. Mecherzyńskiego I. 526.

Zgadula - i. bez rodz. posp. żart. zgadywacz, w grze dziecinnej „zgaduj zgadula, w której ręce złota kula" ~~cf gadula~~. „Ha no, zgaduj że teraz Zgadula, gdzie moja złota kula? Ani razu nie mogłem się domyślić, co to wszystko znaczy" Wł. Zag. Pam. Star. par. 20 niemało. „gadula" „Młodzież bawiła szczodrze dziewice przedpotopową grą: gadaj gadula, gdzie złota kula" An. Wi. 1. 143.

Z

Zgangrenowany. a. e. przejęty gangreną – § fig. na wskroś zepsuty „Do jakiego stopnia dochodzi zepsucie i zuchwalstwo w zgangrenowanych moralnie warstwach społecznych – przekonywamy się z następnego wypadku" Wiek 1882. 284. 3.

Zgangrenować -ał -nuje przejąć gangreną § fig. zepsuć nawskroś „Szlachetna dusza, poczciwy chłopiec, ale zgangrenowało go lada jakie wychowanie" J. I. Kras. 39. 71.

Zgasywać-ał-suje st. cz. ndkn. prow. zgaszać, gasić „A w tej kuźni kowal kuje, nigdy ognia nie zgasuje" O. Kol. 1. 234.

315

176

Zgiełczny -a -e, pełen zgiełku, zgiełkliwy, hałaśliwy. „W żartach nawet nie uwągał się z owych mów próżnych, niedokończonych, zgiełcznych” J. Szym. Sis. 131.

316

177

<u>Zgodność</u> - i. ż. § tożsamość kopji z oryginałem, zgadzanie się z treścią pisma „Własną ręką podpisano: tak ma stać się: Lucyferes. A za zgodność: Hadramelach" Ad. Mick. 1. 50.

317

178

Zgodo-dźwięk-u m. ki-ów mn. poet. harmonja „Objaw mi, o Boże, jak jedno dzieło twych rąk, różnić się może, w tym zgodo-dźwięku!" S. Goszcz. 1. 182.

318

179

Zgonnik-a. m. cy-ków mn. skupujący trzodę chlewną i zaganiający ją za granicę, zaganiacz, wieprzarz, wieprzownik, handlarz wieprzami. „Cena trzody chlewnej w gubernji Lubelskiej bardzo spadła. Okoliczność ta zaszkodziła handlarzom wieprzami, czyli tak zwanych „zgonników," którzy przybywają w Lubelskie i całemi partjami zakupują wieprze, na dalszy transport do Warszawy lub zagranicę" Wiek 1886. 42. 3 (1)

Zgonirzyk-a. m. cy-ków mn. pos. goniący stado bydła przeznaczone na jarmark „Na równinach od Podola do Ukrainy bielały ogromne trzody bydła, a wśród tej massy rogatej czerniały tu i owdzie baranie czapki, zasmarowane dziegciem kożuchy i brudne twarze zgonirzyków" J. Korzen. 1. 86. (1) Na jarmarkach towar (wieprze) kupował, a potem zgonników najmował i do Warszawy pędził" Kl. Jun. Wiek 1887. 214.

319

180

Zgrabniusi-ia-ie, Zgrabniutki-a-ie, bardzo zgrabny „. Twa figurka zgrabniusia, choć watą wypchana" Mucha 1878. 32.

Zgroza -y. ż. zy - zgróz um. ż nieboś. rzecz wzbudzająca zgrozę „Raz trup po drodze bez głowy się toczy, to znowu głowa bez ciała, roztwiera gębę i wytrzeszcza oczy, w gębie i w oczach żar pała... Każdy podróżny oglądał te zgrozy, i każdy musiał kląć drogę.." Ad. Mick. 1. 36.

Zhasać -ał -a st. cz. dkn. 3 fig. zjeździć, wziąć górę nad kim „.. Dyktator na każdym sejmiku, starszych i zasłużeńszych patricios zhasał." Ad. Mick. I. 242.

322

182

Ziareczko-a. n. czka-czek mn. zdrb.-ziarnko, ziarenko „W każde z makowych ziareczek wbij mi takie trzy bratnale" Ad. Mick. 1. 43.

Zielenieć st. nij. ndkn. Pozielenieć, Zzielenieć dkn. ≈ stawać się stopniowo zielonym, odróż. od zielenić się „Naczynia metalowe nie utrzymywane czysto, zielenieją." „Pozieleniał, zzieleniał ze złości."

184

Zielonkowy-a-e

Zielonkawy-a-e. trochę mniej niż zielonawy „Zielonkawy kolor wód przy brzegach przechodzi nieznacznie w kolor nieba" J. Kor. 1.440 „Zachował strój swój przedwieczny, frak tabaczkowy, trykotowe zielonkowe spodnie, buty ze sztylpami" JI Kracz. 46.12.

Zieloneńki-a-ie pron. zielony, zielonitki „Wiezie siostrze podarunki na sukienkę zieloneńką" O. Kol. 1.126 od Bochni

Zielony-a-e, ξ „zielony stolik", stolik do kart, do gry, meton. gra „U mnie wist wieczorem codzień, przychodź, a po kilku miesiącach rany ci się pogoją i będziesz myślał tylko o zielonym stoliku" JI Kracz. 2.38.117 „Bawiłek trzymał przy zielonym stoliku" M. Gawal. Rom. i pow. 8.387 „Złe skłonności męża znowu wzięły górę i posag baronowej stopniał na zielonym stoliku" Echo 1878-189.1 Felj. „Pozyskał sławę pierw-

wzorzędnego i niepokonanego rycerza zielonego stolika, który wlasiwą sztukę gry w karty uprawiał z zdumiewającą... zręcznością" Wiek 1884. 131. 2. „Był to młodzieniec skończony, rycerz przy zielonym stole, niezwyciężony przy butelce.." J. Korzen. 1. 2. „zielone szranki" zielony stolik, stolik do kart „Gdy stół sprzątnięto, rozkryło się kilka zielonych szranek, na które wystąpili z całą żądzą zwycięstwa djabełkowi zapaśnicy" ib. 89. „Otóż masz, już się i nudzą- Tyle razy prosiłam mamę, żeby na wieczór kazała postawić parę zielonych stolików, ale mama nie chce" ib. 294. § „zielono" przysł. §- w głowie, niedowarzono, młodo, głupio, bez rozpoznania i zastanowienia „Bo to dziewczę młode, a w młodej głowie zielono" T.T. Jeż 1. 185.

Ziembl-i. i

Ziembla v. Zięgbla-i. ż. prow. Wołyń, Podole, podoryjoka, pokład jesienny pod zasiew jary t. j. mający pozostać przez zimę „Z jednej strony zieleniła się ozimina, z drugiej żółciały ściernie, z trzeciej czerniała świeżo porvana zięgbla" J. I. Kraszewski. 16. 56 „Ziembl, orać, albo robić ziembl, znaczy w jesieni orać rolę pod zasiew jary, na przyszłą wiosnę nastąpić mający" A. Krem. Słown. prow. Podol. Rocz. Tow. nauk Krak. 41. 253.

325

185

Ziemia - i. ż. § forma poet. „ziem" zam. ziemia, w niektórych razach „Wrzasnął, i piorunem o ziem trzasnął" W. Pol 9. 18. „Spocznę na chwilę - rzekł - o ziem się rzucił" ib. 50.

<u>Ziemlanka</u> -i. ż. <u>nki</u> -nek mn. schronienie, mieszkalna jama w ziemi. „Jamę wykopać kazał, darnią ją pokrył i pod namiotem znalazła się niespodzianie ziemlanka" J. I. Krasz. 5. 21. „Kopał odrzucając twardą glinę, zbijając chwasty i oczyszczając kilkołokciowe miejsce na ziemlankę swoją." ib. 52.

327
186

<u>Ziewać</u> -<u>ał</u> -<u>a</u> st. cz. ndk. 3 fig. żart. świecić dziurami, mieć dziury, być dziurawym „Kontusz na nim był połatany i pas tylko co się rozwarł potrochu, a boty ziewały" K. Kaczk. 1. 352

<u>Zimny</u> -a -e, ξ obojętny, zimny na zewnątrz, mający powierzchowność na której nic się nie maluje, „Zimny miał pozór i zobojętniały wyraz twarzy, jak ci, co się o wielkości świata ocierać zwykli i których już nic nie dziwi, nic nie przestrasza, a nic bardzo ucieszyć nie może" J. I. Krasz. Król i Bond.

329

187

Zipnąć -ął -pnie st. niej. dkn. posp. ziewnąć, używ. głównie z przeczeniem w wyrażeniu: „ani zipnął” nawet nie ziewnął, nie odetchnął „Zające skoki wyciągnął i ani zipnął.” T. T. Jeż 2. 20.
„Schylił się, dołożył do stancji, upadł i zipnął ustami.. Za chwilę już nie żył.” Dz. pol. 1888. 2. 2.

Zjeździć -ił -i st. cz. dkn. § przen. zwymyślać, złajać, skrytykować, zerżnąć. „Tak zwane trywialnie „zjeżdżenie" niezmiernie łatwe do napisania, podobać się zawsze będzie czytającej gawiedzi" Z. Sarn. Echo 1878. 220 1. Felj.

Zkąd przysł. § jako wyraz zaprzeczenia, zdziwienia, niedowierzania, to samo, co: jakim sposobem? co znowu! „Boć to także jego dziecko, choć o tem nikt nie wiedział, ale ja wam powiadam… — E! zkądby zaś" JKrasz. 72. 34.

Zléść - zlazł - zléźie st. cz. dkn. - 3) u ludu niekiedy
futur. „zlazę" zam. zlézę „A ja z ko-
nia nie zlazę, aż ja Kasię zobaczę"
O. Kol. 1. 179.

333

191

Złapić -ił -i st. cz. dkn. prow. lud. złapać, ułapić, schwycić. „I złapił ci on ję za jéj biá-łe ręce... i złapił ci on ję za jéj biáłe boczki". O. Kol. 1. 62.

Złapać -ał -pie st. cz. dkn. ʒ u ludu niekiedy futur. „złapam" zam. złapię. „Uciec mi nie można, ja cię złapam prędko, nie sidłem to wędką" O. Kol. 1. 262.

334

192

Załatwić -ił -i st. cz. dkn. załatwić, załadzić „wyruszyć jutro... z potrzebnymi do uczty zapasem; aby się wszystko załatwiło naprzódzie, a na zwierzynie nie brakło i miodzie" Ad. Mick. 2. 9.

335

193

Złom -u, m. -y, -ów, mn. odłam skały pojedynczo stojący, wielki głaz. „Na złomy skał, błękitną wstęgą strumień się zlał" JBZales. 1.122. „Szare złomy skał, tu i owdzie wystające, pokrywały się mchami" JUrusz. 75.9. „Na skalistym złomie siedział młody Orłowiec" ib.

Złośliwiec - wca. m. wcy - ów mn. ≡ człowiek złośliwie o wszystkiem się wyrażający, przypinający łatki, wyszukujący słabych lub śmiesznych stron. „Uchodzę za plotkarza, za złośliwca, który każdemu umie przypiąć łatkę; któryby ojcu i matce nie darował i wyśpiewał wszystko złe, co o nich wie." J. Korzen. 1. 52

194 337

Złotobramy-a-e, mający złotą bramę (Kijów) „Gród stanie złotobramy, i złotowierzche chramy drażnić będą słońca blask" J. B. Zales. 4. 6

Złotowierzchy-a-e, mający złoty wierzch, ob. powyż. przykład.

Złotobrzeżny-a-e, ze złotemi brzegami „Przepisawszy tragedję na czysto, na papierze złotobrzeżnym, związał wstążką niebieską" J. I. Kras. 34. 41.

Złoty-a-e § po sp. „złota młodzież" wykwintna, elegancka, w wielkim świecie żyjąca, kwiat, wybór młodzi cf pozłacany „Władysław ustąpił złotemu paniczowi, który o swojej cioci Radziwiłłowej ustawicznie mówił" J. Zachar. Bies. lit. 2. 674. (1)

Złotniczeniek-nka ovy Złotniczenko-a zdrob. w pieśniach lud. „Złotniczenku, rze-

mniśniczeńku, ulijże mi złoty kubek"
Ż. Pauli. 5.
(1) „Żeśmy sukmie mieli nowe na sobie, wołano na nas z przekąsem: - Paniczkowie! jedwabniki! złote lalki!" Z. Karzk. 1. 209.
„Nasi kawalerowie wierzą w przysłowie, że „słomiany chłopiec złotą pannę bierze" T.T. Jeż 1. 106.

195 338

Złotodajny-a-e dający złoto, mówiąc o górach, kopalniach, piasku rzecznym: „Obdarzeni są od natury dosyć bystrym i przenikliwym wzrokiem, aby złotodajną kopalnię ujrzeć pod ziemią" Pam. nauk. i liter. 14. 73. || obiecujący wielkie korzyści „Coś mi ta Ameryka wcale na złotodajną ziemię, płynącą mlekiem i miodem nie wygląda" B. Bol. Tut. 1, 238

339

Złowieszczy -a -e. złowrogi, przynoszący nieszczęście, fatalny. „Gwałty te wydawały się łagodnemi, wiek ten wiekiem złotym, w chwili, gdy się zjawił książę Alby ze swą hordą. Historja nie ma po Filipie II postaci tak złowieszczej."

Bluszcz 1886. 255.

Złudliwy-a-e, złudny, łudzący, mamiący „Jego nadzieje rozprysły się i okazały mu swą wartość złudliwą w najzupełniejszej nicości" Z. Krasiń. 4. 317.

Złudzenie-a. n. nia-dzeń mn. omamienie, iluzja, złudny pozór „Więcej może niż gdzieindziej odbiły się w instytucyach i życiu publicznem naszej Rzeczypospolitej pojęcia klasyczne. Lecz wnet ten odłam jakby zdjęty z antyków, okazuje się być złudzeniem optycznem, bo staje się odzwierciedleniem naszych własnych a nie rzymskich stosunków.." L. Dębic. Akad. wileń. 11.

196 341

Zmalować st. cz. dkn. ~~przyp.~~ zbroić coś złego, dopuścić się jakiegoś figla, psikusa i t. p. „Ot go marz, twojego głupiego Janka, już bodaj zmalował coś" J. Krasz. 2. 1. 1. „Byle głupstwa ni jakiego nie zmalował, bo nie stąpi bez tego" Id. Tyg. Il. 2. 11. 67.

Zmalować cz. dkn. zbroić coś, dopuścić się swawoli, wybryku „Cóż ta hołota znowu zmalowała?" Tł. Kraj. Wiek 1878. 8. „A już to ja głupstwa nie zmaluję." Tł. Kraj. 15. 78. „Skrwawiony chłop stał przed gankiem. Oho! już coś zmalowali! — zawołał pan Antoni i wybiegł" ib. 19. 43.

Zmarły -a -e, imiesł. przesz. od st. zemrzeć z prow. „zmarły" cf. umarły „Założył się że pójdzie do trupiarni, gdzie stał chłop na cholerę zmarły" B. Prus Kur. War. 1878. 245

Zmarły -ego m. lm. -łych mn. **Zmarła** -ej ż. łe -ych mn. nieboszczyk, nieboszczka. „Postanowił, że obywatelstwo być musi liczne, aby przez to sympatyę dowiodło dla zmarłej" J.I. Kras. Tyg. powsz. 1882. 82.

Zmarnieć -ał -eję st. nij. dkn. § posp. klątwa u ludu „bodajeś zmarniał" bodajeś na nic wyszedł „bodaj zmarniało" oznaka zdziwienia, to samo, co: czy podobna! a to dopiero! „A bodajeś zmarniała bodajeś skapiała" O. Kol. I. 425.

Zmartwychpowstanie - a. n. zmartwychwstanie.
„Syn twój wyzwany do boju bez chwały i do męczeństwa bez zmartwychpowstania" Ad. Mick. 1. 159.

346
200

Zmęczyć - ył - y sł. cz. dkn. §) „zmęczona twarz, fizyognomija" (wyrażająca znużenie, nosząca ślady przejść, cierpień doznanych, zużycia) ~~w ko~~ której brak świeżości, ko białej twarzyczce, arystokratycznych rysów, nieco bladej i zmęczonej przelatywały drgnienia jakieś spazmatyczne" J. I. Kraszewski Król i Bond. „Była jeszcze piękną, twarzyczkę miała wdzięczną, choć zmęczoną" ib.

Zmiana, -y. ż. ny. -zmian um. 5 w gospod. każde z pól na jakie się dzieli płodozmian; w trzypolówce trzecia część całego obszaru „Miał kawałek pola, po trzydzieści morgów w zmianę" Ł. Kraw. I. 78

348

201

Zmiarka - i. ż. - ki - mn. owad ziemny „pojawił się owad ziemny zwany „zmiarka" (chlorops taeniopus), który wyrządza dotkliwe spustoszenia w ziemiopłodach" G. lwow. 1886 160, 3.

Zmiatać cz. ndkn. 1) domyśl. z talerza, jeść chciwie „W milczeniu nasycał się kasztelanic, zmiatając ogromnemi porcjami co napadł" J. I. Krasz. 76. 15. 2) T. uż. uciekać „Wicek, zmiataj, bo ktoś idzie" Mucha 1878. 1.

350
203

Zmierzyć -ył -y st. cz. dok. z pzyp. „zmierzyć ziemię" = upaść potknąwszy się, obalić się, przewrócić się. „Ciężąt je i tak mocno w głowę go uderzył, że ciosem zagłuszony mój księdz ziemię zmierzył"

K. Węgier. 168

<u>Zmieścić</u> się -<u>ił</u> -<u>i</u> st. zaim. dkn. z posp. przysłówkowo: „co się zmieści” = dowoli, do syta, bez miary, nie żałując, nie skąpiąc, pozwalając sobie. „Jestto pochyłe drzewo na które każdy skacze i wymyśla co się tylko zmieści” Prz. Tyg. 1883. 655 „Że Austryi dostanie się przy tej okazyi (od dzienników rosyjskich) co się zmieści, o tem nie potrzebujemy zapewniać” Wiek 1885. 261. 2. „Możesz sobie pić co ci się zmieści” M. Bał. pańs. dziady 56.

Zmitrężać się cz. zaim. ndk. niszczyć się, marnować się, upadać „Dostatek się zmitrężał, gdy zostałam bez męża" Ad. Mick. 1. 61.

353
206

<u>Zmłōcek</u> - cka m. <u>cki</u> - óio mn. prow. Sanoc. młō-
cek, ten co młōci zboże cf. Dvarzek

Znachor -a. m. -ry -ów. mn. prow. rus. wieszczbiarz, lekarz ludowy, zamawiacz, guślarz „Był to znany w całej okolicy śpiewak, wróżbit i znachor" Pf. Kwarz. Lub. 1. 202 (1.)

Znachorka -i. ż. -rki -rek. mn. prow. rus. kobieta wróżbiarka, guślarka, lecząca przez zamawiania i gusła „Zwano ją znachorką, od funkcyi, jaką pełniła. Umiała szeptać, zamawiać, odkadzać i odlewać, wiedziała co jakich razach zlizywać potrzeba, znała się na ziół własnościach i udzielała pomocy lekarskiej" T.T. Jeż Op. Dom. 1873. 355. „Siedli przy chorym, radząc po swojemu, to Żydówki znachorki, to baby co zamawiać umiały" Pf. Kwarz. 5. 60 „Sprowadzili do chorego babę znachorkę, ale nic nie pomagało" ib. 73. 214.

(1) „Przytomność stracił i siły, a co nasprowadzali znachorów, co robili, co radzili, nic nie pomagało" Pf. Kwarz. 72. 14.

355
207

Znać st. a sł. nieg. wdku. § jako sł. nieos. używa się przysłówkowo, w znacz. snać, widocznie, widać, pokazuje się że... „Mimo małego wzrostu, kości znać miał grube, ręce żylaste..." B. Bol. Tel. 1, 130.

356

208

Znaczący-a-e, co przysł., wiele sobą wyrażający, każący się wiele domyślać cf. mówiący „Pan Fryderyk z siostrą, spojrzeli na siebie znacząco i zamilkli" J.I. Krasz. 72.44. „Szambelan się uśmiechnął pod nosem i spojrzał na nią znacząco" ib. 76.20.

Znajda -y. m. dy -ów mn. i Znajdek -dka m. dki v. dkowie -ów mn. dziecko znalezione, podrzutek „kto go będzie żałować — tego znajdy" Jul. Turczyń. G. Lwow. 1887. 40.

358

209

<u>Znajomość</u> -i. ż. i mn. w znacz. osoba znajoma, znajomy. „Ma majątek znaczny, ma spryt wielki, dobre znajomości, ten człowiek zrobi jeszcze wielką karyerę." J. Dziewic. 2. 32.

Znakomitość -i ż. -ści -i mn. § osoba znakomita, odznaczająca się pod jakimkolwiek bądź względem „Uczęszczały tu osoby nie pierwszego zapewne towarzystwa, ale czasem bywały i znakomitości" Tt. kras. 72. 100. „Był radcą miejskim, deputowanym na sejm, czynnie bardzo chodził około jakichś tam politycznych kombinacyj i t. p. Słowem, wyrósł na znakomitość jakąś lwowsko-galicyjską." Td. 2. 33. 16. „Nikt nad nich nie miał większego poszanowania dla imion, szczególniej ondzoriemskich znakomitości" Td. wieb 1878. 13. cf. znamienitość „Będzie dziś i abiwat zostaje naszą znakomitość" Hej. G. lwow. 1887. 163. 1.

560

210

Znakomity-a-e, cie pochd. z znaczny, dziwny, odznaczający wielkością. „W ten sposób, wszystkie już potrzeby do budowania kolei żelaznych będziemy mieć mogli własnego wyrobu, pozostawiając jednocześnie w kraju znakomity kapitał" Now. niedz. 1877. 13.

361
211

Znaleźć - lazł - znajdzie st. cz. dkn. Ĝ u ludu często przest. forma „znajść" i „naleźć" w znaczeniu pozn. „znajdź" (Kuj.) w cz. przy. „nalizie, znalizie" zam. znajdzie Ĝ w Galicji w powsz. użyciu „znachodzić", w niektórych wsiach znachodzili ulgę w wspólnej modlitwie" Z. Kawrk. 2. 223. cf. nachodzić

362

212

Znaleźć się - jak - gdzie w znacz. dkn. = okazać się takim jak potrzeba „Dumny był swojem heroicznem znalezieniem się” J. I. Krasz. 73. 155.

Znamienitość - i. ż. ści - i mn. - ś osoba znamienita, znakomitość. „Dom księżnej marszałkowej był pod względem towarzyskim zbiorem wszelkiego rodzaju znamienitości" Dodz. Opow. hist. 158.

Znawczyni — i. z. wie lm. kobieta znawca, znająca się na czem. „Daty statystyczne zbierane przez znawców i znawczynie, tak co do posagu panien, jak mienia spuszczanó, jak najpomyślniej wypadają" G. lwow. 1885. 38. 1

Znawstwo — a. n. bez l. mn. „Rozprawa napisana z naukowem znawstwem" Bluszcz 1886. 231 Wł. Zawad. znanie się na czem „W tych recenzjach więcej było stylistyki, niż znawstwa" M. Gawal. Bluszcz 1886. 323. „Widzimy w tym traktacie z nadzwyczajnem znawstwem naprowadzone zagadnienia." Br. Ub. Ogn. dom. (lwow.) 4. 178.

Znęcanie -a n. -nia -cań lm. v. Znęcanie się, czynność słowa znęcać się, pastwienie się, dokuczanie „Nie mając nikogo z rodaków lub znajomych obok siebie, doznawał upokorzeń, naigrawań się i znęcań od złoczyńców" J. Gord. Kauk. 235.

366

214

Znieczulać st. cz. ndkn. Znieczulić dkn. wywoływać umyślnie zmniejszenie czucia w celach leczniczych, miejscowe t.j. w pojedynczym członku lub też ogólne przez wywołanie snu. „Zdarzyć się może, że chory umiera od zbyt wielkiej dozy znieczulającego pierwiastku" Now. 1882. 102. 1. „Oto chory, którego chcę znieczulić za pomocą chloroformu" ib. „W chwili, gdy członki są bezwładne, co jest dowodem znieczulenia, zaczyna się operacya" ib. „Bolesne to doświadczenie przemienione w trawiącą melancholię i znieczulającą apatyę jak dla fizycznego organizmu człowieka, tak dla talentu poety mogło stać się zgubą" Ad. Bełcik. Przeg. nauk. i lit. 15. 409. „Wodochloran kokainy wstrzyśnięty, wywołuje miejscowe znieczulenie przy wyrywaniu zębów" W. Niewiad. Słow. 23. 232.

Zniéprawiać -ał -a sł. cz. ndkn. czynić kogo niéprawym, popychać do czynów niéprawych. „Głód tem się różni od pragnienia, że kiedy ono zniéprawia człowieka, to ten go rozumu uczy" M. Gawal. Bluwr. 22. 395.

Znikać-ał-a st. cz. ndkn. ~ zanikać, ginąć, niknąć, wydzić, schnąć, niszczeć, „Lecz próżno zniknąć, schnąć, nikczemnieć „Lecz próżno wdzięki w oczach prawie znika, próżno i dzień i noc płacze; w boleściach jego dla mnie radości droga, śmiech obudzały rozpacze... Odrzeć, i umarł z miłości" Ad. Mick. 1. 38

369

216

Zniżka (z superscript: z) - i. ż. żki - żek mn. (giełd.) obniżenie cen produktów, spadek kursu pieniędzy, papierów, besta wartościowych. - cf. Zwyżka „Skutkiem niekorzystnego usposobienia co do zakupów zboża, ceny artykułów zbożowych w ostatnich tygodniach znacznej uległy zniżce" Wiek 1887. 232. 3

Z

Znosek -ska m. -ski -ów mn. prow. delikacik, chuchrak, mizerak, człowieczyna lichy, nie wykształcony fizycznie. „Albo się z nich rodzą bohatery lub znoski i potwory" J.I. Krasz. Bolesł. 1.65. „Do czego to podobne to stworzenie! Jakiś znosek!" B. Bol. Dz. Sev. 168. Na Podolu „znosek" albo „mizynek" znaczy: wychowaniec. A. Krem. Słow. prow. Rozpr. Tow. nauk. 41.253

<u>Zobaczyć</u> N. cz. dkn. g. użyte wyłącznie w czasie przyszłym dkn. w osobie 2giej l.p. i m.n., a niekiedy i w osobie 3ciej, oznacza pogróżkę np. „Ej! bo zobaczysz" przez wyrzutnię domyśl. co ja ci zrobię! albo „co to z tego będą za następstwa!"

Zobojętniać -ał -a cz. ndkn. Zobojętnić -ił -i dkn. czynić obojętnym, bezwładnym, nieszkodliwym, w fiz. i chem. neutralizować, pozbawiać działalności. „Przywyknienie do ciągłego obrotu pomiędzy może też zobojętnia ludzi na ich znaczenie" JJ. Kras. 32. 112. „Myśl jest tak jak w świecie materji czynnik chemiczny, który burzy, osadza, przeistacza, zobojętnia, lecz nigdy nie przelewa się przez nas bez skutku" ib. 3. 5.

Zobojętniałość - i. z. bezl. nu. zobojętnienie, obojętności na wszystko „Trzeba żyć dłużej za granicą, żyć w ich miastach i wsiach i z bliska przypatrzyć się lodowatemu samolubstwu ich towarzystwa, które jak owe skarbowskie bożyszcza, wozami swemi po głowach ludu przejeżdżające, na kołach parą zysku i interesu gnanych, zwalają po ciałach tłumów zgłodniałych; trzeba doznać tej potwornej zobojętniałości, aby umieć ocenić, ile jeszcze dobrych i prawych żywiołów mieści się w naszem życiu społeczeńskiem, szczególnie na wsi"

J. Dzierzk. 5. 26.

Zobojętnienie - a. n. obojętność nie naturalna lecz nabyta skutkiem okoliczności „Niewzruszenie to niosła z pewną dumą i niemal zobojętnieniem, jakie obycie się z niem nadaje" J. I. Kraszewski. Wiek. 1878. 4.

Zoil-a. m. le-ów ulm. od nazwiska Zoilusa słynnego z złośliwości krytyka greckiego, posp. człowiek krytykujący zbyt złośliwie i potępiający cudze pisma, krytyk pełen żółci „Gdyby kto Zoila wzorem, z obosiecznym nań za to targnął się orzorem..." K. Węgier. Pisma 6.

Zoilowaty-a-e, nakształt Zoila „Jest on zoilowatéj natury, zgryźliwy, ale widzi jasno" J.I. Krasz. Sztawar. 2.64.

Zoilowski-a-ie, właściwy Zoilowi.

Zuziczka - i. ż. Zuzieczka - i. ż. Zuźka - i. ż. spiesz. imię kobiece Zuzanna, Zuzia, Zuzka „Wszystkie panny w wianeczku, ino Zuziczka w czepeczku" O. Kol. 1. 159 „Zuśka jego podle niego chodziła" ib. Zuziunia - i. ż. „Zuziu, Zuziuniu biegaj prędko po doktora" A. hw. Fr. Dieta 8. 230.

377

243

Zwierzostan - n. m. stan pod względem ilości i jakości, warunków i t. p. w jakich znajduje się zwierzyna w danej miejscowości „Wielu z nich ma strzelby i polują, kłusując nawet i w święta; dla tego też zwierzostan jest w tej okolicy bardzo lichy" Wieś 1886. 216. 3.

Zygmunio, Zygmuś, Zyzio -a. m. zdrobn. imię Zygmunt „Idź wszędzie gdzie ci się zda, mój Zygmuniu, tylko nie tam" J.I. Kras. Wiek 1878. 69. „Ten łotra kawał, Zygmuś" J.I. Kras. Wenus. 1. 22. „Prawda? jaki to dzik zrobił się z mojego Zyzia!" M. Bał. pans. dzia. 38.

Żaneta - y. ż. Żancia - i. ż. z franc. Jeannette imię kobiece, Joanna, Janina, „Namówiono go do ogródka, miała tam być jakaś sławna Żancia" J.I. Krasz. 73.150. „Guwernantka panna Żaneta" E/p. mło. i sta. 2.51.

380

350

Żuk-a. m. ki-ów. mn. z prow. Podole, wót.

A. Krem. Rocz. Tow. nauk. 41. 253.

Non omnis moriar!

Na konkurs imienia Lin-
dego 1898

~~na ręce~~ Wgo profesora K.
Estreichera.

w Krakowie.

A, jako pierwsza głoska abecadła §. Od A do Z (zet) = wszystko, od początku do końca, nic nie wyłączając, od deski do deski „Nie chciał mi mówić, ale w końcu od A. do Z. wyspowiadał się z całego dnia" Pł. Kr. 55. 22 „Znam od a do z wszystkie sprawy twoje" ib. 60. 129 „Pokazało się, że kłamca tym razem powiedział prawdę, i że całe ogłoszenie dziennika, było od a do z prawdziwem" Kłos. 23. 325 „Tego rodzaju urywkowo pisana książka, nie czyta się od a do z z zajęciem dobrej powieści" ib. 231. Głosownia. W mowie wykształconej wymawianie samogłoski A, z wyjątkiem nosowego ą jest jednakowo rozwarte, a przynajmniej nie przedstawia takich uderzających różnic, aby czyniło koniecznym dawny zwyczaj kreskowania (á) obecnie zaniechany. W gwarze ludowej zaś posiada następujące cechy charakterystyczne: 1. Najpowszechniejszem jest wymawianie ścieśnione, przechodzące w aŭ, o, a nawet w oŭ i u (to ostatnie tylko przed spółgłoskami m i n); napotyka się ono w Krakowskiem, począwszy od Podtatrza, w części Kieleckiego, na Szląsku, w całej Wielkopolsce, Mazowszu i Kujawach, wkracza wreszcie w ziemię Chełmińską, gdzie daje się słyszeć już tylko przed spółgłoskami m i n, lubo jest tyle wyjątków, że stałe prawidła na to wymawianie są niepodobne. Na pozostałym obszarze mowy polskiej właściwość ta ustaje. Porów. O. Kolb. 4. 281 i 282, 8. 293; Tenże Mater. do słow. prow. 1. 4, 8, 11 i 13. Parylak ib. 1. 58 J. Hanusz Zbiór wiad. do antrop. 8. 249 A. Krasnow. Alb. młodz. 287. (Uwaga. Z prac etnograficznych jakie posiadamy, nie wiele da się wyciągnąć przykładów przydatnych do słownika, a z niektórych nawet dawniejszych nic wcale, w ostatnich bowiem czasach dopiero, zaczęto pilniej zapisywać właściwości głosowni, gdy przedtem zajmowała głównie treść, a na wymowę mało zwracano uwagi) „Jechołem na konin.." O. Kol. 6. 109 „Jeśli mnie nie pojmieś szęścio mieć nie będzies" ib. 113 „Mało mowa (mawa t. j. mamy) pola, jeno stajonecko" ib. 19. 170 „Najświętsá Panienko! i ty święty Józie" ib. „Takie dobre zsiadłe mliko jako i maślonka, taka dobra prosta dziwka jako i slachcionka" ib. 13. 139 „Do roboty to nam karzą (każą) a żarcia nam nie okraują" ib. 91 „W kościele siedzioł, - a nie opowiedział (sic!) Pan Jezus sie

rozśmioł" O. Kol. Maz. 1. 104. „Sum se wod (sam sobie wad) starsy drużba, sum se wod, uwijo się kole swachnów – kieby dziod" ib. 252 „Niesiem miskę pełną jogły żeby się druchny najodły" ib. 263 „Siadaj, siadaj, Marys ko mamie" Antrop. 8. 270 „Szukoł jeden parobek służby i nie móg nigdzie noleźć" O. Kol. 3. 145 „Tam mieszkoł król i mioł córkę wydawoć za mąż" ib. 146 Na Podtatrzu (pow. N. Sandec.) oprócz zwykłego ścieśnienia brzmiącego jak o, przed spółgłoskami m i n zamienia się a na ę „Wpad do jakieś jaskinie i wzrał tęm (tam) rotmistrza, który na warcie stał" Przegl. liter. 1885. 9. 7 „Znalaz kwaśne źródło i od tego casu, jezdzą tęm panowie się lycyć" ib. 9. 8 „Raz wypadła wojna z Turkęmi" ib. „Tęm zawse śpiywają jęnieli (anieli) a święci tęjują" ib.

2. Niekiedy a przechodzi w e „Dziewoki kawalije oddejta kobiołkę" O. Kol. 19. 178 „Zacon się go prosić: oddej mi, oddej. A on mu powieda." Antrop. 8. 307 „Gdze cesał i rozpletoł warkoc twój" O. Kol. Maz. 1. 231 „Dej się na wolę kochanku, dej się na wolę" Tenże 13. 152 „Ty się kasiu zdrady nie bój" ib. 1. 244; we wschod. Mazowszu i Lubelskiem przechodzi w miękkie ie „Cygieńska woda, znawy głębokie i ogromne piaski" Antrop. 8. 255 „Wygieniać (wyganiać) rzązkiemi (rzązkami) O. Kol. 17. 210 „Mas co powiedzieć – powiedz, – nie – niech to cygieństwo nie zawodzi" ib. 218; zaś w półn. Pomorzu i w Pomezanji przechodzi w e zawsze przed spółgł. l np. „kocheli, mawieli" zam. kochali, mawiali. Krasnow. Alb. młodz. 287. To przechodzenie a w e napotyka się i w klasie oświeconej, gdy mowa cedzona przybiera cechy afektacji „Po czemu tokiej? – Peni raczy zauważyć, że ... materja z Ljonu pochodzi ... nie możemy oddać taniej jak po cztery ruble. – Ah! jakie drogo. – Arthur! po czemu nam przyniósł ten objekt? – Po 3, 80 setnych – widzi peni dobrodzika, że prawie bez zysku" Prz. Tyg. 9. 96.

3. Wreszcie w gwarze ludowej a wymawia się na początku wyrazów niekiedy z przydechem jak ha, a częściej jeszcze zmiękczone jak ja „Siedzieliśmy w harescie" O. Kol. 8. 110 „karczmę wziął w harendę" ib. 191 „Oj dolina dolina da przy dolinie hangryst" ib. 19. 87 „Jest-ci tam panienka kieby h-aniołecek" ib. 157 „A wychodzi harendarz: wróć się Maciku do mnie!" ib. 2. 159 „Był

tu Mosiek na karędzie" O. Kol. 13.172 „Jak w karcmie zagrają, leci jaże dysy" ib. 6.117 „Żeby było sesi koni w karecie, żeby byli studzy w jaksamicie" ib. 18.72. „Gdzieżeś się podział Jantoś nieboże?" ib. 2.105 „Na Mazowszu: jadwint v. jagwint (adwent), jakuratnie, janioł (anioł), japtycarz (aptekarz)" Antrop. 8.251. „Tamże: jagryst (agrest)" ib. 257 „W Kujawach mówią: ~~[illegible]~~ jagwint, jangryst" Bl. rkp. i O. Kol. 3.114 i 4.271 „Śpiywają jgnieli (anieli)" Prz. lit. 1885. 9.8 § Nosowe ą na Mazowszu przechodzi często w um lub un, „Przeleciał siwy gołumbek bez dumbek, zrobże starsy drużbo kole stoła porzundek" O. Kol. Maz. 1.251 „Usiundź-że naso panno młoda na dzieży" ib. 245 „Jakże ich (koniki) zaprzęgać, kiedy się plun-tają" ib. 250 „Trzebać i dóć na niecułkę, będzie miała kumpać córkę" ib. 262 „Pa-nie młody nie bundź taki" ib. 263.; zaś w Prusach na końcu wyrazów przechodzi w u „Mówią więc: idu, twoju, su, zamiast idą, twoją, są." Kwarnow. Alb. młodz. 288.

A, spójnik § znaczy to samo, co: lecz, tylko, ale, jeno „Uległ on karze za winę nie swoją a swoich krewnych" K. Szajn. Jad. i Jag. 1.210 „Ale bo ja paniczа nie chcę, a szlachetki" Fl. Kras. 73.116 „W małżeństwie nie jakichś tam delicyj, które się łatwo przejadają, a uczciwej spółki dla wychowania dzieci i dźwigania ciężaru żywota szukano" Tenże Bus. lit. 6.68 „Nie rezonuj a słuchaj" B. Bol. Hybr. 23. „Pokazało się, że nie była to łódź nasza, a angielska" T. T. Jeż Bus. lit. 8.404. „Co za djabeł tam hałasuje? – Nie djabeł profesorze, a student medycyny" A. J. Rolle G. lwow. 1886. 279. „Tak wypomadowane, iż zdaje się, są to włosy nie prawdziwe a rzeźbione" A. Wilcz. Woty rob. 134. „Nie piórem kancelaryjnem a pługiem orkę prowadzi" Wł. Malecz. Bus. lit. 7.146 „Wedle niego, w żadnym obozie niema ani serca, ani rozumu, a tylko namiętności" Wł. Spas. Pol jako poeta 60 „Serce narodu rzadko kiedy się myli, bo ono sądzi nie ze słów a z czynów" Wiek 1885. 227. 2. „Dyrektor przywrócił urzędnika na dawne miejsce, przyznając, że nie on, a dyrekcja zawiniła" Bus. lit. 8.267 „Nie pożądek dziś panuje, a korupcja nowe szatańska" Szczut. 1881. 40.1 „Gęś nie z pieca a z rożna" Kur. Świąt. 1871. 66. 2.

§ służy do uzupełnienia obrazu, objaśnienia stanu rzeczy, uwidocznienia, ściślejszego określenia „Płynęły po morzu okręty wielkie wojenne i statek

jeden mały rybaczki. A był czas burzliwy, jesienny" Ad. Mick. 4.16 „Leciał syn bo-
ży w rodzinne zagrody – a leciał szybko z wieściami w zawody." S. Goszcz. 2.119 „Rzesza
spólników Domaratowych.. tworzyła tedy stronnictwo przeciwne dawnej wielkopolsz-
czyźnie. A początek takiej Grzymalitów roli śród Wielkopolan sięga czasów dawniej-
szych od Domarata" K. Szajn. Jad. i Jag. 2.77. „Gospodarz domu w letnim surducie, z piór-
kiem w zębach. A piórko było paciorkami ubrane" J.I. Kracz. 29.5. „Wtem dano
wieczerzę. Zgadałem się setnie, więc wziąłem się szczerze, a dali, pamiętam jak
gdyby dziś, grzybki, ogórki wyborne, konfekcik i rybki" W. Pol 3.27. „Nie dbał
o nią, nie pytał się o nią, na nią nie odpowiadał. A śpieszył się z robotą, jakby
kto stał nad nim i napędzał" T.T. Jeż 1.143. „Niedostatek ten dotkliwie czuć
się nam dał pierwszej zaraz nocy po wypłynięciu z portu. A była to noc przy-
kra bardzo" Sewer Dzieł. lit. 8.373. „Wszystkie te wyrazy następowały szybko, jeden
po drugim, a był w nich jakiś dziwny urok dla wszystkich obecnych" J. Zachar.
Mar. Por. 10 „Aż raz... a było to już w trzecim roku tego mojego pielgrzymstwa –
powracając z odpustu..." Z. Kaczk. 2.378.

§ kilkakrotnie powtórzone pomiędzy wyrazami określającemi przymioty czy-
jeś lub wady, albo czyjeś działanie, czyni określenie dosadniejszem „A matka już
witała z radością synalka, już chwali... a dzieci kochane, a miłe, a moje! a ja-
kie to strojne, a jakie stateczne" W. Pol 3.26 „Wystaw sobie figurę w szaraczko-
wych wytartych sukniach bladą, zwiędłą, a kłaniającą się do kolan prawie, a
pokorną aż do szyderstwa prawie a pochlebiającą do impertynencji" J.I. Kracz. 13.30.
„A jakaż przyjstość w gniazdeczku ze mchów i płatów kwiatowych usłanem
roiła się obojgu, a jakie śpiewały jej pieśni anielskie" ib. 58.29. Oznacza także
naleganie, przypomnienie, nasunięcie przed oczy, zapytanie. „Nie chciałbym być
wtedy w skórze Marysi, służącej pani Wawrzyńcowej, ani też w skórze samego
pana Wawrzyńca, których rozsyłała po całem mieście. A leć no tu, a biegnij ży-
wo, a przynieś, a sprzątnij, a zanieś i t.p." A. Wilcz. Wieś 1880. 138 „I poszło od
jednej do drugiej żałości: od wspomnień do wspomnień, od żalów w czułości;
– „A żona! a dzieci! a straty! a zdrady! gdzie czego tam pytać? gdzie szukać
już rady?" W. Pol 7.203.

§ w podobnemże znaczeniu, z dodatkiem: to „a to" oznacza nadto wyszukiwanie zarzutów przeciwko komu lub czemu, mnożenie trudności i t. p. „Dziedzic zaczął wywodzić różne na mnie rzeczy: A toś z dawności dług winien, — a to: nie masz nijakiej przychylności; — a to: robić ci się nie chce.." O. Kol. 2. 272 „Czego my to nie wymagamy od tych biednych artystów! A to ten źle wytłumaczył myśl autora, a to ów źle zrozumiał, a ten ot o — zaprzepaścił akcyę sztuki przez swoją grę" S. Korzen. Album 18. 159. „Karia w charakterze parlamentarza ciągle niepokoiła młodzież z drugiego piętra. A to panie prosząc, żeby panowie nie tupali, nie śpiewali... A to znów, żeby późno do domu nie wracali i t. d." Harap 1878. 2. Dod.

§ „A to" w znaczeniu: dla tego, z tej przyczyny, albo też dodaje się przed temiż i podobnemi wyrazami, dla usprawiedliwienia, wytłumaczenia powodu. „Zwykle trzeźwy i nad kieliszek wódki przed obiadem i wieczerzą nie pije, a to zawsze do kogoś choćby do starego Marcina swego sługi" JI. Kr. 100. 26. „Starsi z tych synów dobrze pokończyli: bo jeden z nich a to najstarszy, był skarbnikiem gostyńskim" Z. Kaczk. 1. 59. „Zakończył oświadczeniem, że on i jego stronnictwo będzie głosowało w myśl jego wniosku, a to ze względów etycznych" Kur. lwow. 1886. 155. 1 cf. Ten, ta, to.

§ „A nie" z wyrzutnią „jeżeli" = a jeżeli nie. „Chcę kochać, ale kochać raz na zawsze, całą duszą, całem sercem, życiem całem — a wzajemnie chcę duszy, serca i życia... chcę poświęcenia bez granic. A nie, to nie będę wcale kochać." JI. Kraszewski 15. 6.

§ znaczy (a) tyle, co: choćiaż, chociaż nawet. „Jeden jest tylko rachunek pewny, a i zaś ten nie rzeczą czyby się na księżycu okazał równie prawdziwym jak u nas... że dwa a dwa czynią cztery.." JI. Kraszewski 60. 139.

§ przed wyrazem będącym odpowiedzią na pytanie, a = tak, nie inaczej. „I pani była tam zapewne? — A była. — Widziałeś? — A widziałem" A. Kr. Fr. Dzieła 7. 133.

§ Na początku zdania używa się (a) zamiast: czy, czy też, może być że... „A nie pani wiedzieć, co ja z tego wszystkiego wiem wam?" J. Korzen. 1. 55. (x)

§ Ten a ten, to a to, ob. Ten, ta, to.

§ W pieśniach ludowych często, a zwłaszcza na początku, dodaje się a nie mającą żadnego znaczenia i nie służące do uwydatnienia czegobądź, tak samo jak: ej, oj, da, „A pytał się ojciec syna kaj będziemy stawiać młyn? ku Rytwianom na górce, tam będzie nam dobrze z nim" O. Kol. 2.194 „A są kwiatki na polu da różnego koloru, oj kochaj mnie Jasieniu dla swojego honoru" ib. 203 „Kaj to jedzieś parobecku? orać za wodę, za wodę, pójdź ze mi hej poganiać, a bo ja sam nie mogę" ib. 229 „A w niedzielę rano grabał dudek siano" Żeg. Pauli 79.

IX) albo też jako nacisk przekonywający, odwołujący się do poprzednich okoliczności, a wówczas poprzedza wyrażenia takie jak: przecie, wszakże, jednak, mimo to, dla czego, jeżeli i t. p. „A wszakże już Djonizjusz z Halikarnasu pisze, jako za jego jeszcze czasów Rzymianie święcili dzień założenia Rzymu" O. Kol. 20. IV przyp.

§ wreszcie wyrażając rozkaz, żądanie, naleganie, zaklętą, jest a czemś pośrednieim pomiędzy spójnikiem a wykrzyknikiem, a raczej tylko partykułą, przyrostkiem, wyrażającym nacisk „A wsiadaj na wóz moje kochanie, da, cóż ci nada twoje płakanie" O. Kol. 2.47 „A każe grać starszy drużba kaz se grać, bo ci każą starościny bydło gnać. A hasaj że starszy drużba hasajże, podkówecka w podkówecką krzesaj że" ib. 65 „A wynidźże panie młody kochanku, wynieś że nam gorzałecki we dzbanku" ib. 95. Toż samo w zdaniach pytających „A gdzieześ bywał Franuś nieboże?" ib. 105

A! jako wykrzyknik, wzięty sam bez dodatku innego wyrazu, albo nieczawiste od takowych jeżeli po nim następują, bywa oznaką rozmaitych uczuć, których wyraz maluje się przez intonacją w każdym poszczególnym razie odmienną.

§ Radość, zadowolenie, ukontentowanie „Matka dla wypróbowania mnie każe trzy lat czekać na Anusię... będę czekał, a wówczas!! a!... o mojem szczęściu nie chcę nawet marzyć" J. I. Krasz. Sq. 15. „Ot, dolężkę Bóg dał dla mnie... a!.. czy ja mogła myśleć, że takiego człowieka dostanę... a!.. Boże ty mój!.. co ja jemu za to?.. Durzębym dała.." Ostoja G. lwow. 1885. 149. 2.

§ Podziw, uwielbienie — zadziwienie, niespodziane wrażenie „Aż tam gdzie nad nią turban była tylko gwiazda: to Czatyrdah! — Aa.!" Ad. Mick. 1. 118 „Widziałem ją raz tylko i tyle czasu, ile trzeba było aby z nią wziąć ślub. — A!a.!" A. hr. Fr. Dzieła 6. 181 „A! — hm? co? — Nic — wykrzyknik zadziwienia, — wrzeszcz z wropką" ib. 136 „A! A! tego nie wiedziałem" ib. 7. 287. „A..a! — powtórzyła raz pierwsze głosem biernych, bezsilnych istot, które tylko na podziwienie zdobyć się mogą." Ostoja G. lwow. 1885. 149.

§ Domyślność, przypomnienie, nagłe przekonanie się „A!a!a! Teraz rozumiem" A hr. Fr. Dzieła 7. 184. „Ale słuchajcie państwo... na czem stanęłem? A!" J.I. Kraszewski. 29. 95 „Ale na czemże ja to stanąłem?.. A! otóż..." Z. Kaczk. 1. 253. „Więcej?... cóż więcej?.. A!... — zawołał, jakby nagle przypomniał sobie" T.T. Jeż Echo ... 2. 232 „Od kogo to list? — spytał baron — Od Adolfa — A! — Baron z niesmakiem powiedział to a!" M. Bał. O kaw. zie. 267

§ Oburzenie, zgorszenie, uczucie grozy „Ogłupiał, oczy wytrzeszczył i wielkie — Aaa, wydobyło się ze ściśniętego jego gardła" J.I. Krasz. 75. 104. „Zdaje się, że się nie omyliłem, posądzając Zosię o zbytnią sympatię dla tego pana Adolfa. — Jakto, pan przypuszczasz? — spytała zgorszona Irena. — U panienek w tym wieku serce jest niesłychanie demokratyczne. — Aaa! — W tym wykrzykniku była duma, niedowierzanie, oburzenie" M. Bał. O kaw. ziemi 217.

§ Ustępstwo, rezygnacja, poddanie się czyjej woli „Ja tak chcę! — A, a... proszę mówić" A. hr. Fr. 1. 36.

§ Ból, skarga, zwątpienie, narzekanie „A! nie takie, nie takie marzyliśmy życie!!" J.I. Krasz. 1. 31. „Zanim my jednak do ścisłego rachunku z czasem i ... przyjdziemy — a! wiele lat upłynie może" Tow. Bies. lit. 9. 182. „Ja wiecie... ty ... dalibóg święty!... odpokutował ja za wszystkie swoje grzechy, aż do śmierci... a!" Ostoja G. lwow. 1885. 150.

§ posp. gw. „A..o!" wskazując, oto tu jest! widzisz? patrz! patrzajno tu! O. Kol. 17. 210 „Cóż to chcesz? — zapytał. — A..o! — rzekł Maciek, kładąc na stole skrzyneczkę. — To niby pozytka?" Wiek 1885. 128. 1. „Czegoż gapisz jakiś stoisz jak kloc? — Widziałem moją siostrę. — Oszalałeś, czy co? gdzież ty masz siostrę? —

A..o! i pokazał palcem" M. Szel. Now. 1882. 90

§ „A, a!" głos kołysania dziecka dla uśpienia go „A-a-bzi bziana, porwał (?)rzeb. barana, a owieczkę psi, psi, a ty Józiu śpij, śpij. A-a-ziu ziana, a z wieczora do rana, jak się wyśpi, to skacze, jak niedośpi to płacze" O. Kol. 4. 63.

§ odgłos ziewania „A a a! i zaczął poziewać" Ł. Uaszk. 9. 77.

§ w(?)rzcie posp. gw. bywa znakiem zapytania: co? he? „Wy musi być trochę wypili... a? idźcie, a to później do chaty nie trafice" O.A. G. lwow. 1885. 149. 1. cf. Ha?

Abażur -a. m. ry-ów mn. franc. abat-jour, zasłona na szkło u lampy, dla przyćmienia zbytecznego blasku „Przy lampie z różowym abażurem siedzi kilka osób około stolika" K. Chłęd. Sylw. 176 „Że ją światło lampy raziło, zarzuciła na nią ogromny abażur w kwiaty i liście suszone" M. Gawal. Row. i pow. 8. 402 „Maleńka, różowym abażurem przysłonięta lampka" Alces G. lwow. 1885. 177. 2.

Abbe -ego lub nieodm. m. Abbuś, Abuś -sia. m. sie i księwie -ów mn. franc. l'abbé, nazwa dawana dawniej księżom lub pseudo księżom przybywającym do nas z Francji, szczególniej w charakterze guwernerów; posp. księżyk, księżyna, kapelan „Był to abbe emigrant francuski, niby na próbkę przysłany w te chłodne strefy." Jad. z Zat. Kl. i kw. 326 „Sprowadzono abbusia z Francji i powierzono pełnego nadziei młodzieńca jego opiece" J. Lam Now. 1878. 78 „Podkomorzyna przyjęła do Karolka guwernera Francuza, pana de Lurcy, człowieka, co chociaż abusiem nie był posiadał jednak, jak abusie, wiadomości encyklopedyczne i moralność formułkową bez zasad żadnych" T. T. Jeż 2. 29.

Abcug -u. m. gi-ów mn. niem. posp. odciągnięcie, pociągnięcie np. kart w grze-tempo, ruch miarowy „Karta była ciemna-ciągnę nie wiedząc o jaką idzie... po pięciu abcugach patrzę, ręka konwulsyjnie mu leciuchno drgnęła" J. Krasz. 2. 33. 191. „Dama pikowa w drugim abcugu przyniosła mi przyzwoitą sumkę" ib. „Dalej bank ciągnie... Za drugim abcugiem karta wygrywa" L. Pot. Urywo. ze wspom. 99 „Powaga postawy, chód majestatycznie kroczący, słowa rzucane, jakby odgłosy bliskiego grzmotu, w krótkich, lecz gwałtownych abcugach" T. H. Lew. Włosy 12. 220 § przysłowiowo: „w krótkich abcugach" = w krótkim czasie, prędko, na prędce, nie cze-

kając, nie zwlócząc „Nie masz czasu do stracenia. Raz, dwa, trzy i żeń... w krótkich abcugach" J. I. Kras. 2. 38. 127 „Pocznu się napijesz? – No, tak, w ... kich abcugach„ szklaneczkę" D. Bol. Tul. 3. 245 „W duchu rad by... ze sobą pogadały... pewnym był, niemal weseliska w krótkich ... wyrażał – abcugach" T. T. Jeż Now. 1878. 15. „Przegrał w krótkich abcugach 120 rubli" Kur. Świąt. 1867. 18. 3. „W bardzo krótkich abcugach na szacherce z węglem zarobił przeszło 40,000." ib. 1880. 1.

Abecadlnik – a. m. Ki – ów mn. książka z abecadłem dla początkowej nauki czytania, elementarz „Abecadlnik czyli pierwsza nauka czytania polskiego i poznawania liczby dla młodzi wiejskiej" Estr. Bibliogr. 1. 2. „Abecadlnik gimnastyczny czyli nowy sposób nauczenia czytać dzieci, oświecający je i bawiący wyobrażeniem rozmaitych gier i ćwiczeń ciała" ib. „Czujemy wielki niedostatek książek dziecinnych, abecadlników, katechizmów." Dies. lit. 10. 67. Abecadło – a. n. § –

~~Abecadło – a. n. §~~ – albo ABC, fig. wzór, norma, reguła w postępowaniu, elementarne zasady jakiej nauki „Na czele tych nauczycieli dziennikarzy stoją współpracownicy osławionego „Figara"; – to monstrualne połączenie cynizmu i talentu daje cechę paryskiej prasie, jest abecadłem sądów krytycznych dla tłumu i dla inteligencji, co się pozorami nauki i sztuki zadawalnia" Dies. lit. 9. 306 „Trudności jakie podobnemu przypuszczeniu rozstrzygnąć potrafi lada żak znający abecadło filozofji" Tyg. Powsz. 1881. 135. „Hr. Herbert edukację swoją dyplomatyczną rozpoczął od abecadła i zanim doszedł do dzisiejszego stanowiska, przeszedł wszystkie stopnie karjery" Wiek 1887. 166. 4. „Nie było aktorów gotowych, więc z miasta i ze szkół rekrutował swoją trupę, wiodąc ich od ABC sztuki aż do tak świetnych pozycyj, które potem zajmowali" Miew. Karmi. Kwiaty 3.

Aberacja, Abisynja, Abisyńczyk, Abisynka, Abisyński, Abiturjent, Ablegat, Ablegier, Ablegrować, Abnegacja, Abominacja, Abonament, Abonamentowy, Abonent, Abonować, Abram, Abramko, Absencja, Absenteizm, Absentować się, Absolutnie, Absolutny, Absolutyczny, Absolutystyczny, Absolutyzm, Absolutorjum, Absorbować, Abstencja, Abstrahować, Abstrakcja, Abstrakcyjny, Abstynencja, Absurd, Absurdyczny, Absynt, Absyntowy, Abszmak, Abszty... fikować się, Abucht, Abutilon, Aby (aby aby).

Żywić-ił-i st. cz. ndkn. § przen. wyrabiać w sobie pewne uczucia lub przekonania, doznawać ich, myśleć o czem, podsycać w sobie myśl jaką z zamiarem lub nadzieją jej urzeczywistnienia „Jeśli mam dla kogo choć trochę przyjaźni, życzliwości – tom gotowa wszystko poświęcić... aby – żywić to uczucie" J. I. Kraszewski 2. 33. 85 „Żywił przyjacielskie uczucia dla panny Idalji" A. Wilcz. Fot. 3. 67. „Ostatnie lata życia, nie sprzyjały spełnieniu zamiaru przez trzydzieści lat żywionego" Dkwar. 23. 91. „Nie należy tak dalece martwić się temi wycieczkami, gdyż właściwie mówiąc, są one nam na rękę, najprzód bowiem odsłaniają istotne uczucia, jakie niemcy żywią dla nas" Wiek 1887. 135. 2. Żywienie – a. n. § prow. potud. Poznań. żywność, pożywienie, koło Miłosławia O. Kol. Mater. prow. 1. 32. w półn. Poznań. żywność dla ubogich. ib. 36

Żywioł – u. m. ły-ów nm. § w znacz. moral. każdy z pierwiastków, elementów, czynników tworzących zbiorowo ciało polityczne, towarzyskie, naukowe i t. p. „Wytknął pp. starszym zgromadzenia, iż faworyzują niemców i wbrew prawom szkodzą żywiołom miejscowym" Wiek 1885. 270. 3. „Postanowili sprawę swą wzmocnić żywiołami rewolucyjnemi, wolnomyślnemi i działać przy pomocy doktryn socjalizmu" ib 1886. 26. 2. „Faktem jest, że ludność turecka w Bułgarji ogółem biorąc, trzyma się zdala od wszelkich agitacyj politycznych, że zatem z tego powodu jest żywiołem, na którym istniejący rząd śmiało opierać się może" ib. 1887. 59. 1 „Napływ żywiołu niemieckiego oprócz krzywdy którą wyrządza interesom ekonomicznym rdzennej ludności, szkodzi w wysokim stopniu religijno-moralnym jej interesom" ib. 232. 2 „Doktryny nowe, na naukach przyrodniczych oparte, zaczęto poczytywać za żywioły rozkładowe, a zatem wielce niebezpieczne" P. Chmiel. Zar. liter. 96 „Kłótnie dwu nieprzyjaznych żywiołów przycichły, umilkły uspokoiły się; jedna i druga strona walcząca zaczęły ostrożniej ~~się~~ się wyrażać" ib. 99 „W sferach działających i kierujących tą instytucją zamało znajduje się młodych, postępowych i ruchliwych żywiołów. Powaga, najszczersze chęci i ofiarność sama nie wystarczają do osiągnięcia wszystkich celów" Dkwar. 23. 49 „Sprowadzone (do Poznania) pułki nadreńskie, tchną taką nienawiścią dla miejscowego żywiołu, iż mimo spokojnego zachowania się mieszkańców, już kilkakrotnie przyszło do burd" ib. 212. § zajęcie lub otoczenie, w którem człowiek ma upodobanie, któremu się z przyjemnością oddaje, atmosfera wśród

której chętnie przebywa „Przywlokło się jeszcze coś podróżnych, żydek z kramikiem, sitarz i kilku wieśniaków z okolicy na piwo... karczma ożywiła się zaraz, a pani Balcerowa w swoim żywiole, rozprawiała i gospodarzyła nie przysiadając na chwilę." J.I.Krasz. 72.20. „Wśród tych wirów i prądów minister nałogowo obracał się najswobodniej, czując się w swoim żywiole" Sewer Sta War. 2.24. „Aby sztuka rozkwitła i czuła się w swoim żywiole, w przyjaznej atmosferze, potrzebuje ona świata dyletantów, znawców prawdziwych, to znowu naiwnie lub namiętnie zapalonych i zapalających się" St. Koźm. G. lwow. 1886.4.1. Żywiołek-łka m. łki-ów mn. i Żywiołka-i ż. łki-łek mn. prow. żywiciel, karmiciel, to co żywi, daje pokarm „Nad jej wody trupie, wbił się jakiś płaz w skorupie... goniąc za żywiołkami drobniejszego płazu, to się wbija, to w głąb wali" Ad. Mick. 1.153. „No, cóż, kupujecie krowę, czy tak cały swój wiek będziecie bez żywiołki?" Ostoja G. lwow. 1885.145. „Wolałby więc parę wieprzów; ale nie, że żonka krowy pragnie! widział nieraz jak czerwieniła się z zazdrości, spoglądając na żywiołkę sąsiadek" ib. Żywkiem przysł. prow. lud. Kuj. Chełmin. zam. żywcem „Ptak dał się żywkiem złapać" A. Krasnow. Pzr. lud. chełmin. Alb. młodz. 312. O. Kol. 4.279. Toż w Lubels. „Żywkiem łupi (wilk owce)" ib. 17.214. „Dziewięć bab spalono żywkiem na środku pola" ib. 3.103. Żywnościowy-a-e, tyczący się przedmiotów stanowiących żywność „Wypłynęła potrzeba sprowadzania większej części artykułów żywnościowych wprost z Warszawy" Echo 1877. 201.4. Żywopłot-u m. ty-ów mn. płot samorodny, utworzony z zasadzonych rzędem krzewów zwykle kolczastych lub takichże drzew przycinanych „Z tego punktu zakreślone było koło, obsadzone na obwodowej linji swojej żywopłotem równo przystrzyżonych gęstych krzewów" T.T.Jeż 1.62. „Z prawej strony na piaskach, otoczony żywopłotem i wiankiem drzew, wiejski cmentarzyk" M. Gawal. Obwrz 23.228. Żywotność-i ż. bez l.mn. władza żywotna, ożywiająca i odradzająca „Wszystkie prawie części rośliny obdarzone są tak wielką żywotnością, że nawet odcięte od niej, w odpowiednich warunkach szybko stają się odrębnemi organizmami" Edm. Jank. Sad. 120 || siła, pełnia życia, niespożytość, posiadanie wszystkich warunków obiecujących długi, czynny i produkcyjny żywot „Kilka tysięcy najpiękniejszej i najdzielniejszej młodzieży opuszcza kraj ojczysty

aby o żywotności jego krwią i ofiarą życia dać przed całym światem niezaprzeczone świadectwo" Przew. nauk. i lit. 14. 65. „Porządek demokratyczny, dopuszczający i powołujący do wykształcenia masy ludu, zapewnia każdej narodowości żywotność nieprzeżytą" P. Chmiel. Zar. liter. 108. „Trzeba o sobie znak życia dawać, trzeba żywotności swej świadectwa na forum europejskiego świata przynosić, aby z liczby żyjących wykreślonemi nie zostać" Warsz 23. 173. „Zagadka chylenia się panslawizmu do upadku, kryje się nie tyle w okolicznościach zewnętrznych, ile we własnej jego nieżywotności" Wiek 1886. 35. 2. Żywotny-a-e § w znacz. moral. przedstawiający interes pierwszorzędnej wagi, budzący ruch, życie „Zamiłowanie do czytania wzrosło ogromnie...dyskutowano, rozprawiano, kłócono się o pojęcia i poglądy, jako o rzeczy najżywotniejsze" P. Chmiel. Zar. liter. 70. „Nie szło tu już o samo wyższe wykształcenie, ale o coś ważniejszego i żywotniejszego, bo o życie samo" ib. 57 „W artykułach wstępnych poruszyła (Niwa) kilka pytań nader żywotnych, z pomiędzy których wymienię to, które zrobiło mnie najsilniejsze wrażenie p. t. działalność naukowa prawników naszych" ib. 80.

Żyżka-i. ż. żbi-żek im. prow. Podole, Łydka. A. Krem. Słow. prow. podol. Rocz. Tow. nauk. 41. 253. § prow. rus. przy koszuli u szyi pasek, obszewka zamiast kołnierza „Tem się jedynie od dzieci wiejskich odróżniał, że koszulkę nie z żyżką a z kołnierzykiem wykładanym nosił" T. T. Jeż. 2. 21.

Na Ż, poczynając od:

Żaba-y. ż. § posp. nazwa pet. pieszczot. pod wzgl. dawana szczególniej dzieciom, to co smarkacz, berbeć, śmierdziuch; zdrb. i spieszcz. Żabstwo-a. n. Żabuchna-y. ż. „Takie małe żabstwo, a już chodzi" Wł. skp. U ludu na Podolu i w Galic. „żaba zielona, przezwisko w gniewie, zwykle stosowane do kobiety, zwłaszcza bladej i chorowitej" A. Krem... Rocz. Tow. nauk. 41. 250 P. Paryst. Mater. prow. 1. 79. W Kij. zabobon nie każe dawać tej nazwy dziecku, boby nie wrosło „Dziecko nie wrośnie, jeśli się przez nie przeskoczy, albo w pierwszotach żabuchno! powie" O. Kol. 3. 247. § lud w W. pol. i Maz. mówi posp. „ziaba" szczegól. gdzie mazurzą (nigdy zaba) „Jak bocianie nastroją, to z myszy łelenia ubierzą, a z ziaby kukawkę" Czerskie. Zbiór wiad. antrop. 8. 321.

a skończywszy na Żyżce (ob. w.) jest kartek 97.

Pablarz-a Pawlarz-a. m. miejsce do spania urządzone pod pułapem na deskach „Mieszkania pod pułapami izb, na przepierzeniach, tak zwane pawlarze" Echo 1879. 261. „Spadła wypadkowo z takiego pawlarza i zwichnęła nogę" ib.

Pac-a. m. nazwisko rodowe, od którego przysłowie „wart pałac Paca a Pac pałaca" = obadwa lepsi, wart jeden drugiego „Dziś równą odprawę weźmą pieski, bo równą pozyskały sławę, równa była ich rozkosz, równa była praca; godzien jest pałac Paca, godzien Pac pałaca" Ad. Mick. 3. 291.

Pacałowaty-a-e. prowinc. ob. pucołowaty

Pachnotka-i. ż. bot. po łac. Perilla nankinensis, roślina z liściami ciemno purpurowemi „Pachnotka szczególnie ma wartość dla amatorów roślin liściastych" Ed. Jank. Kw. narz. ogr. 207

Pacholęctwo-a. n. wiek pacholęcy „Od lat czternastu ~~[illegible]~~ pacholęctwa ~~[illegible]~~ swego, sam sobie na świecie radę dawał." El. Orz. Kraj 1883. 3. 4.

Pacholec-lca. m. w gadkach i pieśniach lud. maz., chłopiec, młodzian „O siostrze mi nie więcie, ważna siostra z pacholcami" O. Kol. Lud 1 Pieśni 249 Pacholica-y. ż. Pachołka-i. ż. prow. W. pol. zachod. pły ks. poznań. Dziewka dworska. O. Kol. Mater. do słow. prow. 27 Pacholiczek-czka. m. zdrbn. pachołeczek, pacholik „Ej zdrajca pacholiczek szabelki dobywa" pod Warsz. O. Kol. Lud 1 Pieśni 265 Pacholnik-a. m. prow. zie. Dobrzyń. pachoł, chłopiec, młodzian „A w Toruniu na ulicy piją piwko pacholnicy" ib. 251. Pachołek-łka. m. — § prow. lud. u górali Tatrzań. zbójca. S. Gorz. Dzien. podr. do Tatrów 131. L. Krzcz. Kt. i Kw. 187.

Pacholczyk-a. m. prow. pacholik, pachoł „Już ci Magdalenkę pacholczyki niosą" O. Kol. Lud 1 Pieśni 78.

Paciejoty-ów 1. mn. np. „Lulaj, lulaj synu mój; żebyś był taki jak ojciec twój; we winie bym cię kąpała w paciejoty powijała" zach. Galic. Wadowic. O. Kol. Lud 1 Pieśni 281. (W innej miejscowości tamże, śpiewają: „w jedwabie powijała" ib. 280)

Pacioreczník-a. m. bot. łac. Canna, u Ld. „paciórki fruktowe," roślina okazała z wielkim liściem chodowana po ogrodach „W naszym klimacie niektóre gatunki paciorecznika wydają nasienie" Ed. Jank. kw. narz. ogr. 88.

Packa-i. ż. narzędzie do bicia much, kawałek grubej skóry osadzony na rękojeści cf. placka. // w zach. Galicji, pałka „np. do ubijania kapusty w beczce" W. Kos. Mater. do st. prow. 47

Páćkać st. cz. ndkn. malować byle zbyć, mazać, klapać farbą, wapnem i t. p. pochodne dkn. „napaćkać, wypaćkać, zapaćkać" Páćkanina-y. ż. paćkanie, malowanie byle jako, mazanina „I tam przecie są domy jak u nas, z cegły i wapna, a porządniejsze i czystsze, bez ustawicznej koło nich paćkaniny" Echo. 1877. 33. 4.

Pacyfik-u. m. łac. fr. ocean wielki czyli spokojny „W ten sposób przechodziły często depesze wielkiej kompanii od Atlantyku do Pacyfiku" Syg. Wiśn. Now. 1877. 16. 1. Pacyfikator-a. m. łac. uspokoiciel, pojednawca stron zwaśnionych, sprowadzający pokój „Hetman chcąc odegrać w ostatniej chwili rolę pacyfikatora, listami uprzejmemi zaprosił do siebie liczbę niewielką osób, najgłówniejsze zajmujących stanowiska" J. I. Krasz. Isla War. 2. 157.

Pacze-y. ż. włos. pace np. „Ztąd niedaleko jest pacze-rzekłem wskazując ręką na mieszkanie zawieszone niejako na urwistej skale" L. S. Bodz. opow. hist. 51. „Weszliśmy do paczy, było to mieszkanie nieduże w kształcie baszty" ib.

Paczek-czka. m. paczka „Służący na srebrnej tacy przyniósł jakiś paczek opieczętowany" J. I. Krasz. 2. 162. Paczkowóz-a. m. prow. podol. kontrabandzista, przemytnik „który paczki wozi" A. Krem. Słow. prow. podol. Rocz. Tow. nauk. 3. 18. 221. Paczuchna-y. Paczusia-i. ż. zdrb. mała paczka „Maleńka paczusia (tytoniu) na dziesięć papierosów wystarczy" Now. 1882. 230. 3.

Paczula-i. ż. pachnidło wydające mocną woń, otrzymywane z rośliny Pogostemon patchouly, rosnącej w Indjach wschodnich

Paczulować sł. cz. ndkn. perfumować paczulą „wypaczulo-wać" cz. dkn. „Poszło im o to, kto z nich dwóch ma tańczyć z wypaczulowaną kameliją" Kur. Świat. 1878. 3.3.

Padalica-y. ż. prow. podol. i ukrain. zboże wyrastające z nasienia wykruszonego przy sprzęcie Padaliczny-a-e. o zbożu, wschodzący i dojrzewający bez uprawy, z wypadłego z kłosów ziarna „Ludzie ci zajmowali się zbiorem zboża padalicznego" T. T. Jeż Bies. lit. 3.69. – § „Dzieci z nieprawego łoża, zowią się padaliczniemi" A. Krem. Słow. prow. Podol. Rocz. Tow. nauk. 3.18.221

Padyszach-a. m. tytuł władcy tureckiego, cesarz, najstarszy sułtan „Padyszach nie ma takiej krzewiny w sadzie rozkoszy w Stambule" Ad. Mick. 1.84. „Z perskiego, padi-szah, złożone według źródłosłowu wschodniego z pad opiekun i szah król, znaczy monarcha, cesarz" Ant. Mucht. Źródłosł. 99.

Pafnucy-ego. m. imię męzkie „Pan Pafnucy został członkiem honorowym jakiegoś towarzystwa" Jerd. Tyg. Il. 2.11.246.

Pafcio-a. m. Pafnuś-sia. m. zdrb. „Pafnuś wrócił z zagranicy jako skończony człowiek" ib.

Pagoda-y. ż. sanskr. świątynia bałwochwalcza u Indjan, Chińczyków i innych ludów południowej Azji „Z perskiego putkèdè, wyraz złożony z put, but posąg, bałwan i kèdè dom, izba; rodzaj pawilonu poświęconego czci posągów u niektórych ludów Azji, gdzie posąg bożka na środku się umieszcza" A. Mucht. Źródłosł. 99. – § „pagody" l. m. pewna forma rękawów u sukien kobiecych, będąca w modzie w szóstym dziesiątku bież. wieku.

Pagować sł. cz. ndkn. prow. Kij. instygować, szczuć na kogo, nastawać, mieć zawziętkę „póty na niego pagują, aż go stąd wykurzą" Dł. O. Kol. Kij. 2.274

Pajac-a. m. włos. błazen, bajaco, klown, pokazujący błazeńskie pantominy „Stańmy nieco przed placem, arlekin z pajacem wyprawiają ludowi igrzyska" W. Syrok. Gaw. 4. 85 „Chodźcie do hecy, ujrzycie pajaca, który prześmieszne koziołki wywraca" Kur. Św. 1872. 66. ǁ człowiek błaznujący „Kazio, który był wielki pajac i trefniś, zdaleka już zaczął wyrabiać dziwne jakieś pantominy i gesta" H. Sienk. G. pol. 1876. 21. Pajacowski-a-ie. od pajaca, błazeński „Lekarz żyje w pajacowskiej czapce z tej samej przyczyny, z jakiej pies wypędzony z chałupy ciągle do niej wraca" Bies. lit. 3. 153.

Pajda-y. ż. posp. kawał chleba, glon „potem nastawi samowar i nasmaruje nam i sobie trzy pajdy smacznego chleba" Al. Niew. Now. 1877. 15 cf. u Ld. „pajdować się" sycić, karmić się.

Paktyzować st. cz. ndk. łac. fr. układać się z kim, umawiać, zawierać ugodę, godzić się „Nigdy oni w najtrudniejszych okolicznościach nie paktyzowali z nieprzyjaciółmi kraju" V. S. Badz. Opow. Lit. 156.

Pakuły-kuł l. mn. — ǁ „Dawać ognia z pakuł" trzaskać z bicza „Woźnica nie żałował ognia z pakuł, bo wiedział, że go pan za to lubił i za głośne trzaskanie nie jedną winę darował" Au. Wi. 3. 153.

Palafit-u. m. włos. po niem. Pfahlbaut, budowla nawodna na palach z czasów przedhistorycznych, nawodzisko „Najogólniejszą formą palafitu stanowi podkład z kłód w pewnej odległości od siebie w dnie jeziora zagłębionych, a po nad powierzchnię wody występujących" Dwutyg. nauk. 1878. 238

Palarnia-i. ż. miejsce w którem się pali dla przeprowadzenia ciepła w inne miejsca „W łaźni przy Chrząszczyźnie wybuchł w palarni ogień" G. nar. 1883. 17. 3.

Palawa-y. ż. bot. roślina „Palava flexuosa, Palawa giętka... jest to jedna z najładniejszych roślin używanych na obwódki lub kląbiki" Ed. Jank. Kw. narz. ogr. 202.

Palec-lca. m. — § przysłowiowo „mały palec mi to powiedział" = domyślam się, przeczuwam, jestem przekonany że tak jest „Już w ucho szepnął o tem mnie mój palec mały, że waszej mam tu jakieś z damami kabały" Ad. Mick. 3. 201. — § u ludu pop. w l. mn. „palice" zam. palce Bl. O. Kol. Kuj. 2. 274. Palusio-a. m. Palusiusio-a. m. Paluszeczek-czka m. spieszczn. paluszek „Weź, weź na ten cieniuteńki, na ten, ten, ten malusieńki palusiusio" A. Fred. 5. 261 Paluszek-szka m. — § kuch. ciastka suche formy podługowatej „z tego ciasta robią się paluszki" L. Ćw. Jed. prakt. przep. 165.

„palce lizać" zdanie pochwalne, to samo, co: podobało mi się, smakowało mi, apetyczne dla mnie „Cóż, podobały ci się żeńskie huzary w Alhambrze? — A! powiadam ci, palce lizać!" Kur. Świąt. 1878. 48. 4. — § przysł. „palcem w bucie kiwać" = wywrzeć wpływ nieświadomej opozycji, obawiającej się wystąpić jawnie. Palcować st. cz. ndkn. na nótach muzycznych, oznaczać którym palcem ma być uciśnięty klawisz na fortepianie „Układ motywów jest zręczny i starannie opalcowany" Kur. Codz. 1882. 200. 5.

Palenka-i. ż. prow. u górali Podhalan, gorzałka, wódka, u Ld. palanka. S. Gorcz. Dzien. podr. do Tatr. 132, L. Rzeczn. Kl. i kw. 187. Paleneczka, Palineczka-i. ż. zdrb. gorzałeczka „W Chochołowie na ryneczku piją chłopcy palineczku" O. Kol. Lud 16. cz. 1. 245.

Paleograf-a. m. grec. znawca i biegły w odczytywaniu pisma starożytnych „Odkryto, że był znakomitym paleografem, czytającym z łatwością najstarsze manuskrypta" Dzien. 19. 37. Paleografja-ji. ż. nauka podająca sposoby odczytywania starożytnych rękopismów. Paleograficzny-a-e. od paleografji.

Paleontologja-ji. ż. nauka o skamieniałościach, jako zabytkach świata przedhistorycznego „Były tam rozprawy o wpływie paleontologji na chronologję świata" Ei. Orz. Kraj 1883. 5. 2.

Paleta-y. ż. — § fig. „chwycić paletę" = wziąć się do malarstwa „Przez rok byłem w seminarjum, ale że ten tryb życia wydał mi się zbyt surowym, chwyciłem paletę" J. I. Krasz. 72. 151.

Paljatywa-y. ż. lekarstwo na złagodzenie cierpień używane w razach, gdy zupełne uzdrowienie jest niemożliwem. § fig. półśrodek „To się nam nie przyda. Wszystkie te paljatywy uratować nas nie mogą" J. I. Krasz. Tyg. II. 2. 11. 162 Paljatywny-a-e od paljatywy, ratujący się półśrodkami „Może społeczeństwo wyjdzie z fazy dobroczynności półśrodkowej, paljatywnej, i zrozumie, że dla radykalnego wyleczenia się potrzeba zmienić cały ustrój społeczny" Wiek 1883. 17. 1.

Palić st. cz. ndkn. — § fig. „palący" = pilny, ważny, potrzebujący załatwienia „Paląca kwestja mieszkań w Warszawie, w ten lub inny sposób rozwiązaną być musi" Prz. Tyg. 1874. 240 — § „pal" imper. używane jako wykrzyknik. lekceważenia w wyrażeniach „pal djabli", pal go sześć, pal go k..." i t.p. — „Kminkówka co się zowie! Pal ją djabli! Kiedy już wisieć to za obie nogi" J.I. Kras. 72. 21. Palnąć st. cz. dkn. — § wypić od razu „palnąć kieliszek gorzałki" Mater. do słow. prow. 47

Palik-a. m. zdrobn. mały pal, kołek używany w ogrodnictwie lub przy pomiarach gruntów „Nasypać dobrej ziemi na 3 cale, grzędę rozmierzywszy w szachownicę, o tokieś utkwić palik, naokoło takiego palika czyli kołka, robi się mała górka" J. Strum. Ogr. półn. 1. 316 „Sadzimy rośliny trwałe na zagonach lub kłąbach w pewnych odstępach odznaczając zawczasu miejsca palikami" E. Jank. Kw. narz. ogr. 42. Palikować st. cz. ndkn. oznaczać palikami utkwionemi w ziemię. „opalikować" dkn.

Paljowy-a-e franc. koloru słomy, blado żółty „Ręce zanurzone w paljowych rękawiczkach" Nul Prz. Tyg. 1883. 74

2. Palisander-dru. m. drzewo stref zwrotnikowych, koloru czarniawego z czerwonemi żyłkami, używane na wykwintne meble § meton. „palisandry" w l. m. meble z palisandru. Palisandrowy-a-e z palisandru „Śliczny rzeźbiony palisandrowy fotel" J.I. Kras. 71. 88. „Palisandrowe krzesło które pieh tałęźi wyściełał" Au. Wi. 1. 212.

1. Palisadować st. cz. ndkn. palisadą ogrodzić „opalisadować" dkn. „Czworograny te palami opalisadowane, były jakby skrzyniami do zachowania wszystkiego, co dla mieszkańców miało wartość" K. Lib. Tyg. W. pol. 1871. 38.

Paliwo-a. n. materyał służący na opał, jak drzewo, węgle, koks, torf „Są okolice w których chłopi nie znają innego paliwa, jak zeschłe badyle" O. Kolb. Kuj. 1. 81. „Torf jestto szczególny rodzaj paliwa" F. Skob. O skarb. ziem. 1. 105. „Wawrzuś kuźlani tysiąc kuźnic na tery tysiące lat w paliwo zaopatrzy, rozumiesz mnie belzebubie!" Au. Wi. 1. 167.

Pallada-y. ż. grec. Pallas po łac. Minerwa, bogini mądrości, nauk sztuk i wojny. Palladium n. w l. p. nieodm. l. m. palladja „Palladium byłto niewielki drewniany posążek Pallady czyli Minerwy, który Trojanie jako największą świętość spadłą im z nieba troskliwie przechowywali w świątyni, mając tę wiarę, iż ona jest ich obrończynią od wroga" Kt. 15. 196. § fig. świętość opiekuńcza, relikwja, talizman, obrona

Palużę ob. palić

Palpitacja-ji. ż. łac. mocne bicie serca „Dostałam mdłości, spazmów, serca palpitacji" Ad. Mick. 3. 53. „Guwernantce znów wróciły palpitacje" J. I. Kras. 77. 210. „Aż wreszcie dostała nie zięcia, ale palpitacji serca ze zmartwienia" A. Wiler. Fot. społ. 1. 109.

Palto-a. n. Palton-a. m. Paltot-a. m. obszerny surdut, zwierzchnia suknia tak męzczyzn jak kobiet „Rozłożył na łóżku grubo watowane, z jedwabną podszewką, eleganckie palto" Z. Mell. groch. wian. 15. „Maurycy kazał sobie podać palto" M. Bał. Szk. społ. i lit. 2. 151. „Obstalował nowe palto" Słowo 1882. 269. 1. „Tonowno zimno w pokoju nie pozwolił mu zdjąć palta" Kur. Św. 1877. 9. 3. „Uśmiecha się i głaszcze mnie po klapie od paltona" Al. Niew. Rola 1883. 8. 5. „Ubrany w nowy paltot spacerowałem po ulicach" Z. Mell. Groch. wian. 17. „August stał w paltocie, gotów wsiadać" J. I. Kras. 32. 47. „Był to niepozorny człowiek w opiętym paltocie" B. Bol. Nad mor. Dun. 163. „Chodniki ulic zalegają gromady przechadzających się żydówek w aksamitnych paltotach" El. Orz. Kraj

1882. 25. 2. „Małe dziewczynki noszą paltoty spięte z tyłu na pasek" L. Cw. Słown. 1883. 6. Dod. Paltocik-a m. zdrob. paltot kobiety albo dziecka „Paltociki takie muszą być robione na flaneli" ib. Paltosak-a. m. palto bez stanu, nakształt worka, sakpalto „A bo on myśli bez ten długi paltosak, co pan Kleinmuc prawdziwy żyd" Kur. Św. 1877. 27. 1.

Paluśio, Paluszek ob. palec

Pałamar-a. m. rus. sługa cerkiewny, zakrystjan „zepsute od ponamar" A. Krem. Słow. prow. Podol. Rocz. Tow. nauk. 3. 18. 221.

Pałamarować si. cz. ndkn. prow. bonować, mieszać się w nie swoje rzeczy w sposób natrętny i nie proszony „Robić bardzo gorliwie niepotrzebne, lub do robiącego nie należące, lub od niego nie wymagane przez nikogo rzeczy" A. Krem. ib. „W naszym powiecie więcej jest złodziei, jak porządnych gospodarzy, a po dworach to sobie tak pałamarują formalnie jak gdyby u siebie" Wł. Zag. Pam. stan. pan. 24

Pałatka-i. ż. ross. namiot wojskowy „W pałatkach świattą gorą i starszyzna nocną porą zasiadła do gry" W. Pol 9. 18.

Pałuba-y. ż. — § „czapka drewniana, szczepiana lub słomiana, którą się ul nakrywa" A. Krem. Słow. prow. podol. Rocz. Tow. nauk. 3. 18. 222. — § „Kobieta stara, brzydka, gderliwa, złośliwa, słowem, coś djabelskiego w sobie mająca" ib. Galic. Drohobycz. P. Pasylak Mater. do słow. prow. 73.

Pamfil-a. m. — § wyżnik którejbądź maści, gdy się tak święci czyli jest kozerą, staje się pamfilem i jest najstarszą kartą w grze marjaszowej „To chwili czerwień zaświeci; wyżnik żołędny jeszcze ma chęć być kozerą, pierwszą, być we grze kozerą, ale już stracił pamfila władzę" Djon. Kniaźn. Pamfil i niżnik.

Pamflet -u. m. grec. przez franc., pisemko ulotne w kwestji bieżącej, najczęściej dotykające osobistości w zamiarze wyszydzenia, ubliżania, nie w takim jednak stopniu jak paszkwil. Pamflecista -y. m. piszący pamflety „Poszedł więc ów apostata na dziennikarza i pamflecistę do Petersburga" B. Bol. Hybr. 172

Pamiąteczka -i. ż. zdrob. drobna pamiątka, mały upominek „Przygotowała tam dla niej maleńką odemnie pamiąteczkę .. oddadzą ci tam pudełko" J. I. Kras. 71. 37.

Pamięć -i. ż. — § „od świętej pamięci", „od świata pamięci" = dawno „Każę podać śniadanie — Zjadłem od świętej pamięci" Z. Mell. Prz. Tyg. 1883. 61.

Pampuszek -szka. m. zdrob. pampuch, pączek smażony na tłuszczu „Stary niegdyś kuchmistrz Jegom. biskupa, przedaje pampuszki ciepłe i pierożki z serem" J. I. Kras. 64. 10. Pampuszka -i. ż. prow. na Podolu, postna bułeczka z roztartym czosnkiem. A. Krem. Słow. prow. podol. Rocz. Tow. nauk. 3. 18. 222

Pampuż -zia. m. prow. Zie. Chełmii. A. Krasnow. Alb. młodz. 306 ob. bambosz.

Panaceum n. nieodm. l. m. panacea. grec. lekarstwo uniwersalne „Szczęście jest wyjątkiem, cierpienie prawidłem... lekarstwem. — O! proszęż bardzo wskazać mi to panaceum." B. Bol. Hybr. 157

Pandemonium n. nieodm. l. m. pandemonia, w starej Grecji ogólna świątynia wszystkich demonów czyli półbożków, złych duchów § tranzt. przybytek rozpasania, nieporządnego życia „Dwie izdebki zajmowane przez artystów, składały najosobliwsze pandemonium, świadczące jakie też się wiodło nieporządne i próżniacze życie" J. I. Kras. 72. 152.

Pandora -y. ż. grec. mit. pierwsza niewiasta na ziemi, była w posiadaniu puszki, w której zamknięte było wszystko złe, jakie spaść miało na ród ludzki, na spodzie pozostawała tylko nadzieja. Ztąd fig. „puszka Pandory" źródło wszystkich klęsk i nieszczęść „Projekt tej ustawy — to istna puszka Pandory" G. nar. 1883. 45. 2.

Pandur-a. m. dawniej w Węgrzech, Serbji i Chorwacji żołnierz pieszy; obecnie w król. węgierskiem żandarm, żołnierz pełniący służbę policyjną. „Sędzia otrzymawszy skargę, posyła dwóch pandurów po upartego artystę" S. nar. 1883. 20. 3. „Kapral pandurów schwytał podpalacza w Rawzalmas" Wiek 1883. 41. 3.

Paniarz-a. m. żart. chorujący na pana, czepiający się panów. „Nie mamy panów, ale panków i paniarzy niezkończenie wiele" J. I. Krasz. 73. 35. Paniszczko-a. m. prow. Kuj. paniszko, pieszcząc się „moje kochane paniszczko" Pl. Paniunio-a. m. pieszcz. pan. „I ja to mówię paniuniu — tociem ja jej matka, znam ją" J. I. Krasz. 34. 55. Panulek-lka. m. Panuleczek-czka m. pieszcząc się: pan. „Panulek, panuleczek, złotko! zawołała Janowa ujrzawszy wchodzącego" Mucha 1871. Dod. 14. Panulo-a. m. posp. pan. „Każesz że wdowulu mnie w podwórko zajechać? Nie każę panulu, bo ja wdowa sfrasowana" O. Kol. Lud 1 Pieśni 239.

Panicz-a. m. — z niejakim przekąsem: elegant, wymuskaniec, pieszczoch, fircyk z ptaszek, ziółko. „Ach to boli, boli, ale kwita z przyjaźni, kwita, paniczu" A. Fred. 1. 233. „Musze też i panicza trochę upokorzyć" ib. 2. 29. z w mowie górali Tatrzańskich „paniczem" zwie się leśniczy. L. Rzeczn. Kl. i Kw. 187. Paniczek-czka. m. — z w jęz. chłop. zdrbn. pan. „Można tu popaść, czy dostanę siana? — Dostanie wielmożny paniczek wszystkiego" An. Wl. 1. 85. (1) z zdrbn. panicz, syn pański. Paniczkowaty-a-e. Paniczykowaty-a-e wyglądający na paniczyka, delikatny, rozpieszczony. „Ukazała się postać paniczkowatego młodzieńca w kwiecie wieku" J. I. Krasz. 1. 18. „Żeby pani widziała, jakie to sobie tony daje, jaki paniczykowaty. Bez kija nie przystąpi! fiu! fiu!" Id. Wiek 1878. 59. Paniczowski-a-ie. właściwy paniczowi, należący do panicza, cechujący panicza. „Ksenia w paniczowskiej wyobraźni, zakrawała na tajemniczą istotę" T. T. Jeż Wnec. 65. Paniczuchno-a. m. pieszcz. lud. panicz kochany, dobry, miły O. Kol. Kuj. 2. 280.

Paniczko-a. m. lud. pieszcz. pan, panulek. „Wracaj paniczku, są u pani goście, krawczyk z panią w komorze" O. Kol. Lud 1 Pieśni 112.

(1) „Paniczek w podwóreczko tocy, a narzeczonej do okienka skoczy: ach dla boga — pan jedzie" O. Kol. Lud 1 Pieśni 109.

Paniczny-a-e. grec.-łac. przymiotnik określający ogólną, niepowstrzymaną, udzielającą się mimowoli trwogę, popłoch „Przestrach ją jakiś ogarnął paniczny" J.I. Krasz. 72. 88. „Poszliśmy więc we dwoje do sypialni... tu dopiero strach mnie jakiś ogarnął paniczny... zaledwie próg przestąpiłem, słyszę kroki" B. Bol. Pam. Pan. 97. Panika-i. ż. popłoch, trwoga powszechna „Domyśliłem się, że wiści te na razie, wśród strasznej paniki, są przesadzone" Słowo 1883. 14. 2. „Nuż komu przyjdzie do głowy rzucić bombę, lub wywołać pożarową panikę?" G. war. 1883. 15. 3. „U francuzów panique jest to przymiotnik, który łączy się zwykle z rzeczownikiem (Terreur panique), a wtedy znaczy trwogę powszechną, popłoch. Ale przeniesiony z języka franc. przymiotnik używać w znaczeniu powyższem jako rzeczownik, to wielka niedorzeczność" F. Skob. O skaż. jęz. 2. 16 „Paniką albo panicznym strachem nazywali grecy nagły, szalony a niesprawiedliwiony popłoch tłumu, za sprawcę którego uważano bożka trzód i pasterzy Pana. Zapewne z tego powodu, że w popłochu takim gromada ludzi jest podobną do trzody bezmyślnych stworzeń" Wędr. 39. 47.

Panka-i. ż. prow. ptak zięba, w zachod. Galicyi. Żywiec. Wł. Kos. Mater. do słow. prow. 47.

Pankrac-a. m. Pankracy-ego. m. imię męzkie. Pankraś-sia. m. zdrb. „wiesz co, Pankrasiu, że mógłbyś sobie sprawić nowy garnitur" Mucha 1878. 7

Pannica-y. ż. z uwag. tęga, duża albo nie młoda panna „Wśród nich były i prześliczne wyrostki i dojrzałe pannice" J.I. Krasz. Szta war. 3. 137. Pannisko-a. n. zgrub. panna, z użaleniem najczęściej „Było to stare i prawie zgrzybiałe, ale bardzo poczciwe pannisko, dawna służąca wojewodzinej" Z. Kaczk. 4. 225. „Szkoda jej, boć to było poczciwe pannisko" ib. 5. 55. Pannuncia-i. ż. Pannusia-i. ż. spieszcz. panna, panienka „Pannuniu, panienecko, moje dziecko ukochane" Tel. Echo 1877. 62. 1 „Jakie pannusia ma wybiegi" A. Wilcz. Fot. społ. 1. 29

Paniuncia-i. ż. Paniusia-i. ż. spieszcz. pani „Przyznam się paniuniu, że co prawda, to prawda" J.I. Kr. Wielk 1878. 58 „Proszę paniusi, bodajem tak do jutra nie dożyła jeżeli kłamię" ib. 39 „Eh, proszę paniusi, on zrobi wszystko" A. Wilcz. Fot. społ. 1. 33.

Panoplja -ji. ż. grec. kompletne uzbrojenie, całkowity rynsztunek z rozmaitej oręży systematycznie zebrany w kształcie armatury „Panoplia na ścianie z teatralnej gdzieś garderoby zapożyczona" J.I. Krasz. Wieś 1878. 50.

Panorama -y. ż. albo n. nieodm. grec. malowidło przedstawiające krajobraz w ten sposób, że z pomocą środków optycznych robi złudzenie widoku, rozległości i rozmiarów naturalnych; w mowie potocz. widok rozległy i rozmaity „Siadałem na skale nad zatoką i całemi dniami wlepiałem oczy w zmieniające się panorama, na którem grały światła coraz różne" J.I. Krasz. Na Cm. na wal. 85. Panoramowy -a -e od panoramy, na sposób panoramy „Mnie zdarzenia i ludzie przesuwają się jak krajobrazy czarowne, panoramowem światłem wyobraźni oświecone" J. Dzierzk. 1. 5.

Panslawista -y. m. zwolennik panslawizmu, w r. ż. Panslawistka -i. Panslawistyczny -a -e od panslawizmu, przesiąknięty ideą panslawizmu „Starał się uniewinnić moskiewski terroryzm, a wytłomaczyć niedostępną dla innych ideę panslawistyczną" B. Bol. Hybr. 127 „Jeżeli Rosja zechce na bok odsunąć swoje panslawistyczne dążenia, to snadno będzie mogła porozumiewać się z Austryją" G. nar. 1883. 19. 1. „Poseł, zdaniem „Nowego Wremieni" przekonał się w Petersburgu, że „panslawistyczne brednie" nie są gruntem, na którym opiera się polityka rossyjska" Słowo 1883. 34. 1. Panslawizm -u. m. teorja polityczna dążąca do zjednoczenia wszystkich słowian.

Państewko -a. n. Państweczko -a. n. małe państwo, kraik mający swój rząd monarchiczny „Monako, państewko mikroskopijnego gatunku" Wędr. 3. 4. 135 „Zasięga pożyczki dla małeńkich państewek odłużonych" B. Bol. Hybr. 163 „Gry genueńskiej w loteryę zaprowadzonej tam w 1664 r. zaczęto zaraz naśladować w państewkach sąsiednich" Ogn. Dom. 1874 1. „Ich dobra obszernością niemal państweczko stanowiły" J.I. Krasz. 101. 21.

Państwo -a. n. — § Galic. większa posiadłość ziemska „Jestto Galicyanizm, albo raczej germanizm, większy majątek ziemski, złożony z kilku lub kilkunastu wsi nazywać państwem dla tego, że takie dobra u Niemców nazywają się Herrschaft. Polacy oddawna nazywają to kluczem" F. Skob. O skaż. jęz. 2.16.

Państwochwalstwo -a. n. chwalenie się państwem albo przypochlebianie się panom, chełpienie z stosunków z nimi „Opiszę wypadek, który ze źródła takiegoż państwochwalstwa wypłynął" Au. Wi. 1.237.

Państwowy -a -e. tyczący się państwa jako monarchja, kraj, należący do państwa „Socyalizm nie tylko w samych Niemczech porządkowi społecznemu i państwowemu zagraża" Słowo 1882 298.1 „Był to w obecnej chwili jedyny w rzeczypospolitej mąż polityczny świadomie zmierzający do wielkiego celu odbudowania państwowej potęgi swej ojczyzny" Now. 1883.2.1 „Papiery państwowe nie były poszukiwane na giełdzie" Wiek 1883.9.3. „Podobnego rodzaju przedsiębiorstwa wzbogacają jednocześnie kraj i skarb państwowy" ib. 34.3.

Pańszczyzna -y. ż. — § fig. obowiązek który się spełnia bez ochoty, z konieczności, z musu „Sławne galerye zwiedzał za pańszczyznę, ażeby mógł powiedzieć, że zna Madonnę Syktyńską albo Noc Corregia" J. Kras. 2.151. „Jasiek począł zajmować się koło wariatki, i widać było z tego jak ją układał, że to była musiała codzienna jego pańszczyzna" ib. 76.23.

Pantalik -u. Pantałyk -u. m. posp. tryw. rozum, pewność siebie „Znany powszechnie z pantaliku swego, z którego niczem zbić go nie było można" El. Orz. Pompal. 326 „Oderwaniem się tem powstrzymany w zapędzie i na nowo z pantaliku zbity, po wyjątkiem wahaniu się odpowiedział" ib. 343. „Pantałyk, zbić z pantałyku t. j. z tropu, przeszkodzić wykonaniu zamiaru" A. Krem. Słow. prow. Podol. Rocz. Tow. nauk. 3.18.222 „Mnie dotychczas każda panna tak zbita z pantałyku, żem gęby otworzyć nie mógł" St. Dobrz. Kajeio 19 „Lornetował wszystkich z wysokiego pantałyku tak, jak kantorowicze lornetują damy na przyjacielskich balach" Kur. Świąt. 1878.2.3.

7

Pantarka-i. ż. prow. Galic. ptak domowy ob. perlica

Pantofel-fla. m. pantofelek-lka. m. — § „być pod pantoflem", być pod władzą kobiety, żony, być zawojowanym męzem „U nas w Rpltej, gdy po domach podwika rządzi, czemuby i na tronie nie miała? kto z nas mości panowie, nie pod pantoflem?" J.I. Kras. Szta war. 3.44 „Co mnie do tego, że pan pod pantoflem siedzi, i daje gospodarować żonie?" J. Korzen. 11.89 „Kobiety są despotyczne, a wy stworzeni jesteście pod pantofel" B. Bol. Wybr. 23 „Tak samo jeszcze gruchacie z sobą jak dawniej?" no, przyznaj się, pod pantoflem siedzisz!" A. Wilcz. Wiek 1878. 280 „Siędzie sobie poczciwy Adaś pod pantofelkiem, będzie mu ciepło i wygodnie" St. Grudz. Echo 1878. 247. — § meton. „pantofel" mąż siedzący pod pantoflem żony (•) Pantoflarz-a. m. — § chodzący w pantoflach, żyd. § pantofel, mąż pod pantoflem „Mówili: dzielna ręka, ale słaba głowa, byli nawet tacy, co mnie pantoflarzem nazywali" Djab. 1883. 1. 2.

(•) „O tyle tylko kocha naukę, o ile mu to nakazuje jego matrona, która jest najuniżeńszym pantoflem" F. H. L. Klory 13. 205.

Pantofelnik-a. m. bot. łac. Calceolaria, roślina ozdobna pochodząca z Chili, hodowana po ogrodach „Pantofelniki w ogóle należą do roślin bardzo grymaśnych i trudnych w hodowli" Ed. Jank. Kwiaty narz. ogr. 79

Pantomina-y. ż. grec. gest zastępujący mowę, starający się wyrazić coś „Skończony artysta (dramatyczny) wszelkiemi środkami pomocniczemi, zarówno deklamacyą jak pantominą włada dobrze" Wiek 1883. 71. 3. § meton. widowisko posiłkujące się pantominami, mimiką zamiast mowy lub śpiewu, rodzaj baletu „Afisz zapowiadał fantastyczną pantominę z ewolucyami" Kurier 1883. 6. 1. Pantomiczny-a-e od pantominy „Słynny był z wykonywania ról pantomicznych w baletach" Wiek 1883. 42. 3.

Pantówka-i. ż. prow. Kuj. kartofel, ziemniak, perka „Na obiad pantówki ze zsiadłem mlekiem" O. Kol. Kuj. 1. ~~208~~ 73 „Ligaj ścierwo, kiej nie robisz, i pantówek nie skrobiesz" ib. 208 - i 2. 274. Podobnież na Pałukach Tl. Mater. do słow. prow. 35

Pantrować st. cz. ndkn. prow. rus. pilnować czego, starać się około czego, wypatrywać, śledzić. A. Krem. Słow. prow. Podol. Rocz. Tow. nauk. 3. 18. 222 (Krem. twierdzi że źródłosłów tego wyrazu jest ruski; czy to nie jest raczej przekręcenie słowa „penetrować"?) W tenże znacz. koło Drohobycza. P. Parylak Mater. do słow. prow. 73.

Panurgowy-a-e, od Panurga jednego z bohaterów powieści Rabelais'go, przysłowiowo, mówiąc o naturze owczej idącej bezmyślnie za czyim popędem „Nie okuje się nigdy w żadne kajdany i nie stanie się owcą z Panurgowego stada" El. Orz. Kraj 1883. 3. 3.

Papeć-pcia m. prow. W. pol. Kuj. kapeć, papuć, pantofel, rozdeptany trzewik, chodak. Bl. O. Kol. Mater. do słow. prow. 20

Papeczka-i m. Papka-i m. spieszcz. papa, ojczulek „No cóż taleczku, ojczulku... papeczko, przyrzekasz?" Z. Mell. Prz. Tyg. 1883. 62 „Syn za pożyczone pieniądze wyjechał do Wiednia, papka wybiera się do Drezna" An. Wi. 1. 134.

Papężyć się st. zaim. prow. lud. u górali Podhalan, wysilać się nad czem, wytężać siły, silić się „Takie to te psy twarde, jak wąż, do zabicia — napapężysz się dobrze, nim pozbędzie życia" S. Gorcz. Dzien. podr. do Tatrów 135.

Papier-u m. — § met. pieniądz papierowy, weksel, akcja, list zastawny „kursa papierów publicznych przy średnich obrotach wykazują małą obniżkę" Bies. lit. 1. Dod do n. 5 „Dziś znowu wojną głowną; złoto poszło w górę — papiery spadły" Szczut. 1877. 1. 3 fig. „Na tyle kandydatek nie było dostatecznego wysiłku zapasu. Papiery podtuptanych kawalerów znacznie poszły w górę na niewieściej giełdzie" B. Bol. Hybr. 145 Papierek-rka m. — § asygnata, pieniądz papierowy „Wygrał był właśnie kilkanaście papierków tysiąc-frankowych" B. Bol. Pam. Pan. 256 „Dostrzeżono u niej fałszywy papierek dwudziestopięcio rublo-

Autograf
druk
Jr. Bliziński
komedyopis

wy.. – Zkąd pani ma ten papierek? – zapytano ją, – jest on fałszywy" Kur. War. 1878. 255 „Sturublowy papierek w uszach jego podarł" B. Prus To i owo 20 § prow. w Gal. „papierek" = papierek reńskowy albo jego wartość, gulden „Furmanowi co nas woził, dałem papierek" B. Bol. Sam. Pan. 55 „Owa noc majowa kosztuje mnie okrągłe tysiąc papierków" Harap 1878. 14. „Będzie czas na oblanie jak dostanę pieniądze do ręki, teraz mam ledwie niecałego papierka" M. Bał. Wiek 1878. 283. – § w lud. narzeczach zazwyczaj wymawiają „papiór, papiórek" – „Cóż mi zrobicie choć nie namówicie, jeżeli nie będą panny do ubioru, jeżeli nie będą układać papiórów" z pieśni wesel. O. Kol. Kuj. 1. 299 „Kto buduje, ma wiórki, kto się piernia, ma papiórki" ib. 199. Papierowy-a-e — § transl. mający do czynienia z papierami, piórem, pismem, piśmienny, literacki „Stary ojciec tego powołania dziennikarskiego i chleba papierowego nie rozumiał" B. Bol. Nad modr. Dun. 58.

Papieros-a, Papiros-a, zdrb. Papierosik-a. m. cygaretka, tytoń zawinięty w bibułkę albo nasypany w tutkę z delikatnej bibuły „Na korzeniach pod domkiem palą cygara i papierosy" Jł. Kraszewski 72. 168 „Zastał ją przy kominku z papierosem w ustach" ib. 73. 144 „Pan Melchior zaczął kręcić papierosa" St. Grudz. Echo 1878. 276 „Pani Michałowa wydobyła papierosy i poczęstowała mężczyzn" A. Wilcz. Fot. społ. 1. 147.

Papierówka-i. ż. pewien gatunek jabłka letniego z białą skórką „Najlepsze jabłka na konserwy z letnich są papierówki" L. Ćw. Jed. prakt. przep. 49

Papilot-a. m. — § kuch. owinięcie z papieru niektórych rodzajów pieczystego albo owoców w ciasto „Będą ostrygi, homary, kotleciki w papilotach" T. T. Jeż 2. 247

Paplanina-y. ż. gadanina, paplanie „Cała ta paplanina przeciągnięta dosyć długo zarzynała po trosze ~~nudzia~~ nudziu majora" B. Bol. Przed burzą 120 „Wyprowadziła gościa aż na dziedziniec, kończąc jeszcze nieskończoną swą paplaninę" J. Dzierzk. 8. 54.

Pappa -y. ż. niem. Pappe, prow. W. pol. i Kuj. tektura smołowcowa do pokrywania dachów „dom pod pappą" Bl. zgrb. Papisko, Papińsko -a. n. w Poznań. koło Środy z O. Kolb. Mater. do słow. prow. 21.

Paproch -u. m. posp. używ. głów. w l. m. „paprochy", prów. prochy odpadające przy oczyszczeniu zboża. § posp. zam. patroch, wnętrzności zwierza „Myśliwy pomiędzy gończaki rozdzielą świeże paprochy szaraka" A. Żyzk. Kal. Strzb. 1855. 95(1) Paproszyć ⁿ cz. ndkn. posp. patroszyć, oczyszczać z wnętrzności zwierzynę, drób.

(1) Karaś może węgorze paprochami z ryb" Kraw. Stabr. Kur. Pol. 1883. 83.

Papryka -i. ż. pieprz turecki, zwany też węgierskim „I bigos wyjeżdża... a węgry to jeszcze papryką go pieprzą" W. Pol. 7. 177.

Papuzi -zia. zie. u Ld. papuży „Papuzie, białe, czerwone nakrycia łbów szlacheckich" J. Krasz. 64. 9 „wyrazy polskie przeplatają cudzoziemskiemi; takie papuzie mają ozdobienie różnemi językami za najwyborniejszą postawy ci marke" An. Wi. 2. 10

Par -a. m. franc. pair, ang. peer, z łac. par, równy, członek izby wyższej czyli parów, złożonej z przedstawicieli najwyższej szlachty, niegdyś we Francji i Anglji, obecnie tylko w tej ostatniej; tytuł dziedziczny spadający na najstarszego syna lub głównego spadkobiercę „Pochodził z dawnej rodziny i należał do najstarszych baronetów w Anglji. Zabierał z wysoka spoglądał na parów z ostatnich dwudziestu lat!" Słowo 1883. 54. 1. Parostwo -a. n. godność para „W Anglji parostwo utworzyło wraz z wyższem duchowieństwem pierwszy skład parlamentu" Enc. Org. nm. 8. 440.

Par -u. m. — § trawa porastająca się na oranej roli „orać na par, znaczy na Podolu orać latem na oziminę" A. Krem. Rocz. Tow. nauk. 3. 18. 222.

Parada -y. ż. — § franc. parowanie przy robieniu białą bronią, zasłonięcie się, odbicie ciosu „Kiedy związał floret swój z żelazem przeciwnika i uderzył paradę, mało było takich, którzyby broni nie wytrącił z ręki" K. d. Radz. Opow. hist. 129.

Paradjer-a. m. koń od paradowania, cugowiec „Zajeżdżał przed kościół czwórką paradjerów" J. I. Krasz. 90. 115 „Z paradjerów tych wyróżniały się dwa skarogniade ogiery" Słowo 1882. 212. 3.

Paradoks-u. m. grec. zdanie sprzeczne z mniemaniem powszechnie przyjętem, albo też zawierający sąd pozornie niedorzeczny, a w istocie prawdziwy. Paradoksalny-a.-e, nie przysł. posługujący się paradoksem, niedorzeczny, przeciwny prawdzie, „Smutne to i paradoksalne pozornie - lecz, niestety prawdziwe" Rola 1883. 6. 12

Paradyz-u. m. — ob. Jaskółka § meton. publiczność zebrana na paradyzie „Poczciwy paradyz huknął oklaskiem w miejscu, w którem domyślał się tłustego dwuznacznika" Tyg. Il. 3. 1. 338.

Parafjanieć st. nij. ndkn. stawać się parafjaninem, zarażać parafjaństwem, nabierać cech parafjańskich „Jeszcze kilka miesięcy, a nie poznasz mnie: suknie moje wyjdą z mody, ja sam zparafjanieję" J. I. Krasz. 13. 34. Parafjańszczyzna-y. ż. parafjaństwo, prostactwo, nieokrzesaność „Ludzi znać trzeba i studjować, inaczej umysł wpadnie koniecznie w ciemnotę i parafjańszczyznę" El. Orz. Kraj 1883. 4. 7.

Paralelka-i. ż. prow. Galic. w szkole, klasa równorzędna „Pedagogowie niemieccy nazywają Parallelklassen dwa oddziały jednej klasy, pomieszczone w osobnych izbach, jeśli liczba uczniów jest tak wielka, iż się w jednej izbie, ktemu przeznaczonej zmieścić nie mogą. Takie klasy, które bardzo trafnie nazwano „równorzędnemi", w Galicji niemal powszechnie nazywają „klasami paralelnemi" albo wcale „paralelkami". Nazwiska te dowodzą gnuśności umysłowej tych, którym nie chce się zastanowić nad znaczeniem właściwem i przenośnem wyrazu parallelos" F. Skob. O skaż. jęz. 2. 17.

Paralityczka-i. ż. dotknięta paraliżem „Zosia zbliżyła się do łóżka paralityczki" K. Chł. Słowo 1882. 278. 1.

Paraliżować st. cz. ndkn. sparaliżować dkn. ruszyć paraliżem, używ. tylko w 3 osobie: „sparaliżowało go, sparaliżuje go" § krępować, przeszkadzać w czynności, psuć, niweczyć dzia-

tanie „Przytomność Stasia nie wiedzieć dla czego paraliżowała ją zupełnie, odejmowała jej śmiałość" J.I.Krasz. 33.102 „Zdaje mi się, że dziś byłbym jakoś umiał lepiej się pannie przypodobać, gdyby mnie przytomność Roberta nie paraliżowała" B. Bol. Pam. Pan. 199 „Miał talent niezaprzeczony, ale sparaliżowany lenistwem" J.I.Kr. 72.153. „Czy serio myśleć możesz, że się wygadam i sparaliżuję sobie plany moje, przez lekkomyślną paplaninę?" B. Bol. Nad modr. Dun. 92

Paranina -y ż. paranie się, zatrudnienie, uwijanie się „Idę mimo dworku, patrzę, coś ruch niezwyczajny, krzątanina, paranina i światło dużo" J.I.Krasz. 32.30.

Parapet -u m. — § mur, barjera, galerja przy moście, tarasie i t.p. banda w cyrku „Gdy piękna Lina wykonywała swe skoki na koniu, cieszyli się, że siedzą tak blisko, tuż koło parapetu" H. Sien. Słowo 1883. 57.2. § meton. okno, drzwi parapetowe „Z salonu trzy parapety wychodzą na balkon, z którego widok na ogród" J.I.Krasz. 16.29. Parapetowy -a -e. od parapetu, mówiąc o oknach do samej ziemi służących za drzwi, wychodzących zwykle na ganek, werendę, ogród „Stała w otwartych drzwiach parapetowych" J. Korz. 11.40.

Parasolka ż. mały parasol od słońca, parasolik „Fe! — przerywa machając parasolką sędzina" A. Wilcz. Fot. społ. 1.148 „Niańka otworzyła parasolkę i ze śpiącem dzieckiem zbliżyła się do płotu" B. Prus Kur. War. 1878. 241. „Pobiegłszy do swego pokoiku wróciła z parasolką w ręku" H. Sien. G. pol. 1876. 9. Parasolnik -a m. robiący lub naprawiający parasole, w r. ż. Parasolniczka -i. Parasolowy -a -e. od parasola, żartobl. noszący parasol „Dumy! — dodali drudzy panowie, kołnierzykowy i parasolowy" J.I.Kr. 75.83.

* Parastas -a m. rus. nabożeństwo żałobne w cerkwi za czyję duszę, egzekwie „Sprawił parastas z obiadem u fundującego" A. Kr. R. Tow. n. 3.18.222

Parawan -u m. Parawanik -a m. — § fig. safanduła, osłaniający nadużycia dziejące się za jego plecami „Z Agapitem poszła do ołtarza, myśląc: Gapcio wyborny będzie parawanik" Kur. Św. 1877. 10.3. — § „figura na parawan" albo „z parawanu" osoba śmieszna,

cudacka, karykaturalna, ponieważ na parawan nakle-
jają się rozmaite figury, najczęściej karykatury. „Tam-
ta jest niczego, nie będę się potrzebował za nią wstydzić.
Tylko ten papa... na parawan" J. Myr. Wiek 1883. 25.

Parcela -i. ż. franc. parcelle, cząstka gruntu mająca oddzielny numer w rejestrach pomiarowych. Parcelacja -ji. ż. rozdrabnianie większych obszarów gruntu na cząstki, w celu ich rozprzedania. „Parcelacja w właściwem znaczeniu - to zniesienie doszczętne folwarków i pokrajanie zajętych dziś przez nie gruntów na drobne osady włościańskie" G. rol. 1882. 537 (.) Parcelator -a. m. parcelujący grunta. „Zjawia się obecnie jakiś parcelator, który przy pomocy faktora wypuszcza włościanom grunta w dzierżawę" Słowo 1883. 33. 2. Parcelować st. cz. ndkn. rozparcelować dkn. rozdrabniać grunta na drobne części, parcele. „Zawiązała się spółka ziemian, w celu kupowania folwarków, a następnie parcelowania takowych na mniejsze osady" Now. 1882. 72. „Dobra te przed niedawnym czasem rozparcelowane, zamieszkałe są przez ludność zbieraną" Wiek 1883. 37. 3. „Chcąc dogodzić tym, którzy chcieliby obywać się bez owej cudzoziemczyzny, nadmieniam, że możnaby tymczasem t. j. dopóki ktoś lepszej nie poda rady, parcelę nazywać cząstkiem, zamiast słowa „parcelować" używać słowa rozcząstkować; parcelowanie zastąpić rozcząstkowaniem, a parcelacyjny np. bank, nazwać rozcząstkowniczym" J. Skob. O skaż. jęz. 2. 69.

(.) Parcelacyjny -a -e tyczący się parcelacji. „Bank parcelacyjny w Łomżyńskiem bardzo się ożywił" N. Ref. ~~79~~ 1883. 79. 2

Parch -a. m. posp. lud. pogardliwa nazwa dawana przez chłopa szlachcicowi. O. Kol. Kuj. 2. 274. „Graj parchu! zapłaciemy, a graj - krzyknął mu do ucha pan młody. (Rozgniewany chłop poznański nigdy inaczej szlachcica nie nazwie, tylko tym słodkim wyrazem „parchu")" Au. Wi. 3. 268 cf. Ciarach, Rozpór

Parchówka -i. Parchula -i. ż. prow. Gal. Drohobycz. pogardl. żydówka. P. Parylak Mater. do słow. prow. 73.

Pargaminowy-a-e — § przen. zawiędły, żółty jak pergamin „Twarz jego miała cerę pargaminową" J.I. Krasz. 46.18 „Pargaminowy człowiek uśmiechał się wzgardliwie" Id. Na cm. na wulk. 60 „Spoglądała na niego, pragnąc wyczytać coś z tej pargaminowej twarzy" A. Wilcz. Fot. spot. 1.79.

Parja-ji. m. Parjas-a. m. w Indjach wschodnich, należący do klasy ludzi pogardzonej, nie należącej do żadnej z kast używających praw obywatelskich „Kto się dotknie parjasa, je potrawę przezeń sporządzoną lub przejdzie próg nędznego jego domostwa, uważany jest za nieczystego" Enc. Org. nw. 8.448 — § fig. człowiek w pogardzie, poniżeniu zostający „Łatwo po obliczu bladem, zwiędłem, napiętnowanem głupotą i pożądliwością, poznać tych nieszczęśliwych parjasów, włóczących się po niedzieli i poniedziałki, dla zalania trochę rozumu napojem" J.I. Krasz. 35.35 „Boni parja między wami! ani wychowanie, ani talent, ani cnota, ani nic w świecie nie zastąpi dla nas urodzenia" ib. 74.25 „Jestem parją, który nie ma nawet nazwiska człowieka" Z. Kaczk. 4.80.

Parja-ji. ż. Gal. prow. wąwóz, parów „Trupa w parji poznała" Śledz. sąd. w Rzeszowie S. nar. 1882.285.3.

Park-u. m. — § ogród znacznych rozmiarów na sposób angielski urządzony naśladujący naturę, dzika promenada „Jaki pan może, albo opiekun zazdrośnik w tym się parku zamkowym jak zaklętą strzeże?" Ad. Mick. 3.66. „Zamek okolony fosami, w których dziś rosną ogromne drzewa... park dokoła" W. Pol. Pam. Pan. 74. „Nader rzadko odbywała przechadzki po ulubionym parku, potrzebowała mieć świadków swej miłości dla natury" J.I. Krasz. Wiek 1878.14. „Budowy te rozrzucone dziwacznie, dobrze zdobiły i urozmaicały gęstą zieleń cichego parku" Id. 1.47 „Patarych miał park angielski z labiryntem" A. Wilcz. Fot. spot. 1.140.

Parkocić się st. za. — § parzyć się, zaspakajać popęd płciowy, mówiąc o sarnach, kozach i zającach. Parkot-u. m. — § parzenie się zwierzyny „Koło św. Agnieszki, przy pogodzie i łagodniejszej porze idą w parkot zające" W. Pol. 7.242 „W kwietniu szaraki stare mają młode, takroczne idą w parkot" ib. 259.

Parlamentarny-a-e-nie adv. od parlamentu „W każdym razie, czeka ministra ciężka walka parlamentarna z lewicą" Wiek 1883. 37. 3 „Po tem co zaszło, każdy krok więcej na drodze akcji parlamentarnej, przyspieszyłby konflikt między dwiema izbami" ib. 40. 1. § fig. przyzwoity, mówiąc o sposobie prowadzenia sporu „Zasłużyłbym najzupełniej na rozkaz nieparlamentarny opuszczenia tych progów.." F. Czyt. Dbrwar 19. 45. Parlamentarstwo-a. n. parlamentowanie, prowadzenie układów z przeciwnikiem, wykonywanie obowiązku parlamentarza „Nie śmiał się przyznać, że tak mu się parlamentarstwo nie powiodło" J.J. Krasz. Wiek 1878. 39. Parlamentaryzm-u. m. metoda parlamentarna „Żyjemy w epoce stowarzyszeń i pośrednictwa. Rzadko które przedsiębierstwo na jakiejbądź drodze zawiązuje się i rozwija siłami pojedynczemi - natomiast mnóstwo szczery pełni się za pomocą sił zbiorowych i agentury. Jest to rodzaj parlamentaryzmu w przemyśle i handlu" Wiek 1883. 26. 3. Parlamentarz-a. m. w czasie wojny, wysłaniec do strony nieprzyjacielskiej dla traktowania o układy „To parlamentarz! nie strzelać towarzysze!" F.S. Bodz. Opow. hist. 215. § potocznie: pośrednik w układach „Czy oni się z tem przystali? - A! Boże uchowaj! czyn się to ja zdał na parlamentarza?" J.J. Krasz. Wiek. 1878. 6 „Kiedy państwo na chwilę mieli jakieś do siebie urazy, księżniczka był parlamentarzem i umiał wkrótce sprowadzić napowrót małżeńską zgodę" K. Chłęd. Sylw. 4 Parlamentować sł. cz. ndk. traktować o układy z nieprzyjacielem, z którym się wojnę prowadzi. § trans. „Wyrzucitbym żyda podług naszego zwyczaju za drzwi; ale kiedy człowiek ma nóż na gardle, to musi rzucić pychę z serca i parlamentować" A. Wilcz. Fot. społ. 1. 99.

Parnas-u. m. — § fig. kraina poezji „Lecz gdy się tak z dnia na dzień zajmuje Parnasem, tu go na ziemi skubią i kradną tymczasem" A. Fred. 1. 271. „Jedną tylko duszę i na Parnasie mam włości" Ad. Mick. 1. 189.

Parobkować st. cz. ndkn. służyć za parobka, pełnić obowiązki tegoż „Chłop za interes musi kosić na łące arendarskiej, na polu robić, parobkować" J.I. Krasz. 32. 78.

Parochód-u. m. w ogóle wóz albo statek z motorem parowym do poruszania się, w pierwszym przypadku nazywany parowozem, lokomotywą, w drugim parostatkiem, parowcem, statkiem parowym „Po obejrzeniu pociągu okazało się, że wszyscy pasażerowie byli cali i zdrowi. Dalekо smutniejszy obraz przedstawił się oczom na parochodzie. Tu dwie znaleziono ofiary: pomocnika maszynisty i palacza" Tyg. Il. 2. 15. 214.

Parodja-ji. ż. grec. sposób naśladowania jakiegoś utworu w celu wyszydzenia go lub ośmieszenia, przez nadanie wyrazom i myślom odmiennego znaczenia cf. trawestacja. § fig. „Te wysiłki przepychu i elegancji stanowią istną parodję dobrego a nawet miernego gustu" Prz. Tyg. 1874. 260. Parodjować st. cz. ndkn. sparodjować dkn. przekształcać coś w sposób przynoszący ujmę pierwotnej myśli czy przedmiotowi „Przedstawiać siebie każe sami, mistrzowstwo parodjujecie" M. Rod. Kar. 1878. 14. „Bawiono się dobrze, połykano kurz, wznoszący się pietrami z pod sukien odniętu" (damy pocto, że się parodjuje)." Prz. Tyg. 1874. 198.

Paroksyzm-u. m. — § przen. „W takich paroksyzmach pragnień i rozczarowań przeżyła hrabina aż do dni ostatnich" J.I. Krasz. Z 7 lat. woj. 2. 121.

Parol-u. m. Parolik-u. m. — § w grach hazardowych, podwojenie stawki w razie pierwszej wygranej, co się oznacza przez załamanie rogu karty t. z. peniterbi „Zamiast zostawić wygraną, załamałem parol" B. Bol. Pam. Pan. 225. § przen. „zagiąć parol na kogo lub na co" mieć chętkę, robić plany na kogo lub co, „Bowiem ta kobiecina dosyć mu się podobała, zagiął tedy na nią parol" W. Ord. Bokac. 1. 301. „Więc lato w drogowe więzy iść pragnie, niech sobie w myśli parolik zagnie, a męża-żonę-pewnie dostanie" Kur. Św. 1867. 1.

Parostatek-tku. m. Parowiec-wca. m. statek parowy, okręt
parochód „Widzę że parostatek pogrąża się w przepaści,
wskoczyłem w morze" Wiek 1883. 46. 3. „Z pomiędzy statków
towarzystwa żeglugi zaatlantyckiej, jednym z największych
był parowiec śrubowy Europa" Tyg. Il. 2. 13. 310
Parowóz-a. m. wóz parowy, lokomotywa „Komora celna za-
trzymała przy rewizyi parowóz, prowadzący pociąg osobo-
wy; do dalszej podróży musiano zaprządz parowóz inny"
Wiek 1882. 235. 3.
Parowy-a-e, od pary, działający z pomocą pary „W kilka godzin
nadpłynął statek parowy pod flagą francuzką" G. nar. 1883. 37. 3.
Parpać st. cz. ndkn. prow. podol. grzebać jak kura, nieporządnie zie-
mię kopać, pyskać. A. Krem. Słow. prow. podol. Rocz. Tow. nauk.
3. 18. 222 porpać w Galic. koło Drohobycza B. Parv. Mater. do słow. prow. 73.
Parter-u. m. franc. nadziemie, dolne piętro domu „Mieli podobno więcej
piętro, a najęli parter, aby stawianiu schodów oszczędzić" B. Bol.
Pam. Pan. 179 § w ogrodzie: kwietnik, miejsce na kwiaty, zwykle
przy domu „Wdzięczny goździk na parterze rozmawiający z bra-
cią kwiatki" K. Węg. 4. § parter w teatrze, miejsca stojące na samym
dole, poniżej sceny „Nad parterem wzniesiono posadzkę i łą-
cząc ją ze sceną, tym sposobem tworzono ogromną salę" Z. Kaczk.
9. 102 § metonim. publiczność zajmująca parter „Wielkiemi czar-
nemi oczyma, jak płomieniami, paliła i pożerała serca... par-
teru, grzmiącego hucznym oklaskiem" Al. Niew. Rola 1883. 6. 5.
Parterowy-a-e. od parteru „Wybuchnął pożar w parterowej
oficynie domu, gdzie mieściły się składy skór" Echo 1878. 204
Partner-a. m. Partener-a. m. niewłaśc. Apartener cf. franc. współkowa-
rzysz gry, właściwie współinteresowany, ale używa się i jako
razem grający „Gracze przysuwają się, dobierają partnerów, łączą w partye" J. I. Kras. 35. 81.
„Uciszył się zmieniając partnera, ale kapitan okazał się jeszcze gorszym graczem" J. D. Czerni. 59.
„Partnerowi swemu przetelegrafował wiadomość o swojej i dziadków kartach" J. Dzierż. 1. 45.
„Stoliczek z warcabnicą stał już przed szambelanicem, który rozpoczął grę nie mówiąc. Na-
przeciw niego stojący Jasiela stawił mu za partnera" J. I. Kras. 76. 24. „Usadziła innego partnera
na swoje miejsce" A. Wilcz. Lit. społ. 1. 133. „Pan cześnik właśnie nam powiada, że znalazł w panu
wybornego partnera do lombra i do konwersacyi statecznej" Z. Kaczk. 4. 270. W r. ż. Partnerka-i
„Chciał zaraz mieć pod ręką partnera lub partnerkę do gry ulubionej" Tyg. Il. 2. 2. 51.

Partyjka-i. ż. zdrobn. partja jakiejś gry „Tak je mędrił, że żona nieraz namawiała go, aby sobie poszedł gdzie na partyjkę i dał im pokój" A. Wilcz. Wieś 1882-265 „Zasiądą teraz już spokojnie do swoich, opuszczonych podczas zapust partyjek" Al. Niew. Wieś 1883. 29. 3.

Partykularyzm-u. m. łac. wyosobnianie się, ścieśnianie w samolubnym poglądzie § życie i działanie na partykularzu „Jak nam donoszą, tak upragnione pocztyy miejskie w miastach prowincjonalnych nader małem cieszą się powodzeniem. Czyby to dowodzić miało, że partykularyzm nasz więcej chce, jak może?" Now. miedz. 1877. 13.

Partyzancki-a-ie. od partyzanta lub partyzantki, „wojna partyzancka" prowadzona pojedynczemi, drobnemi oddziałami „Kraj cały jakby stworzony do powstania i do tej wojny partyzanckiej, która narodu powstającego najdzielniejszym jest sprzymierzeńcem" J. Dzierz. 8. 357 Partyzant-a. m. stronnik jakiejś partji „Książę jenerał miał własny dom w mieście, i cały rynek trzymał z partyzanty swymi" W. Pol 3. Pam. Wm. 117. § żołnierz w oddziale partyzanckim, w ogóle wojujący na sposób partyzancki cf. pazurant Partyzantka-i. ż. wojna nieregularna prowadzona pojedynczemi oddziałami, na sposób partyzancki „Zakątek ten sama przyroda usposobiła do partyzantki" J. Dzierzk. 8. 357.

Parucha-y. ż. prow. Galic. koło Drohobycza, pogardl. wódka, gorzała. P. Parylak Mater. do słow. prow. 73.

Parwenjusz-a. m. franc. dorobkowicz, ten który z małych rzeczy lub z niczego doszedł do majątku lub znaczenia „Choć mi towarzystwo parwenjuszów śmierdzi, bywam w niem, aby się z niego uśmiać" B. Bol. Pam. Pam. 33.

Paryż-a. m. — § przysłowie „I w Paryżu, nie zrobią z owsa ryżu" u Ld. Kto z przyrodzenia głupi, i w Paryżu sobie rozumu nie kupi. „Lux nie zrobią i w Paryżu, jak to wiecie z owsa ryżu, gęś choć ogon pawia wsadzi, zawsze gęgiem ród swój zdradzi" Kur. Św. 1873. 19. 3.

Parybroda-y. ż. posp. lud. w niektórych okolicach: kapusta jako potrawa. Paryzgnat-a. m. żart. z przyganą, lichy kucharzysko, kopcidym, parzykasza.

Pas. n. nieodm. wyraz franc. wymawia się pa, krok w tańcu „walc na dwa pas albo na trzy pas". „Przez trzy lata uczył się u mnie tańczyć, a dwóch pas w polce porządnie zrobić nie umie" Kur. Świąt. 1874. 44. Dod.

Pasaż-u. m. franc. przejście, przechód kryty między dwiema ulicami „Kompanja nosi się z zamiarem zbudowania na tej przestrzeni wspaniałego passażu, na wzór istniejącego w Medjolanie passażu Wiktora Emanuela – ponad którym urządzone być mają wielkie sale na koncerta i widowiska" Wiek 1883. 44. 3. § w muzyce: bieguik pęd szybko po sobie następujących tonów.

Pasażer-a. m. franc. podróżny, szczególniej jako zajmujący miejsce najęte w powozie, pociągu drogi żelaznej lub na statku. „Na kolei pasażer każdy jest tak pomętnym nabytkiem dla hoteli i zajazdów, że o mało go nie rozerwą w sztuki faktorzy" Kur. War. 1878. 185. „Pasażerowie, drżąc z bojaźni o życie, chcieli wszyscy naraz zająć miejsce w łodzi" Wiek 1883. 46. 3. Pasażerski-a-ie, od pasażera, należący lub przeznaczony do użytku pasażerów. „Bandytyzm rozwija się jak za najgorszych czasów, pociągi pasażerskie i towarowe bywają napadane i ograbiane" Słowo 1883. 61. 1.

Pasjans-u. m. franc. rodzaj kabały, układanie kart na pewne sposoby dla zabawki. „Kładła pasjans usiłując wybadać losy i odgadnąć swą przyszłość" JI. Krasz. 1. 121. „Dobyła z kieszeni talję kart i zaczęła kłaść pasjans na stoliku" JI. ssla war. 2. 40. „Po herbacie zaczęła kłaść pasjans" H. Sien. S. pol. 1876. 11.

Pasieczysko-a. n. Pasieka-i. ż. miejsce po wyrąbanym lesie, trzebież, karczowisko. „Ja ci też w lesie na pasieczysku chatę dać mogę" JI. Krasz. Lub. 1. 209.

Pasjonować się st. zaim. unosić się pasją, gniewem, namiętnością. „Aj! kochanku zmiłuj się – krzyknęła żona – nie pasjonuj się tylko" JI. Krasz. 19. 43.

Paskud-u. m. bez l. m. pop. lud. paskudztwo, nieczystość, plugastwo szczególniej z ran pochodzące, ropa, materja cf. Pluch. Wpol. maz. powszechnie cf. O. Kolb. Mater. do słow. prow. 21.

Paskuda-y. ż. — ꝫ „robić na paskudę," popełnić sprosność w urojonem znaczeniu. prow. Galic. Wadowice. Wł. Kos. Mater. do słow. prow. 48. Paskudny-a-e — ꝫ „Takowy, podchodzący jadło, np. kot paskudny" prow. Galic. zach. ib. Paskudzić ~~się~~ st. ~~zaim~~ cz. ndkn. — ꝫ odbywać naturalną potrzebę, fajdać, srać, napaskudzić dkn. ꝫ — kogo, posp. lud. bezcześcić kogo, wymyślać mu. Paskudzić się st. zaim. na co, takowić się na co. prow. Galic. zach. Wł. Kos. Mater. do słow. prow. 48. ꝫ sprośności się dopuszczać „paskudzić się z kobietą" posp. lud. ꝫ spaskudzić się dkn. odbyć potrzebę, wysrajdać się, wysrać się.

Paśnik-a. m. prow. miejsce na którem się bydło pasie, pastewnik, pastwisko „Chłopcy na paśniku letnią porą grywają często w karty" O. Kol. Kuj. 1. 226.

Pasować — ꝫ st. nij. posp. przypadać w samą miarę, stosować się, być odpowiednim „Wiesz co mężulku, ten kwiatek w głowie jakoś mi nie pasuje" Kur. Świąt. 1874. 60 Dod. „Niech pani obaczy, jak tam w tyle pasuje ten kapelusz, bo na prawdę to wygląda jakby kto grał w ślepą babkę" F. Kostr. Tyg. Il. 2.11.68 „Możeby i człowiek pasował do sejmu. Czemu nie! przecie taki, co siedział w magistracie trzy lata, to może i w sejmie siedzieć" Szczut. 1883. 6.3. Dopasować, przypasować, pochodne dkn.

Passer-a. m. nabywający od złodziei rzeczy kradzione „Zajmował się skupywaniem rzeczy kradzionych, czyli był tak zwanym passerem" Słowo 1882. 169. 2.4.

Passywa-ów. l. m. bez l. p. łac. stan bierny w majątku, debet, długi „Odpowiedniemi do takiego „stanu czynnego" w moim bilansie, były jego „passywa" Al. Niew. Rola 1883. 6.2.

Pastel -u. m. ołówek kolorowy, sucha farba „Trudniej daleko pendzlem niż pastelem, uwydatnić w twarzach młodych kobiet ów puszek brzoskwiniowy dziewiczości i piękna" Tyg. Il. 3. 2. 418 § malowidło na papierze farbami suchemi czyli pastelami „Artysta swoim pełnym gracji pastelem przypomniał nam jeden z snów prawdziwości. Pastel wyobraża skrępowanego amorka" Wieniec 2. 702 „Pastel dobrze wykonany, zdaje się posiadać w sobie jakąś przejrzystość i czystość" Tyg. Il. 3. 2. 418
Pastelowy -a -e, od pastelu, robiony pastelami.

Pasterka -i. ż. — § msza o świcie w dzień Bożego narodzenia odprawiana „Przed świtem lud wierny obchodzi tak zwaną mszę pasterską. Jest to pamiątka, gdy urodzonemu Bożemu Dzieciątkowi w ubogiej stajence Betleemu, pierwsi pasterze hołd złożyli. Na tej „pasterce", jak zwykle to nabożeństwo zowiemy, lud zebrany, naśladuje świergot ptastwa i głosy zwierząt, które w owej stajence były" Kłosy 13. 400 „Wigilia - pasterka - opłatek - kolenda... wszystko przechowaliśmy jako świętości" Bibl. lit. 8. 403. § kapelusz damski formy pasterskiej. Pasterz -a. m. — § fig. czuły, sielankowy kochanek „O! czemu on byłże dla niej! niewolnikiem, najczulszym z pasterzy, najognistszym z wulkanów!" El. Orz. Kraj 1883. 6. 3. Pasturz -a. m. pasterz, pastuch. Tę przestarzałą formę (f. Ld.) zachowuje lud w Kujawach i ziemi Chełmińskiej. Bl. O. Kol. Kuj. 2. 274. A. Kraınow. Alb. młodz. 306 Pasturek -rka. m. zdr. pasterzyk, pastuszek „Hu la la la ku dąbrowie, zaleciał się pasturz krowie, a pasturek jałowicy, wszystko bydło za nim ryczy" O. Kol. Kuj. 2. 148. Pasturka -i. ż. żona pasturza. ib. Bl. Pasturzę -ęcia n. pasturek „Wy pasturzęta i wy bydlęta klękajcie" Kant. 3. 21.

Pasternak -u. m. — § „jak pasternak" = nagi, goły, w znaczeniu tem zwyczajnem jak i w przenośnym. Przyst. powsz. znane. § prow. „najeść się pasternaku" o kobiecie, że dostała brzucha, jest w ciąży. Kuj. Bl.

